Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PRISSKRIFT

OM

FOLKEMÆNGDEN I BONDESTANDEN

AF

J. D. W. WESTENHOLZ

MED INDLEDNING OG OPLYSNINGER

AF

ALEXANDER RASMUSSEN

M. P. MADSENS BOGHANDEL
RECHTWIG & TRYDE
KØBENHAVN ANNO MCMXIX
HOVEDKOMMISSIONÆR FOR NORGE
MITTAG & CO. KRISTIANIA

PRISSKRIFT

OM

FOLKEMÆNGDEN I BONDESTANDEN

TRYKT HOS J JØRGENSEN & Co., (IVAR JANTZEN)

PRISSKRIFT

OM

FOLKEMÆNGDEN I BONDESTANDEN

AF

J. D. W. WESTENHOLZ

MED INDLEDNING OG OPLYSNINGER

AF

ALEXANDER RASMUSSEN

M. P. MADSENS BOGHANDEL
RECHTWIG & TRYDE
KØBENHAVN ANNO MCMXIX
FOR NORGE: MITTAG & CO. KRISTIANIA

J. D. W. WESTENHOLZ OG HANS SKRIFT OM BONDESTANDEN.

UDGIVERENS FORORD.

I Aaret 1760 antog Ejeren af Overgaard i Randers Amt, Konferentsraad, Landsdommer *Friderich von Arenstorff*, en Huslærer til sin eneste Søn, den da 10-aarige Friderich Christian. Den unge Mand, som han valgte til denne Stilling, var en holsteensk theologisk Kandidat, der altsaa herved blev omplantet til en ren dansk Jordbund, og som følte sig saa vel hjemme i Danmark, at han blev her hele sit øvrige Liv og blev Stamfader til en bekendt dansk Familie. Hans Navn var *Johann Dietrich Wilhelm Westenholz* [1]).

Han var født [2]) den 9. April 1730 i Byen Einbeck i Hannover, hvor hans Fader da var Kantor og hans Bedstefader havde været Organist. I det hele taget havde Slægten i flere Led som Organister, Kantorer og Lærere været knyttet til Kirke og Skole. Allerede Aaret efter Johann Dietrichs Fødsel blev Faderen kaldet til Konrektor ved Skolen i Wilster i Holsteen, hvor Sønnen altsaa kom til at leve sin Barndomstid. Hans Skolegang blev imidlertid paa Grund af Faderens tidlige Død og Familiens Fattigdom noget uregelmæssig og omskiftende; han var efterhaanden Discipel baade i Wilster, Lübeck og Lüneburg, fra hvilken sidstnævnte By han dimitteredes til Universitetet i Göttingen, det højtberømte Georgia Augusta. Skønt det først var bleven grundlagt 1734, havde det allerede i Westenholz' Studenteraar naaet den allerstørste Anseelse, ikke mindst i det Fag, som han havde valgt sig, Theologien; Tidens navnkundigste Videnskabsmænd paa dette Omraade docerede

[1]) Han skrev undertiden Navnet Westenholtz, mest dog Westenholz, hvilken sidstnævnte Form nu er den eneste brugte.

[2]) Kilderne til hans Livshistorie er særlig: hans Optegnelser til Slægtens og sin egen Historie (trykte i Genealogisk Tidsskrift Nov.—Dec. 1914) samt en Del i Familien opbevarede efterladte Papirer til hvilke jeg har haft Adgang. Sammenlign forøvrigt Biografisk Lexikon XVIII, 446 f.

her, Mænd som Michaelis, Mosheim og Walch. Som fattig Student kom Westenholz til Göttingen; men han var en fremragende Begavelse, blev understøttet med adskillige Stipendier og formaaede saaledes i tre Aar at fuldende sin akademiske Uddannelse. Som theologisk Kandidat havde han forskellige Huslærerpladser dels i sin Slægts og dels i sin egen Hjemstavn; men da han var 30 Aar gammel, skete den store Ændring i hans Livsbane, at han kom til Danmark. Han var da en kundskabsrig Mand og en saa højtudviklet Personlighed, at han selvfølgelig med Lethed magtede sin Stilling som Hovmester og Huslærer paa Overgaard, og han blev uden Tvivl baade afholdt og respekteret af Familien der. Efter at have afsluttet sin Elevs Uddannelse fik han den sædvanlige Efterløn, som adelige Herskaber plejede at give deres Huslærere; man skaffede ham et Præsteembede paa Godset. Den 12te September 1768 blev han ansat som »Compastor« i Gerlev og Enslev (ordineret dertil den 18de November s. A.), det vil sige: han skulde foreløbig fungere som Kapellan for den derværende Sognepræst, som det vel var Meningen, at han engang skulde afløse.

Præsten i Gerlev, Hr. *Peder Todberg Skjødstrup*, var paa den Tid endnu ikke nogen særlig gammel Mand, idet han var født 1711; men han var sikkert glad for at faa al den Hjælp, der kunde faaes til Embedets Besørgelse; i Wibergs Præstehistorie hedder det nemlig om ham: »han slog sig til Ladhed, holdt altid en Student til at forrette Prædiketjenesten, bekymrede sig intet andet om end at leve prægtig.« Med den Lønning, han gav Westenholz, stod det derimod smaat til; denne udtaler selv i sine biografiske Optegnelser, at han i Gerlev »ikkuns havde faa Indkomster«, og der er al Grund til at tro, at han med den i Prisskriftet omtalte usselt lønnede Præst sigter til sig selv.

Westenholz' første Præsteaar faldt i Begyndelsen af Christian VII's Regering, paa et Tidspunkt, hvor Landboreformerne for Alvor begyndte at blive drøftede og snart optog den almindelige Interesse. Ved sin Indflydelse paa den unge Konge havde *Reverdil* formaaet denne til under 27de Oktober 1767 at nedsætte en Landvæsenskommission[1]) til at tage hele Bondestandens Stilling under Overvejelse. Kort efter faldt imidlertid Reverdil i Unaade og maatte forlade Landet; dermed var Kommissionen berøvet baade Vimpel og Ballast, og skønt Virksomheden ganske vist fortsattes under det straalende Navn »*Generallandvæsenskollegiet*«, blev det hele dog en Skuffelse for de ivrige Reformvenner. Uvirksomt var det nye Kollegium

[1]) *Edvard Holm*: Danmark-Norges Historie 1720—1814. IV. 1. Afd. 324 ff. og Danmarks Riges Historie V 318.

imidlertid ikke; skønt det ikke vovede sig ud i Praxis, udrettede det en Del i oplysende og undersøgende Retning; navnlig fremkaldte det ved at udsætte Prisspørgsmaal adskillige fortrinlige Afhandlinger om Landboforhold. Blandt andet blev der udsat følgende Opgaver: »Om Vandledninger« og »Om Aarsagerne, som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden.« Efter Westenholz' eget Sigende var det en Ven, Generalmajor Franz Ludwig von Arenstorff, Onkel til hans tidligere Elev paa Overgaard, der tilskyndede ham til at besvare disse Opgaver; men selvfølgelig maa han paa Forhaand selv have haft dybtgaaende Interesse for saadanne Emner, og Besvarelsen af de udsatte Spørgsmaal lykkedes ham da ogsaa saa vel, at han for dem begge vandt den højeste Belønning. Dette skete 1771, altsaa under Struensees Magtperiode. Skrifterne blev det følgende Aar trykte og uddelte omkring i Landet paa kongelig Bekostning, og 1774 blev de yderligere sammen med nogle andre prisbelønnede Afhandlinger[1]) udgivne af J. H. Schlegel (Økonomiske Priis-Skrifter, Kbh. 1774).

Som Kapellan i Gerlev var Westenholz bleven forlovet med Præstedatteren *Karen Thomasdatter Hee* fra Borup i Støvring Herred og blev gift med hende i 1772; men samme Aar afsattes han fra sit Embede i Henhold til D. L. 2—11—13. Han havde imidlertid, ikke mindst ved sine Skrifter, gjort sig saa fordelagtig bekendt, at det snart lykkedes ham igen at komme i geistlig Tjeneste. Det var særlig Ove Høegh-Guldberg, han kunde takke derfor, og han betragtede stedse denne som sin store Velgører, til hvem han følte sig staaende i en Taknemlighedsgæld, der aldrig kunde afbetales. Den 5te Januar 1775 kaldedes Westenholz til Sognepræst i Solbjerg og Sundby paa Mors, og allerede $1^1/_2$ Aar senere til Sejerslev-Ejerslev-Jørsby paa samme Ø, hvor han tillige blev Provst. Han døde som saadan den 18de December 1794. Ogsaa paa Mors syslede han med literære Arbejder, der dog forblev utrykte (et Skrift om Bygholm og Vestløs Vejlers Udtørring, og et om Danmark-Norges Handelsbalance); en voxen, meget lovende Søns Død nedbøjede ham stærkt i hans sidste Aar; Hustruen var svag og ganske hjælpeløs; han søgte da Adspredelse ved at syssle med mekaniske Arbejder i et Værksted, han havde indrettet sig i Præstegaarden. Som Prædikant og som Geistlig har han uden Tvivl delt Tidens rationalistiske Christendomsopfattelse, omend i moderat Form. Han tilhørte i det hele den samme gode og smukke Præstetype som hans Ven, den bekendte Landøkonom, Pastor Hans Jørgen Chr.

[1]) Deriblandt et andet Skrift om Folkemængden i Bondestanden af Sognepræst *N. C. Clausen* i Brande. Det er kortere og langt mindre betydeligt end Westenholz', men har forøvrigt samme Tendents som dette.

Høegh i Gentofte, Ove Høegh-Guldbergs Broder, der en Del Aar (indtil 1783) havde boet i Westenholz' Nabolag som Præst Hillerslev i Thy. De var begge, og mange af deres Samtidige med dem, ærlige og velmenende, fromme Folkelærere, som satte al deres Kraft ind paa at fremme deres Sognefolks Vel, baade timeligt og aandeligt.

Westenholz' betydeligste Skrift er Afhandlingen »*Om Folkemængden i Bondestanden*«, der fremkom som Besvarelse af følgende Spørgsmaal: Hvilke ere Aarsagerne, som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden i Danmark? og hvorledes kunne disse bekvemmest hæves saavel ved Love immediate som ved andre Indretninger mediate?[1]) — Skriftets Plan er følgende: Han konstaterer først den ringe Befolkningstilvæxt i den danske Landbefolkning, et Forhold, som virkelig, hvis man da tør generalisere Westenholz' stedlige Iagttagelser, har været foruroligende, og paapeger derpaa Aarsagerne dertil: Godssystemet, Driftsfællesskabet, Bondestandens gennemgaaende usle Kaar, den deraf følgende Uvillie mod at gifte sig og sætte Børn i Verden, de slette hygiejniske Forhold, hvorunder Befolkningen lever, de mange Rømninger fra Landet, Flugten fra Bondegærningen i det hele taget. Som Midler mod den truende Affolkning af Landdistrikterne fremsætter Westenholz derpaa et stort og radikalt Reformprogram; han kræver Selveje, eller i det mindste Arvefæste, Hoveriets Afløsning, Fællesskabets Ophævelse, Tiendens Afskaffelse, Udparcellering af større Bøndergaarde.

Hele Skriftet vidner om Forfatterens ypperlige Iagttagelsesevne, hans paa een Gang sympathiske og skarpe Blik. Stilen er klar og let; det er beundringsværdigt, hvor hurtigt og helt den tydskdannede Mand har tilegnet sig vort Sprog. Ogsaa paa hans Kendskab til det Jydske viser Bogen os fornøjelige Prøver. Det er en Følge af Tidens Dannelsesform og stemmer med Datidens Smag, at Texten en Gang imellem afbrydes af klassiske, mest latinske Citater; men Westenholz' Værk adskiller sig dog her fordelagtigt fra den omtrent samtidige, meget beslægtede Forfatter *Joachim Junges* Bog »Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog«[2]), som er saa overbroderet med Citater og saa overlæsset med Prøver paa Forfatterens Belæsthed, at Tilegnelsen af Indholdet i højeste Grad besværes derved. I Modsætning til Junges Almueskildring gør Westenholz' et solidt Indtryk af at være hjemmelavet, den har et langt mindre artistisk Præg over sig, men

[1]) Direkte eller indirekte, udenvidere eller ad Omveje.

[2]) Udkom København 1798. Den er ved Samvirken af Frederiksborg Amts historiske Forening og »Danmarks Folkeminder« bleven udgivet paany 1915 ved Cand. mag. Hans Ellekilde.

rummer til Gengæld en meget dybere og varmere Sympati med Bondestanden og dens Kaar. I kulturhistorisk Betydning staar den paa Højde med Junges Bog, der jo i den Henseende med Rette nyder den allerstørste Berømmelse.

Westenholz' Skrift, som i sin Tid vakte megen Opsigt og var et saa betydningsfuldt Indlæg i den literære Diskussion, der gik forud for de store Landboreformer, sank efter deres Gennemførelse hen i en langvarig Forglemmelse, af hvilken det først paany blev fremdraget, da man ved Festlighederne i Anledning af 100-Aarsdagen for Stavnsbaandsløsningen vendte Blikket tilbage til hine Tiders Tilstande og Bestræbelser. Rigsarchivar *A. D. Jørgensen* fremhævede i sin Jubilæumstale den 20de Juni 1888 Westenholz' Bog med høj Ros: »Den jydske Præst Westenholz . . . har skrevet en fortrinlig Bog om Tilstanden paa Landet. Han har haft Øje for Bonden og set paa ham i hans daglige Liv med en Kærlighed og Medfølelse, som giver sig Vidnesbyrd paa hvert Blad i hans Bog. Hans Skildringer maatte røre enhver, der læste dem, og det var Ord, som ikke lød i en Ørken; thi hans Bog blev trykt og uddelt paa offentlig Bekostning[1]).«

I Randers Amts historiske Samfunds Aarbog for 1917 offentliggjorde undertegnede Udgiver nogle Prøver af det gamle Prisskrift, idet jeg udtalte det Haab, at det — ligesom kort i Forvejen Junges Bog — maatte blive udgivet i sin Helhed, og min Hensigt med de udgivne Brudstykker var nærmest den at bane Vejen for en saadan fuldstændig Udgivelse.

Et Medlem af Westenholz' Efterslægt har nu, efter at være bleven bekendt med Artiklen i Randers Amts Aarbog, af Kærlighed til sin Oldefaders Minde og af Interesse for hans Værk, besluttet sig til at foranstalte en ny Udgave og har opfordret undertegnede til at forsyne den med Indledning og oplysende Noter, væsentlig i samme Omfang og efter samme Principer som i nævnte Amtsaarbog.

Gengivelsen af Texten var der — og er ligesaa her — et ordret og bogstavret Aftryk af Originaludgaven 1772, medens Tegnsætningen dog er moderniseret. Noterne er indskrænkede til det absolut nødvendige, og har uden Skade for Skriftets Tilegnelse kunnet holdes indenfor ret snævre Grænser; heldigvis kræver Westenholz' jævne og klare Stil ikke en saa overvældende Mængde Forklaringer som Joachim Junges, hvis Udgivelse og Kommentering af H. Ellekilde er bleven et overordentlig omfattende Arbejde, der har krævet et langt større videnskabeligt Apparat.

---

[1]) *A. D. Jørgensen:* Historiske Afhandlinger III. 167.

Kongerslev, Februar 1919.

ALEXANDER RASMUSSEN.

PRIISSKRIFT

OM

FOLKEMÆNGDEN I BONDESTANDEN

VED

JOH. DIT. WILHELM WESTENHOLTZ
COMPASTOR FOR GIERLØV OG ENSLØV MENIGHEDER
I AARHUS STIFT

Si quid bene feci aut consului fideliter,
non videor meruisse laudem, culpa caruisse arbitror.

PLAUTUS.[1])

[1]) Citat af den latinske Komediedigter T. Maccius Plautus: Hvis jeg har handlet vel eller været en trofast Raadgiver, indbilder jeg mig ikke at have fortjent Ros, men jeg mener at være fri for Brøde.

KIØBENHAVN
TRYKT HOS NICOLAUS MØLLER, KONGL. HOF-BOGTRYKKER
1772

FORTALE.

§ I.

Fordi det er i Almindelighed lettere at see en Feil end at rette den, at dadle end at forbedre; saa formoder jeg, at de fleste, som arbeide over dette af General-Landvæsens-Collegio fremsatte Spørsmaal:

> »Hvilke ere Aarsagerne, som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden i Danmark? og hvorledes kunde disse beqvemmest hæves, saavel ved Love immediate, som ved andre Indretninger mediate?«

ville være lykkeligere i Henseende til Spørsmaalets første Part end i Henseende til dets sidste. En Mand, som haver Øine at see med og Oprigtighed, kan endelig besvare den første Part af Spørsmaalet; men til at besvare den anden, dertil udkræves een, som haver foruden Oprigtighed og grandseende Øine ogsaa Vid og Skiønsomhed; og som især nøiagtigen kiender Danmarks Beskaffenhed, Frugtbarhed, Indretning, Næringsmidler og Næringsmaade, Danmarks Folk, Love, Clima, Situation, Størelse, Folkets Genie, Tænkemaade, Sædvane:, Skikke og mange andre Ting.

Endvidere er i Særdeleshed nødvendigt, at den, som vil besvare Spørsmaalets anden Part, ikke maa philosophere; han maa ei tage sine Tanker og Forslag udaf philosophiske Grundsetninger. Det er en nødvendig Cautel, og at iagttage denne er ei saa let, som det synes. Jeg veed vel, at paa philosophiske Grunde kan bygges fortreflige Systemer, som kan drives til den høieste Fuldkommenhed. Men saadane Systemer pleie intet videre at være end behagelige Theorier, hvorved en Læser

kan fornøie sig i sin Studerstue og kanskee beundre Autors rigtige Syllogismos; [1]) men kommer det til Udøvelsen, saa finder man slige Systemer ugiørlige og følgelig unyttige. Aarsagen er, fordi Philosopher gierne vil have alting fuldkommen og det kan ei gaae an. Slig Fuldkommenhed lader sig tænke, men ei udføre. Det gaar Philosopherne med deres rigtige Tanker, som det gaar Mathematikerne med deres Punkter og Linier; de skal være af høieste Finhed. Men Erfarenhed lærer, at de ei kan giøres saa. Derfor mener jeg, at man ved slig Materie, som vort Spørsmaal handler om, maa tage sig i agt for Philosophien. Man skal erindre sig Ciceros Regel:

Commodius a quibusdam optimis viris ad medium Janum sedentibus, quam ab ullis Philosophis ulla in Schola disputatur. DE OFFIC.[2]).

Og Euripidis Grundsetning finder her Sted:

Sejungier non possunt a bonis mala,
Sed est eorum, ut res habeant satis bene,
Commixtio quædam[3]).

Denne Anmerkning maa jeg giøre for alle dem af mine Læsere, som søge noget fuldkomment i denne min Bog. Intet fuldkomment findes her, men hos Philosopher i Hiernen aleene eller ogsaa i Luften. I vor bekiendte Verden og i dens Orden maa vi lade os nøie med mindre fuldkomne Udkast. — Men skulde det hendes eengang, at Læseren fandt Behag i mit Selskab at giøre en Reise til de ubekiendte Lande ved Sydpolen (hvorhen jeg kanskee med det første udreder et Skib), saa ville vi være betænkte paa fuldkomne Projecter enten for en Platonisk Republik eller ogsaa for Utopien[4]). I nærværende Bog lader jeg billig ligge de Stene, som ere saa store, at de ei kan bæres; jeg retter ei alt, hvad kroget er. Jeg indretter

[1]) Fornuftslutninger.
[2]) Citat af M. Tullius Ciceros Bog »Om Pligterne«: Der kommer mere ud af, at nogle dygtige Mænd sidder og forhandler paa aabent Torv, end naar nogle Filosoffer disputerer i een eller anden Skole.
[3]) Citat af den græske Tragedieforfatter Euripides. Det onde og det gode kan ikke skilles ad; for at alt kan gaa, som det skal, maa begge Dele blandes sammen.
[4]) Et tænkt Lykkeland. Den engelske Kantsler Thomas More skrev 1516 en Roman om Fantasilandet »Utopien« (Intetsteds).

mine Forslag efter den bekiendte Verdens Omstændigheder, *quoniam vivitur cum imperfectis hominibus*[1]). Cic de Offic. *Libr. I*, 15; holdende for min Pligt meer at stræbe efter det Maadelige og Muelige end efter det Fuldkomne og Umuelige.

§ II.

Omendskiønt jeg er af denne Mening, saa haver jeg dog fremsat en Mængde Forslag. Men jeg venter ingenlunde, at alle med hverandre eller paa eengang skulde udføres. Læseren maa betragte denne Bog paa samme Maade, som han betragter en Kiøbmands Krambod, hvor han finder opstilt et stort Antal af alle slags Vahre. Kiøbmanden haver opstilt denne Mængde, ei fordi han haabede at selge dem alle strax og paa eengang; det veed han vel lader sig ikke giøre. Men han haaber at selge dem efterhaanden, og han vil giøre en Liebhaber Tieneste, at den med des bedre Magelighed maatte udvælge iblant den fremsatte Mængde, hvad han selv finder nødvendigt eller nyttigt.

Saaledes vil jeg ogsaa have anseet denne Bog som en Samling af gode Raad, hvoraf Vedkommende maa udvælge, hvad dem kan være behageligt. Jeg vil gierne være fornøiet, om kuns eet eller andet af mine Kramvahre kan finde Liebhabere.

§ III.

Mange af de Forslag, (om jeg tør kalde mine umodne Tanker saaledes), som her forefindes, haver jeg ikkuns angivet med faa Ord uden at udlegge eller forklare dem. For Exempel: § 26 angiver jeg adskillige Midler til Næringens Formerelse: At anlegge Fiske-Søer, at opvægge Vandbække og Vandkilder, som paa sine Steder ere udtørrede, at avle Høe, hvor lidet eller ingen Græs voxer etc. Men jeg angiver ei derved, hvorledes slige Ting skulde iverksettes. Dette maa min Læser holde mig tilgode, saasom jeg ei kunde udføre vidtløftig alle de Ting, hvorom jeg dog nødvendig maatte tale, med mindre jeg vilde have skrevet en saare vidtløftig Bog, hvormed jeg i mange Aar kunde have at bestille. Men da nærværende Skrift betids skulde indsendes til General-Landvæsens-Commissionen,

[1]) Da Livet jo maa leves blandt ufuldkomne Mennesker. Citat af Ciceros ovennævnte Bog »Om Pligterne«.

saa maatte jeg forklare mig saa kort, som mueligt var, og ikkuns hist og her navngive et formentlig Hielpemiddel uden at anvise, hvorledes det kunde iverksettes. Denne Korthed uagtet frygter jeg dog, at mit Skrift allerede er bleven for stort, saa at det kan udtrette en Mands Taalmodighed, som skal læse Manuscriptet. Men for at tilfredstille Læserens billige Længsel at blive nøiere underrettet om slige Ting, hvilke her aleene navngives, saa forpligter jeg mig hermed nærmere at forklare dem efter Forlangende eller ogsaa selv at vise Prøver derpaa.

§ IV.

Endnu maa jeg erklære, at de Ting, som jeg forebringer, ei udgives for Orakler[1]). Ingenlunde, de ere uforgribelige Meninger, Tanker, som jeg efter mit Begreb haver giort mig, og hvilke kanskee ere umodne eller og urigtige. I denne Henseende foredrager jeg dem med al skyldig Respect imod dem, som forstaae Sagen bedre end jeg og have Indsigter, hvilke mig fattes. Dette siger jeg her, eengang for alle, saa at jeg ikke siden ved hver Paragraph skal have behov at bruge de Talemaader: efter min ringe Indsigt, efter mine uforgribelige Tanker, og andre slige Udtryk, hvormed en Auctor[2]) tilkiendegiver, at han ikke haver Auctoritæt eller Ret eller Videnskab eller Indsigt nok at tale med Tillid til sig selv.

§ V.

Jeg bør ogsaa giøre Regnskab, hvorfra jeg haver taget hvad i Bogen følger: mine Tanker, Raad, Forslag eller hvad man vil kalde det. Om jeg taug stille om de Kilder, som jeg har brugt, saa maatte Læseren tænke, jeg vilde udgive mig for en skabende Geist[3]), som kunde tage al Klogskab af sig selv. Nei, ikkuns lidet af det, hvad jeg siger, er mit eget, og derfor anfører jeg her, hvorfra jeg haver taget det.

Først Erfaringen, som jeg allerede har sagt. Jeg haver oplukt mine Øine for at see, og oprigtig anmerket hvad jeg mente at see. Siden have endeel Gamle og Viise, Lovgivere, Moralister, Naturlærere, Statsmænd og Regenter været mine Førere og Læremestere.

---

[1]) Guddommelige Aabenbaringer. [2]) Forfatter. [3]) Aand.

Moses, Jesaias, vor Herre Christus selv, Paulus, Syrach, Lykurg[1]), Cæsar, Keiser Augusti Ministre, Hippokrates[2]), Hesiodus[3]), de ældste Danske Lovgivere og endeel andre have laant mig det, hvad jeg har skrevet. Jeg haver brugt hvad jeg enten hos dem selv eller hos andre læste om dem og deres Indretninger; saare lidet i denne Bog er mit eget. For Exempel: jeg haver § 28 og andensteds talt om en Bog til Almuens Underviisning, hvilken jeg vilde have indført i Skolerne. Denne Tanke er ikke min. Hesiodus, Pythagoras[4]), Syrach, Salomon og en Mængde af de ældste Viise have allerede holdt det for nyttigt at undervise Almuen paa saadan Maade. Derfor skrev Hesiodus sine *Opera & Dies*[5]), derfor Syrach sin Viisdom, derfor underrettede Pythagoras Almuen om Ægteskabs-Sager. Saaledes gaar det og i andre Forslag; de Gamle have længe siden givet eller udøvet dem, jeg haver ikkuns givet dem en nogenledes anden Form, der maatte passe paa vore Omstændigheder.

Men om Læseren spørger, hvorfor jeg betiener mig meest af de allerældste viise Mænd og Lovgivere og sielden af de nyere Philosopher og Lærde, saa svares: jeg er i den Mening, at de ældre Philosopher have bedre studert Materien om Folkemængden end de nyere. De ældre Indretninger ere saare gode i dette Stykke, hvor de nyere ikkuns lidet due. Det lidet got, som vi finde hos de Nyere, have de Ældre længe for[6]) dem vidst og udøvet; men de Nyere have ofte glemt de Gamles gode Regler eller forbedret dem ved Johann Balhorn[7]), som Ordsproget siger, eller giort tvert imod det hvad nyttigt og fordeelagtigt var; hvorom mange Lande kan give et tydeligt Exempel.

Man skal overalt[8]) iagttage denne Regel: Vil man søge Love og Indretninger til et Folks Velfærd, saa skal man søge dem hos Nationers første Lovgivere, som

[1]) Efter Sagnet Spartas Lovgiver i Oldtiden.
[2]) Berømt græsk Læge omtrent 400 f. Chr., ofte kaldet »Lægekunstens Fader«.
[3]) En af de ældste græske Digtere, som vistnok allerede levede i det 8de Aarh. f. Chr.
[4]) Græsk Filosof og Matematiker i 6te Aarh. f. Chr.
[5]) Hesiodus' Hovedværk: Erga kai hemerai — Værker og Dage.
[6]) ɔ: før.
[7]) En Bogtrykker i Lübeck i 1500erne, der skal have udgivet en »forbedret« Udgave af en Bog, som i Virkeligheden var ringere end den oprindelige. At »forbedre ved Balhorn« vil altsaa sige at forringe.
[8]) ɔ: i det hele taget.

gave Love, førend Nationen blev rig og stor. Man skal ei forespørge sig hos de Lovgivere, som levede, da Nationen allerede var paa sin højeste Spidse. Jeg vil oplyse denne nyttige Regel ved et Exempel. Om en Stat, som søger at bringe sin Handel i Veiret, vilde tage den Hollandske Indretning, saaledes som den nu er, til Mynster, saa vilde den mærkelig tage feil og aldrig bringe sin Handel paa en vis Høide. Men vilde saadan en Stat tage den Hollandske Indretning til Mynster, saaledes som den var, førend Holland blev stor, saa vilde den fare lykkelig. Aarsagen er let at begribe; thi de ældre Indretninger vare just Aarsag, at Holland kom i Veiret; men de nu værende ere Aarsag, at Holland gaaer ned ad Bakken. Ligesom det gaaer i Henseende til Handelen, saa gaaer det og i Henseende til Folkemængden og til andre Ting, hvorved en Stats og et Folks Velfærd kan befordres. De beste Indretninger finder man i Staternes Begyndelse. Saaledes haver jeg ei uden Aarsag holdet mig til de Gamle, mere end til de Nye. Ja jeg mener, at de allerældste Indretninger, som kan findes, ere de allerbeste i Henseende til Folkemængden; thi de kiendte Naturen allernærmest. De nyere Indretninger derimod blive mere og mere konstige, følgelig mere og mere unaturlige og hinderlige for Folkemængden. Thi her kommer det aleene an paa at lade Naturen raade og ikke at forhindre den.

Jeg beder altsaa, min Læser vilde uden Fortrydelse med mig gaae tilbage til de ældste Tider, som vi have Efterretning om, og i min Bog læse mellemstunder Græker og Latiner anførte. Ellers veed jeg nok, at det nu omstunder ei er Mode at udstaffere sine Skrifter med Latin. Men foruden den anførte haver jeg endnu en særdeles Aarsag at indblande hist og her noget Latin.

Der forekommer nemlig adskillige Ting, som ere alt for naturlige, og ellers af saadan Beskaffenhed, at de med Velanstændighed ei kunne skrives i et levende Sprog.

§ VI.

Jeg overlader nu min liden Bog til Læserens behagelige Kiendelse, hvad enten han mener, jeg haver vel eller ilde troffet Meningen, nøiagtig aabenbaret Sandheden eller ikke,

givet gode eller maadelige eller slette Raad. Kan hendes, min Læser befinder sig ikke fornøiet med mig og med mit Skrift; kan være, han fortryder Umagen, naar han har læst Bogen igiennem. I saa Fald beder jeg, han vil erindre sig, at han vel før haver knekket en Nød uden at finde en Kierne derudi, eller bivaanet en Prædiken uden at opbygges deraf, eller været tilstæde ved et Concert, en Komødie eller anden Lystighed uden at have funden den forventede Fornøielse derved. Saa meget vil jeg med Vished forsikkre min Danske patriotiske Læser: han skal finde i mig og min Bog Kierlighed til Sandhed og Fædrenelandet. Finder han saa intet videre, saa beder jeg, han vil tage til Takke med min gode Villie.

FØRSTE CAPITEL,

SOM INDEHOLDER

FORERINDRINGER.

§ VII.

Da det udsatte Spørsmaal bestaaer af to Dele: 1) Hvilke ere Aarsagerne, som hindre Folkemængden i Danmarks Bondestand? 2) Hvorledes kan disse Hindringer beqvemmest røddes af Veien? — saa var det vel naturligt at give mit Skrift ligeledes tvende Hovedparter, nemlig først at bemerke Folkemængdens Hindringer og siden de Ting, som efter min Indsigt kunde være tienlige at hæve dem. Jeg havde gierne fulgt denne Orden, om den ikke foraarsagede en Besværlighed for Læseren: at nemlig den eene Part ved hver Paragraph skulde henvise til en Paragraph i den anden. Derfor haver jeg afhandlet under eet begge Spørsmaalets Dele, og saa snart jeg i een eller i flere Paragrapher haver talt om en Hindring, saa har jeg enten paa samme Sted eller strax derefter angivet Hielpemidlerne, som jeg vidste derimod, eller de Indretninger og Love, som jeg ansaae for tienlige imod den omtalte Folkemængdes Hindring.

For Resten haver jeg afhandlet enhver af Folkemængdens Hovedhindringer i et eget Capitel.

§ VIII.

Jeg mener, det var ikke af Veien, om jeg nøiagtig kunde angive den nærværende Folkemængde i Danmarks Bondestand, om jeg med Vished kunde sige, hvormange Bønderfolk der leve i Danmark, hvor mange af dem ere gifte eller ugifte, hvor mange der ere sunde eller usunde, hvormange Bønderfolk aarlig fødes og opdrages til Bondestanden, hvormange af

de Unge aarlig gaae over til Borgerstanden og andre Næringer, hvor mange aarlig forarmes og blive til Betlere, hvor mange aarlig drage ud af Landet, og saa fremdeles. — Kunde jeg give rigtig Tal og Beregning om disse og andre hidhørende Poster, saa vilde derved mit Arbeide ei aleene lettes, men endog enhver af Folkemængdens Hindringer des bedre falde i Øiet. Og om man sammenholdt alle disse Tal med hverandre, saa kunde man rigtig dømme, hvilken af Folkemængdens Hindringer var mere eller mindre vigtig. Men saadan Beregning er hverken jeg eller nogen anden Privatmand i Stand til at angive uden Hielp af høiere Personer. Og om jeg eller nogen havde Leilighed at udforske og angive en rigtig Beregning, saa mener jeg med Grund at tvivle, om jeg eller nogen var berettiget til at udspeide det, og om det var billigt at bekiendtgiøre Landets Styrke i et Skrift, som kan falde i Uvedkommendes Hænder. Derfor lader jeg mig billig nøie med omtrent at giøre et Overslag, som noget nær synes at stemme overens med det, hvad i offentlige Skrifter om Danmarks Folkemængde allerede for mig er bekiendtgiort. Til den Ende vælger jeg en Model, nemlig den Landsby, som ligger nærmest ved det Sted, hvor jeg boer, og efter den der i Byen fundne Proportion[1]) vil jeg forudsette Bondestanden i hele Danmark at være beskaffen. Denne Hypothese[2]) maa da antages for rigtig, indtil det bliver mueligt eller tilladeligt at angive rigtige Tal isteden for de upaalidelige. Denne Proportion er ogsaa tilstrekkelig for enh[v]er Dansk Borger og for enhver fremmed Læser. For vedkommende høiere Personer, hvilke det er magtpaaliggende at vide nøiere Beskeed, er det en ringe Umage at udslette de af mig angivne Tal og at sette dem isteden derfor, hvilke af Danmarks Geistlige, paa allerhøiest Kongelig Befaling, i Aarene 1769 og 1770 ere angivne*).

*) Jeg holder det for uforsvarligt, at lærde Mænd i vore Tider udforske og bekiendtgiøre saadane Ting for ingen anden Aarsags skyld end at giøre dem et Navn med deres Lærdom og Correspondenz. Hvor stærkt eller hvor svagt et Folk er, haver enhver

[1]) d: i Forhold til det der i Byen fundne Tal.
[2]) En tænkt Forudsætning, som man bruger til Grundlag for videre Undersøgelser.

§ IX.

I Giørlev[1]) By ere foruden Præstegaarden 21 Bondegaarde, og foruden Degnebolig 9 Huse. I disse Gaarde og Huse leve i alt 204 Mennesker og, efter Børnenes, Gamles og Usundes Afregning, 138 Mennesker i saadan Alder og ved saadane Kræfter, at de kan forplante deres Slegt. Byen er saa lykkelig som en Bondeby efter Danmarks Leilighed kan være. Skiønt Jorden omkring Byen ei er den beste, saa giver dog Marken, Engen, Kiær, Moser, Bække, Hede for de fleste, og Haandverker for de øvrige Byens Beboere daglig Næring. Somme af Byens Beboere ere velhavende; der er vel ingen Selveier[2]) iblant dem; men de have got Husbondholt[3]) og ere frie for Hoverie, nogle faa Tienester om Aaret undtagen. Kort sagt, Byen er lykkelig, og dens Beboere leve vel. — Hvo skulde nu vel tænke anderledes, end i denne folkrige og lykkelige By avledes hvert Aar i det mindste en snees Børn, og ligesaa

---

god Borger ligesaa vel at holde hemmelig som fordum enhver patriotisk Romer Roms hemmelige Navn, cujus nomen alterum dicere arcanis ceremoniarum nefas habetur, optimaque & salutari fide abolitum, enunciavit Valerius Soranus, luitque mox poenas. Plin. Libr. III. Cap. 5[4]). — I vore Tider have de Franske indtaget Corsica[5]). Monne de ikke til deres Fordeel have betient sig deraf, at 1740 blev paa Corsica talt 120389 Mennesker og Tælningen bekiendtgjort? Jeg troer, man kunde billig spørge, om det er mere tilladeligt for en lærd Mand at angive i sine Skrifter, hvor mange Folk et Land haver, end at angive, hvor mange Kanoner der findes i en Grændsefæstning.

[1]) Trykfejl for Gierløv (Gerlev By og Sogn, Gerlev Herred, Randers Amt).

[2]) Gerlev var delt imellem flere Ejere. Størstelodsejer var Støvringgaards Kloster; endvidere ejede Arenstorfferne paa Overgaard og Folsacherne paa Gessinggaard samt Randers Hospital Gods i Byen.

[3]) Husbondhold betyder egentlig den Afgift, som Besiddere af Selvejergaarde ved Ejerskifte skulde erlægge til Indehaveren af den saakaldte »Herlighedsret« over Gaarden, enten dette nu var Kronen eller en Godsejer. Men Ordet maa her nødvendigvis være brugt i en anden Betydning, enten = Herskab eller: Husholdning, økonomisk Stilling.

[4]) Citat af den romerske Forfatter G. Plinius Secundus saakaldte »Naturhistorie« — »hvis andet Navn man af Hensyn til visse hemmelige religiøse Skikke ikke tør nævne. Valerius Soranus (romersk Læge i Aarhundredet før Christus) udtalte engang dette, i den bedste og mest heldbringende Hensigt forbudte Navn, men maatte hurtigt bøde derfor (med Døden).« — Man afledede almindeligt Roms Navn af den formeentlige Grundlægger Romulus; men det sattes ogsaa i Forbindelse med det græske Ord *Rome* — Styrke, Latin: Valentia, og dette sidstnævnte Ord var af religiøse Grunde Genstand for Ærefrygt og Forbud.

[5]) I 1769, samme Aar som Napoleon fødtes.

mange vare for hvert Aar i Opvæxt, saa at hvert Aar kunde udgaae af denne By til Kongens og Fædrenelandets Tieneste en halv snees Par Folk? — 138 Mennesker, alle sunde og alle i deres beste Alder, skulde de ei kunne avle hvert Aar 20 Børn? — Alligevel er det sandt, at i Byen ikke avles mere end tre til fire Børn om Aaret, og fem paa det allerhøieste.

§ X.

Jeg vil give nøiere Underretning om Folkemængdens Tilstand. I samme Bye leve overalt[1]) 204 Mennesker; om Sommeren, naar Bonden bruger en Tieneste-Pige mere end om Vinteren, kan der kanskee regnes 225; men jeg bliver ved det første Tal.

Af de 204 fratages Børn under 16 og Gamle over 50 Aar, saa og Skrøbelige, som ansees for udygtige til deres Slegts Forplantelse, som udgiør 66.

For dygtige til deres Slegts Forplantelse ansees unge Mandfolk af 18 Aar og Piger af 14 Aar, eller begge regnet under eet: Folk af 16 til 50 Aar 138

Af disse 138 leve i ugift Stand, som altsaa ingen Børn avle, undtagen mellemstunder et slegfred 86

I Ægteskab levende Personer 52

Deraf leve i ufrugtbar Ægteskab 24,

og i frugtbar Ægteskab . . . . . 28.

Af disse 14 Par haver 7 holdt op at avle Børn efterat have sat een, to eller flere Børn i Verden; ere altsaa 7 Par Folk igien af alle disse i Byen forhaandne 204 Mennesker, paa hvilke man kan giøre Regning i Henseende til Frugtbarhedens og Folkemængdens Vedligeholdelse, ere . . . 14.

Af disse 14 Personer avles hvert Aar omtrent 3 eller 4 Børn; men fordi ogsaa undertiden kan avles et Barn uden Ægteskab, og kanskee andre Byer kan være mere frugtbare, saa vil jeg antage fem Børn hvert Aar, fødte af 200 Mennesker i Danmarks Bondestand. — Skulde man ikke falde i Forundring, at Mennesker ei ere mere frugtbare? Men endog disse fem Børn af 200, eller $2\frac{1}{2}$ pro Cent, kan endnu ei regnes for Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden. Eet af dem i det mindste tager Døden bort, førend det kommer Bondestanden tilgode. Men endog de overblevne fire komme den ikke allesammen til Nytte. De blive tildeels Skolemestere, Degne,

[1]) o: i det hele taget.

Borgere, Skriverkarle, Fogder, Forvaltere, Tienere, Skibsfolk og Soldater. Nogle af disse komme kanskee til Bondestanden igien, efterat deres beste Livstid er bortløbet; men de fleste forlade den ganske. Mange unge Folk rømme ogsaa ud af Landet og komme aldrig igien; mange blive usunde og altsaa Bondestanden utienlige; mange gaae over til Tigger-Standen og blive Landet ei aleene unyttige, men endogsaa besværlige, da de sette Bondestanden i saa stærk en Contribution[1]), at jeg mener, mangen Bonde giver ikke saa meget til Kongen og Husbonden, som disse Mennesker tage fra ham, hvorom siden § 22 og 66 Beregning skal gives. Efterat alle disse Menneskers Afgang er fradragen, saa skal man neppe kunne gotgiøre, at af 200 Bønderfolk opdrages tre eller fire Børn til Bondestanden.

§ XI.

Om det var mueligt eller tilladeligt at angive rigtige Tal og Tabeller over Bondestandens Folkemængde i hele Danmark efter Gierløv Byes Model, saa kunde jeg i mit Skrift betiene mig af den geometriske Methode. Men jeg lader mig nøie med Hypotheser og antager over hele Danmark og Hertugdømmet Slesvig, som en Part af Danmark, omtrent 800,000 Mennesker i Bondestanden; dem deler jeg efter samme Proportion, som skeet er med Gierløv Byes Folk, og antager at være 264,000 Bønderfolk under 16 og over 50 Aar, 344,000 ugifte Personer over 16 og under 50 Aar, 208,000 Bønderfolk, som leve i Ægteskab, og af dem 96,000, som leve i ufrugtbar Ægteskab, 28,000 Par Folk. som have holdt op at avle Børn, 28,000 Par Folk, som holde Folkemængden vedlige. Af disse 28,000 Par Ægtefolk mener jeg fødes aarlig 20,000 Børn*). Men

*) Efter *Büschings*[2]) Angivelse i hans *Erdbeschreibung* fødes hvert Aar i Danmark omtrent 29,767 Børn i alle Stænder. Om jeg altsaa i Bondestanden aleene angiver aarlig 20,000 Børn, saa seer Læseren nok, om og hvormeget vi ere fra hinanden. Jeg haver ei vildet have rigtige Tal, og altsaa kan ingen strafe mig for Feiltagelse.

[1]) Udgift, Skat.

[2]) Anton Friedrich Büsching (1724—93), oprindelig Theolog og Professor i Göttingen, hvor han netop i Westenholz' Studenteraar blev tiltalt for formentlig kætterske Anskuelser, senere banebrydende Videnskabsmand i Geografi og Statistik. Hans omtalte »Jordbeskrivelse« i 11 Bind udkom i Hamburg 1754—92.

af disse 20,000 opdrages kanskee ei flere end 12 eller 13,000 til Bondestanden; Resten gaaer udaf den, Gud veed, hvor de blive af. Enten tager Døden dem, eller de mistes ved een af de Leiligheder, som jeg i forrige § angivet har.

§ XII.

Af det anførte sees allerede de nærmeste Aarsager til Folkemængdens Forhindring i Danmarks Bondestand. Man finder nemlig, at de ugifte Personers Tal langt overstiger de giftes; man finder, at mange Ægteskaber ere ufrugtbare; man finder, at mange Ægtefolk tilig holde op at avle Børn, at ikkuns 14 Personer af 204, eller 28,000 af 400,000 ere til Folkemængdens Nytte; man finder, at af deres Børn ikkuns en Part bliver i Bondestanden; Resten bliver borte, neppe kan man sige, hvorhen de komme. — Disse angivne onde Ting ere ogsaa virkelig de nærmeste Hindringer for Folkemængden. Men de have igien deres Aarsager. Man kan nemlig spørge: hvorfor leve saa mange Bønderfolk i ugift Stand? hvorfor ere saa mange ufrugtbare Ægteskaber? hvorfor opholde saa mange og saa tilig at avle Børn? hvorfor gaae saa mange Bønderfolk til andre Stænder, i Særdeleshed til Betler-Levnet og Tilstand? hvorfor rømme saa mange udaf Landet? og saa fremdeles. — Jeg vil, saa vidt skee kan, afhandle alle disse Spørsmaale, og hvad ikke strax anføres, skal imellem anbringes, hvor best kan passe.

Men foruden disse ere endnu andre Aarsager, som vel ikke saa umiddelbar, dog lige saa vist ere Bondestandens Folkemængde hinderlige. Disse ere i Almindelighed alle de Ting, hvorved Bondestandens Næring formindskes og følgelig dens Folkemængde. De ere adskillige. For Exempel: Bondens liden Indsigt i økonomiske Ting og Fordele, Fælleskab, Mangel paa Eiendom, Tienden, Danmarks adskillige Handelsgrene som Handel med Stude og Korn, og det deraf flydende Tab for Bondestanden, saa og den Danske Bondes Handel med Kiøbstædmanden, og adskillige andre Ting, hvilke jeg deels vil anbringe imellem de andre Hindringer, hvor dertil gives Anledning, deels i Besynderlighed afhandle i de sidste Capitler.

§ XIII.

Til Slutning af denne Forerindring maa jeg endnu sige noget til min Undskyldning, om det skulde giøres behov. Jeg kan ei undgaae i dette Skrift at tale undertiden om saadane Ting, som kunde være een eller anden ubehagelige eller anstødelige.

Naar man handler om Folkemængden, maa naturligviis ogsaa tales om Børnenes Avling og det menneskelige Kiøns Forplantelse. Dette kan ei skee uden at bruge Talemaader, som ikke gierne høres i et artigt Selskab; altsaa kunde de synes anstødelige for strenge Moralister. Fremdeles ledes i dette Skrift efter Sandheden; men der ere ikkuns faa Sandheder, som behage hver Mand. For at forekomme ubillige Kritiker vil jeg her tilkiendegive, for hvad for Læsere og i hvilken Henseende jeg skriver.

Jeg skriver ei for Ungdommen, som kunde kildre sin Inbildning[1]) ved at læse visse Udtryk om naturlige Ting; jeg skriver ei heller for ildesindede eller egennyttige Mennesker, men for Mænd og for Patrioter. Disse maa læse min Bog, andre maa lade den ulæst. Saa skriver jeg ei heller for at behage, men for at nytte; var det første min Hensigt, saa havde jeg rettet mig efter Homers[2]) Exempel, om hvilken Horaz siger *de art poët.*

— — — et qvæ
Desperat tractata nitescere posse, relinquit[3]).

Her maa intet savnes eller bortlades, fordi det ei kan glimre; de Sandheder, som høre til Sagen, de maa være behagelige eller ubehagelige, skal opsøges og fremstilles.

---

[1]) Fantasi.
[2]) Den berømte græske Oldtidsdigter.
[3]) Citat af den latinske Digter Quintus Horatius Flaccus i hans Læredigt »Digtekunsten«: — Hvad han mistvivler om at kunne faa til at glimre ved sin Behandling, det udelader han.

ANDET CAPITEL.

Om den første Hoved-Hindring for Bondestandens Folkemængde, nemlig om ugifte Personer i Bondestanden og de Aarsager, hvorfor de leve ugifte.

§ XIV.

Uden Tvivl er det en Hoved-Hindring for Folkemængden i Danmark, at saa mange Folk i Bondestanden leve ugifte. Dens Rigtighed kan strax sees, naar man sammenligner de § 10 angivne Tal af ugifte og gifte Folk, hvor der vises, at de Ugiftes Tal langt overgaaer de Giftes, og mange gange deres Tal, som leve i frugtbar Ægteskab.

Man holder for, at de katholske Lande lide meget i Henseende til Folkemængden, fordi de have saa mange Klostere. Men det er lige skadeligt for Folkemængden, om Folk leve ugifte i et Kloster, eller om de leve ugifte uden for. Forskiellen er kuns denne, at det falder mere i Øine, naar mange Ugifte leve sammen paa eet Sted og i een Gaard, og naar de offentlig forpligte sig til Eenlighed. Vore ugifte Folk leve adspredte, de have ei forsoret at giftes, men leve imod deres Villie i eenlig Stand. Alligevel findes i Danmark ligesaa mange ugifte Folk som i de fleste katholske Lande, følgelig ere vi i den Henseende ei lykkeligere. For Bondestandens Folkemængde i Særdeleshed er det det samme, enten der er Klostere i Landet eller ei. For Exempel: i Mariager i Jylland var i katholske Tider et Kloster; nu boer der paa Klosteret en Proprietair[1]). De til Godset henhørende Bønder vare fordum ligesaa

[1]) Det gamle Birgittinerkloster Mariager Kloster blev efter Reformationen et kongeligt Lehn, men gik efter 1660 over i privat Besiddelse som en Hovedgaard med Gods (ialt 340 Tdr. Hartkorn). Ved den her omhandlede Tid tilhørte det Familien Thestrup. Etatsraad Matthias Thestrup døde 1769, efter ham fulgte Sønnen, Kammerherre Frants Thestrup, der døde 1796.

vel gifte, som de ere nu, og avlede ligesaa mange og kanskee flere Børn i de Tider end nu. Ikke langt fra Mariager, paa Støvring Gaard, er i vore Tider et Kloster; fordum var der et adeligt Herskab[1]). Det giver for Folkemængden i Bondestanden det samme, enten der leve nogle Frøkener paa Gaarden eller en Enkefrue eller et andet adeligt Herskab*). Det kan altsaa ikke hielpe noget betydeligt til Folkemængden, at i mange katholske Lande Klosterne nu indskrænkes eller afskaffes; med mindre de til Klosterne henhørende Marke, Tiender og andre Indkomster uddeles til nye Colonister, hvilke lettelig af hver Lands Ungdom kunde samles.

I gamle Dage haver Danmark været saa folkerig, at det kunde udsende een Sværm Folk efter den anden og oversvømme Europa og Afrika. Nu omstunder er dets Folkemængde ei af den Beskaffenhed. Hvad er vel Aarsagen dertil? Man pleier at angive adskillige langt fra søgte Aarsager, og den allernærmeste forglemmer man meste Tid. Snart siger man, Danmark haver været i gamle Tider langt større imod

*) Af det anførte seer man tydeligt, at Folkemængden ingen synderlig Forhindring haver haft af de mange Geistlige, som levede i Danmark førend Reformationen; thi foruden at den verdslige Kleresie havde sine *ancillulas*[2]) her ligesaa vel som i andre katholske Lande, saa var Munkenes eenlige Stand ei hinderlig for Bøndernes og Borgernes Ægteskab. Om man vilde giøre sig Umage for at udfinde alle den Tid i Danmark værende Munke- og Nonne-Klostere og Antallet af de deri boende Brødre og Søstre, saa skulde man neppe finde nogle tusinde Personer. Dog vi vil sette, der havde været 10,000 giftedygtige Munke og Nonner; hvad er saa lidet et Tal at agte mod 3 til 400,000 giftdygtige og ugifte Personer, som i vore Tider befindes i Danmark aleene i Bondestanden? Derfor skulde Hr. Biskop Pontoppidan ikke saa reent have forkastet *Mirabeaus* Mening. Danske Atlas, Tom. I pag. 161[3]).

[1]) Geheimeraadinde Christine Harboe, født Baronesse Fuiren, oprettede ved Testamente af 23de November 1735 Støvringgaards Jomfrukloster (Støvring Sogn og Herred, Randers Amt).

[2]) Husholdersker, Friller.

[3]) I sit Værk »Danske Atlas« polemiserer Biskop, Prokansler Erik Pontoppidan (1698—1764) paa det anførte Sted (1ste Tome udkom 1763) imod den franske Nationaløkonom Marquis de Mirabeau (den ældre), som i sit Skrift »Menneskevennen eller Om Befolkningen« havde udtalt, at han ikke tillagde Munkevæsenet nogen Betydning i folkeformindskende Retning og nægtede, at Reformationen havde fremmet Folketallet i de protestantiske Lande.

Vesterkanten end nu, snart skal de gamles Polygamie[1]), snart en overordentlig Frugtbarhed, snart andre ubeviste og ubevislige Ting have været Aarsag til de Gamles Folkemængde. Men alle slige ugrundede Hypotheser behøves ei og kan ei heller oplyse Sagen. Min Mening er: i gamle Tider giftedes Folk, saasnart Naturen havde givet dem Kræfter dertil; der vare da ei saa mange og maaskee kuns faa ugifte Personer; nu er det tvertimod. Nu leve de fleste Mennesker i Danmark ugifte, og de, som komme i Ægteskab, komme tildeels saa sildig deri, at Naturen haver faa eller ingen Kræfter tilovers. *Qvando ventum est ad mulieres, senes sunt*, siger Terenz[2]) Dette er Aarsag nok til de nyere Tiders mindre Folkemængde*). Maatte enhver i Danmark blive gift, som efter Naturen kunde giftes, saa vilde det ei vare længere end eet Aarhundrede, at jo Danmark igien kunde udsende en Million Mennesker uden derved at svækkes. Her er Beviset:

I Danmark ere 344,000 giftdygtige, dog ugifte Bønderfolk (§ 11). Tag kuns disse, uden at tænke engang paa Personer af lige Dygtighed i andre Stænder, og lad dem giftes i Aar alle med hverandre; saa havde de i det tilkommende Aar 150,000 Børn i det mindste, og i de næstfølgende ti Aar Millionen mere end fuld. Om nu deres Børn maatte giftes igien, saasnart Naturen tillod det, saa kan man letteligen see, at jeg ei praler, om jeg siger, Danmark kunde nu saavel som i gamle Tider være rig paa Folk, hvis ikke saa mange Mennesker i vore Tider mere end forhen maatte leve ugifte. I gamle Tider giftedes hvem der vilde og kunde; det maa de

*) Sal. Pontoppidan bruger i sin Danske Atlas, Tom. I, p. 156 følgende Expressioner[3]) om Othins[4]) og hans første Efterkommeres Tider; »Det varede ikke længe, førend Folket formerede sig og opfyldte Landet. — Giftermaal holdtes vel ordentlig, men uden store Vanskeligheder; thi Levemaaden var let og Stændernes Forskiel saa got som ingen.« I disse faa Ord siger Pontoppidan saare meget; det synes, han giver paa eengang tilkiende(give) alt, hvad jeg i denne hele Bog kan sige, nemlig Aarsagerne baade til de gamle Tiders Frugtbarhed og de nyeres Ufrugtbarhed.

[1]) Flerkoneri.
[2]) Citat af den latinske Komediedigter P. Terentius Afer: Naar de kommer sammen med Kvinder, er de Oldinge.
[3]) Udtalelser. [4]) Odin opfattedes da som en Oldtidskonge.

nu ikke, det kan de nu ikke, det gjøre de nu ikke. Jeg er ikke lærd nok i den Danske Historie for deraf at kunne bevise denne Menings Rigtighed; andre maa gierne søge Aarsagen til vore Fædres Frugtbarhed i andre Omstændigheder. Jeg gaaer videre i min Betragtning om de nyere Tiders Tilstand i Henseende til Folkemængden.

§ XV.

Intet Menneske kan negte, at i Danmark leve langt flere giftdygtige Bønderfolk ugifte, end der leve i Ægteskab; thi det er let at bevise. Enhver Bonde-Familie bestaaer gemenlig af Mand og Kone, een Karl, tvende Piger og een Dreng, Børn og Gamle ei indberegnet. Mange Bonde-Familier ere vel mindre, men mange ogsaa større. Her ere allerede fire Ugifte imod tvende Gifte. Have Bonde-Familier saa mange ugifte Tienere behov, hvor mange ugifte Tienestefolk ere da ikke paa Herregaarde? hvor mange i Kongens Tieneste? hvor mange Søefolk, Daglønnere, Spinde- og Væve-Piger, som sidde et steds til Huse? Tienestefolk i Kiøbstæder ere og for en stor Deel ugifte Bønderfolk. Kort, hvordan man end regner, saa finder man langt flere ugifte end gifte Bønderfolk, og om man vilde tælle Folkene i Landet, saa vil Erfaringen nok vise det.

Nu hayer jeg at undersøge Spørsmaalet: hvorfor leve da saa mange Bønderfolk i ugift Stand? hvad afholder dem at træde i Ægteskab? Paa denne Undersøgelse og Besvarelse maa jeg anvende nogle Paragrapher.

Hos Børn, hos Gamle og Usunde er det Naturen, som hindrer Giftermaalet. Derom har jeg ei at tale; paa et andet Sted vil jeg handle om de Ting, hvorved Naturen hos mange Folk svækkes. Her see vi i Særdeleshed paa de Personer, som ere sunde og stærke og i den Alder, at de kunde og burde giftes. Disse drives jo af Naturen som alle andre Mennesker, og om de ei giftes, saa maa de afholdes ved besynderlige Aarsager. Den første Aarsag, synes mig, er denne: De fattes paa behøvende Nærings-Midler og paa Forlag at begynde og at fortsette en Husholding med. En Bondekarl i ledig Stand haver intet andet at bære Omsorg for end sin egen Person, han setter sine Fødder under en andens Bord, som Ordsproget lyder. Madmoderen bærer Om-

sorg for hans Mad og Drikke, Seng og Kammer gives ham ogsaa tillige med hans Løn, som er tilstrekkelig at forskaffe ham Klædning. Hvad haver han for Nød? — Men saa snart han vil giftes, saa skal han forsørge sig, Kone og Børn, han skal indrette en Husholding og siden holde den vedlige. Hvorfra skal dette komme? Penge haver Bondekarlen og Pigen i Almindelighed kuns faa af, uden det lidet de kan have sparet i deres Tieneste. Er Karlen Soldat, eller haver han været det, saa ere Pengene tilsatte. Arvepart er der ei heller, eller saare sielden og lidet. — Hvormed skal da en saadan Bondekarl og Pigen, hans Kiereste; (thi omendskiønt en Bondekarl ei giftes, saa haver han dog en Kiereste) begynde deres Husholding? Det høieste, hvad de have, ere de Klæder, som de bære paa Kroppen, og en Kiste, hvor de kan legge dem. Men tit og ofte gaaer det saadane unge Folk, som den treflige[1]) Hr. Fielding[2]) fortæller om Maria Seegrim, Skyttens den sorte Jacobs Datter*); da hun skulde flytte, saa indpakkede hun sin beste Stads i tvende Ark brunt Papir. — Hvormed skal Folk i saadane Omstændigheder begynde en Husholding? *Ex nihilo nihil fit*[3]).

Om de end har noget at begynde med, hvormed skal Husholdingen holdes vedlige? Et Haandværk haver Bondekarlen ei lært, og om han end har havt Leilighed dertil, saa maa han ei øve det; det er ham af Haandværks-Laugene, undertiden ogsaa af Husbonden forbudet. Eller ogsaa han kan ikke nære sig deraf paa det Sted, hvor han er født, og til andre Steder maa han ei begive sig; han er bunden til sit Fødestavn. At begynde en liden Kiøbmands-Handel kan ei heller gaae an; thi Landprang er forbudt og ulovlig. Kort, der er intet andet Middel at ernære sig og Sine end Jordbrug og Daglønner-Arbeide. Er dertil ingen Leilighed, saa er det umueligt for ham at opholde Livet. — At gifte sig paa en

*) Dette forekommer i den ulignelige Roman *Thomas Jones* eller det menneskelige Hiertes Historie; jeg erindrer ei, paa hvad Sted.

[1]) ɔ: fortræffelige.

[2]) Den da meget berømte engelske Skuespil- og Romanforfatter Henry Fielding (1707—54) hvis ypperste Værk var den nedenfor nævnte Roman Tom Jones, or History of a Foundling (1749).

[3]) Af Intet kommer Intet.

Karls Løn og tiene fremdeles for Karl hos en Bonde, derved vanker ikkuns smal Føde for Kone og Børn, med mindre Omstændighederne ere saadane, at Konen kan ernære sig selv, og det er sielden. Meste Tid er for saaledes gifte Folk Tiggerstaven den sidste og sikkerste Tilflugt. For saadane bedrøvelige Omstændigheder frygter sig en Bondekarl og bliver, om han ellers er fornuftig, ugift indtil bedre Leilighed. Imidlertid slider han Tiden, og Tiden slider ham, saa at han er noget nær ved Enden af hans Livstid, førend han kan finde Leilighed at giftes.

Dog vil end en ung Bondekarl sette al Frygt for Fremtiden tilside, vil han giftes og befale det Gud, hvorfra Næringen skal komme, saa tager ingen Bondepige ham, idet mindste ingen, som eier noget, som bruger Forstand eller venter bedre Udveie. Altsaa bliver Karlen enten slet gift eller slet ikke gift. Med det første er hverken han eller Fædrenelandet tient, med det sidste er vel han tient, men ikke Folkemængden.

Mangel paa Næring og paa Forlag at begynde og fortsette Husholdingen med tilligemed Frygt for Bettelstaven er altsaa den første Aarsag, hvorfor saa mange giftdygtige unge Folk i Danmarks Bondestand henleve ugifte. Jeg kan ikke negte, og mine Læsere kan ei heller negte, Folk handle jo fornuftig i deres Omstændigheder. Thi hvor Mangel er, der gives ikkuns maadelig Lyksalighed i Ægteskab, hvilket daglige bedrøvelige Exempler kan vise. Det seer unge Bønderfolk, de legge Merke dertil og tænke: *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum*[1]). De blive i eenlig Stand og fornøie, hvor de finde Leilighed, Naturen paa en anden Maade.

§ XVI.

Til denne Hindring kommer en anden, nemlig Mangel paa Boepæl. Hvo der vil giftes, maa nødvendig have et Sted, hvor han kan boe. Dette er saa naturligt, at endog en Fugl er betænkt paa, hvor han vil bygge sit Rede, saasnart han søger sig en Mage.

Irokeser, Huroner[2]) og Zigeuner eller Tattere kan maaskee giftes uden at have Boepæl; men en Dansk Bondekarl kan

[1]) Lykkelig den, der bliver klog af andres Skade.
[2]) Nordamerikanske Indianerstammer.

det ikke, siden den Tid Tatterne ere fordrevne udaf Danmark[1]). — Men om nu unge Bønderfolk skal have Boepæl, førend de kan giftes, saa spørges billig[2]), hvor de skal faae den? Vel er der i Danmark Rum nok til Boepæl og Næring for mange tusinde flere Beboere end der virkelig ere. Men al Jorden er indtagen af nogle faa, som ingen anden vil lade boe hos sig. — Hver en By er besat med et vist Antal Gaardmænd og med et vist Antal Husmænd; flere tillades ikke at komme der. For Exempel: Giørlev[3]) Bye har efter Beregningen § 9 een og tive Gaardmænd og ni Husmænd. Flere Steder maa og skal der ikke være at boe paa. Vilde nogen ny Colonist nedsette sig, det tillades ham ikke. Husmænd, Gaardmænd og Herremanden selv vilde snart foreenes at bortvise den nye Colonist. Om nu alle Steder i Byen ere besatte, saa findes der ingen Boepæl eller Rum mere for andre, førend een bortdøer og oplader sit Sted til een af de hidintil ugifte Bønderfolk. Hvor ville da de andre hen, hvor skal de opslaae deres Pavlun og begynde deres Husholding? Ingensteds. De maa altsaa blive ugifte, og Folkemængden kan i Byen aldrig blive større, omendskiønt flere Familier meget vel kunde leve der. Som det gaaer i denne By, saaledes gaaer det næsten over hele Danmark, saa vidt mig bekiendt er. Der er et vist Antal Boepæle for Bønderfolk, Gaarde eller Huse; flere tillades ikke, altsaa kommer der ei heller flere Bonde-Familier; alle øvrige ugifte unge Bønderfolk maa undvære Boepæl, og Bondestandens Folkemængde i Danmark tiltager aldrig.

Det gaaer altsaa Bondestanden næsten ligesom Præstestanden. Thi spurgte man, hvoraf det kommer, at Folkemængden i Præstestanden ei tiltager, saa var Svaret let given. Der ere i Danmark omtrent 1650 Præster; flere finde ingen Næring og Boepæl. Hvor mange Børn de end kan avle, eller hvor mange Studenter der end blive, saa tiltager derfor Præstestandens Folkemængde aldrig. De unge Folk af Præstestanden maa see til, hvor de ellers kan blive af. Ligesaa gaaer det i Bondestanden: flere Bønder-Husholdinger end de nuværende

[1]) Allerede i Recessen 1536 paabødes det, at alle »Thatere« skulde udvises af Riget inden 3 Maaneder, en Befaling som mangfoldige Gange gentoges.
[2]) ɔ: med god Grund.
[3]) Trykfejl for Gierløv.

tillades ikke; altsaa maa alle øvrige unge Bønderfolk enten opsette deres Giftermaal, indtil de kan faae et opladt Sted, eller de maa see til, hvor de kan blive af.

§ XVII.

Om ingen anden Aarsag var forhaanden, hvorfor de fleste af Almuen leve ugifte, end disse to, nemlig Mangel paa Næring og Boepæl, saa vare de allerede tilstrekkelige. Beviset derom behøver vel ikke videre at udføres; dog troer jeg, at troværdige Vidnesbyrd vil endnu mere bestyrke denne Sandhed. Jeg navngiver da endeel gode Mænd, som ere i samme Mening: Fændriker og Leutenanter, Kiøbmænds- og Skriverkarle, Studenter, Personel-Capellaner og Hørere ved Skoler, — alle disse skal være mine Vidner. Spørg dem ikkuns ad, om de ikke hiertelig gierne vilde giftes? De svare alle: ja! Men spørger man dem videre: hvorfor de ei giftes? saa svarer Officeren: han maa først have et Compagnie; de andre sige, at de først maa have et Levebrød, eller om det er tilladt at anføre en almindelig, skiønt ikke alt for artig, Talemaade, saa sige de: Først Brød og siden Kiød! — Bondekarlen giør og taler paa samme Maade, skiønt ikke med samme Ord. Han siger i sin Modersmaal: *Har a først Vrivlen, saa faaer a nok Gosen.* Naar jeg først har faaet et Rede, saa faaer jeg nok en Gaas. Slig Tænkemaade er grundig[1]), og Lovene selv stadfæste den i Henseende til Officerer.

§ XVIII.

Et Spørsmaal giver gierne Anledning til det andet.

Da dette Spørsmaal: hvorfor saa mange Bønderfolk i Danmark leve ugifte? er besvaret, saa kan der nu spørges igien: Kan da ogsaa flere Bonde-Familier i Danmark finde Næring og Boepæl end de, som virkelig ere boesatte? — Et vigtigt Spørsmaal, som jeg dog uden Betænkning besvarer med Ja. Lærde Folk har allerede yttret denne Mening, som en Justi[2]),

[1]) ɔ: vel begrundet.

[2]) Johann Heinrich Gottlob von Justi (1702—71), tysk Nationaløkonom. Som Tilhænger af den saakaldte Merkantilisme ivrede han for en heldig Handelsbalance og Forøgelse af Befolkningen. Han var den danske Regerings Raadgiver og Medhjælper ved Indkaldelsen af Tydskerne til Alhedens Kolonisation.

en Pontoppidan og flere. Men hvad haver jeg behov at beraabe mig paa Privatfolkes Vidnesbyrd? Det udsatte Priisspørsmaal selv angiver Sagen for upaatvivlelig. Thi her spørges: Hvorledes ved Love og Indretninger Bondestandens Folkemængde i Danmark kunde befordres?

Endvidere kan spørges: Hvorfor finde da ikke flere Bønderfolk i Danmark Næring og Boepæl? — Paa dette Spørsmaal var meget at sige; men jeg lader det ubesvaret, da det gaaer alt for langt ud fra min Materie*).

§ XIX.

Dog vil jeg anføre nogle af de aabenbareste Aarsager til denne Mangel. Den første er den af adskillige Proprietairer brugte og ikke alt for patriotiske Økonomie at nedlegge Bøndernes Boepæl, Huse, Gaarde og Byer og at tage deres Jord til Hovedgaarden eller giøre Ladegaarde og Avlingsgaarde deraf. Jeg kan ei sige, hvor gammel denne Misbrug er hos os; formodentlig er den næsten saa gammel som Danmarks Kornhandel. At en Herremand kunde selge des mere Korn, nedlagde han endeel Bonde-Boeliger og belagde de øvrige Bønder med des stærkere Hovtieneste. En anden, som bedre forstaaer

*) En Fader og en Søn fra Hollænder-Byen fulgtes en Dag med hverandre til Kiøbenhavn for at selge deres Smør og Melk. Fader! sagde Drengen, vi vide begge, hvad Malke-Kiøer ere for nyttige Kreature; men jeg veed ei, hvoraf det kan komme, at der ere saa faa af dette slags i Kiøbenhavn. Mig synes, fordum var der langt flere, og de formindskes hvert Aar. Dog var der Staldrum nok i Byen til mange flere; jeg mener og, at der samles aarlig saa megen Guds Velsignelse af Foering til Kiøbenhavn, at mange Kiøer kunde næres deraf. — Det er got at forstaae, svarede Faderen, hvorledes det kan hænge sammen; thi som Hyre-Kudskernes Hoppers Tal tager til i Kiøbenhavn, saa aftager derimod Malke-Kiøernes Tal. Hine indtage det Staldrum, hvor disse skulde staae, og hine æde det Høe, som disse skulde have. — Hvorfor, spurgte Sønnen videre, afskaffe da Kiøbenhavns Borgere ikke de unyttige Bester? De kunde sette to Kiøer paa det Sted, hvor een Hoppe staaer, de kunde føde tvende Kiøer med den samme Bekostning, som een Hoppe medtager, og dog mener jeg, een Koe var dem nok saa nyttig som tvende Hopper. — Faderen svarede: Det kunde jeg nok forklare dig, min Søn, om jeg gad; men det er bedre at tie derom; thi vor Fordeel udkræver, at der holdes faa Kiøer i Byen.

den Danske Historie, maa udforske Begyndelsen af denne Misbrug. Jeg henviser aleene mine Læsere til den Danske Atlas, hvor I Deel, 168 Side, findes disse Ord: »Imidlertid er det dog vist, at den Tilladelse, som nogle Proprietairer have erholdt, skiønt tvert imod Loven, at afbryde hele Landsbyer og legge deres Jorder under Hovedgaarden, er bleven Folkets Formerelse hinderlig.« Saasom Skaden af slig Økonomie falder tydelig i Øine, saa vilde det være overflødigt videre at tale derom. Men da dette Skrift kunde engang komme for Fremmedes Øine, saa maa jeg dog tillegge noget til den Danske Nations Undskyldning. Jeg siger nemlig, at de Danske Proprietairer ei have giort værre end andre Nationers. Jeg kunde anføre andre endnu blomstrende Nationer, som intet herudi har at forekaste os. Dog anfører jeg heller de gamle Romere og bruger Stadii Ord i en Anmerkning til Flori[1]) Romerske Historie, ex recensione Blankardi, Lugd. Bat. 1748, pag. 287: Agros, quos populus Romanus bello atque armis ademerat hostibus, si culti essent, civibus diviserunt, si inculti, Italicis hominibus. Atque adeo etiam plebi Romanae per censores locabant fruendos, ea tamen conditione, ut qui ararent, decimam frumenti, quintam ceterarum frugum partem solverent; qui vero majora aut minora pecora alerent, certum vectigal penderent. Cum autem evenisset, ut incredibili locupletum impudentia atque libidine aratores antiquis pulsi possessionibus & populus Romanus vectigalibus annuis & pauperes propriis alimentis essent exuti, lex fuit ad avaritiam locupletum coercendam necessaria, quam Liciniam & Semproniam supra retulimus. Liciniam Grachus auxit, ne fraus legi fieret, ut dimidium filiis tribueretur, quod reliquum esset, id pauperibus, qui nihil haberent, divideretur, quod si quis agrum emtione latius patefaceret, id Triumviri quotannis ad id creati judicarent, qua publicus, qua privatus esset. Eam legem Tiberii morte neglectam iterum frater ejus Cajus retulit, quem quum pariter Patres interfecissent, lex ipsorum consilio lata est, qua agrorum venditio permitteretur; atque ita agri in divitum, a pauperibus

[1]) P. Annius Florus, som levede under Kejser Hadrian, har skrevet en Roms Historie — fra Byens Anlæggelse til Kejser Augustus — nærmest et Udtog af Livius' store Værk.

ementium, potestatem iterum redacti sunt[1]). Siden den sidste Grachus Tid havde Romerne ingen Stunder at tænke paa disse Ting, indtil den vittigste[2]), trefligste og største iblant Romerne, Julius Cæsar[3]), giorde et Udkast til den fattige Almues Restitution[4]) i sine Agre og Boepæl. Dette Udkast var saa forsiglig indrettet, at derved ingen af de store Godsers Eiere blev fornærmet, ej heller deres Fordele formindskede, hvorfor ogsaa denne store Prinz, skiønt ikke uden Modstand, drev igiennem, hvad ingen for[5]) ham havde kundet, og hvorved somme af Almuens Patroner havde sat Livet til. En langt ældre Nation kan endnu tiene til Exempel, nemlig Jøderne, hos hvilke velhavende Folk ogsaa maa have forstaaet den Konst at drage de Fattiges Gods til sig. Derfor forbyder een iblant deres ældste Love denne Gierning*) og i samme Henseende var det

*) Jeg troer, at Jøderne forklarede saaledes det niende Bud: Du skal ikke begiere din Næstes Huus. Dermed agter jeg ei at forkaste den Forklaring, som christlige Theologer pleie at give, naar de sige: i det niende og tiende Bud forbydes den giørlige og den arvelige Lyst. Thi jeg indlader mig i dette Skrift aldeles ikke i noget Theologien vedkommende.

[1]) Stykket, som giver en kort Oversigt over den romerske Jordpolitik, lyder i Oversættelse saaledes: De Jorder, som Romerfolket ved Krig og Vaabenmagt havde frataget Fjenderne, uddeltes, hvis de var kultiverede, til Borgerne, hvis de derimod var ukultiverede, til de italiske Folk (Umbrer, Sabiner, Volsker, Samniter og andre med Latinerne beslægtede Stammer). Og desuden bortforpagtede man det ved Vurderingsmænd til den romerske Almue paa det Vilkaar at de, som var plovdrivende, betalte Tiendeparten af Korn og Femteparten af den øvrige Afgrøde; de derimod, som opdrættede større eller mindre Kvæg, betalte en bestemt Afgift. Men da Agerbrugerne i Tidens Løb ved de riges utrolige Frækhed og Begærlighed var blevne fordrevne fra deres gamle Besiddelser og Romerfolket var blevet forarmet ved de aarlige Skattebyrder, og de fattige døjede med at faa Føden, blev en Lov nødvendig for at lægge Baand paa de riges Havesyge — den Liciniske og Semproniske Lov, som vi ovenfor omtalte. For at den Liciniske Lov ikke skulde blive omgaaet, tilføjede Gracchus (Tiberius Sempronius Gracchus 133 f. Chr.), at der kunde tildeles Sønnerne halvt saa meget som Faderen besad; men at det tiloversblevne skulde uddeles til de fattige, som i Forvejen intet havde, og dersom nogen ved Køb havde udvidet sin Mark, skulde tre særlig dertil valgte Mænd afgøre, hvad der var offentlig og hvad der var privat Ejendom. Da denne Lov efter Tiberius' Død ikke blev paaagtet, gennemførte hans Broder Gaius den paany, men da Senatorerne ogsaa havde dræbt denne (121 f. Chr.), satte de en Lov i Kraft, hvorved der tillodes Salg af Jorderne, og saaledes kom de paany i de riges Besiddelse, idet de nemlig købte dem af de fattige.

[2]) ɔ: mest begavede. [3]) G. Julius Cæsar, den berømte Diktator (100—44 f. Chr.) løste Jordspørgsmaalet ved Anlæg af Kolonier i Provinserne, hvor der gaves fattige romerske Borgere Jordlodder. [4]) Generhvervelse. [5]) ɔ: før.

forbuden hos dem at selge noget arvet Jordegods, paa det ingen maatte have Leilighed at sammenkiøbe sig alt for vidtløftige Agre. Men saasom allevegne Privat-Interesse søger Leilighed at undgaae Lovene, saa gik det ogsaa i Jødernes Rige. Der bleve alligevel store Jordegods-Eiere, hvilke tit og med største Nidkierhed lastes af de trefligste Jødiske Scribenter. Jeg anfører tvendes Ord: Vee dem, som drage det eene Huus til det andet, som føie den eene Ager til den anden, indtil der er ikke mere Rum! Mener I, at I aleene skal besidde Landet? Jesaias V. Han legger til, hvad for skadelige Følger slig Privat-Fordeel med Tiden vilde føre med sig, nemlig Folkemængdens og Frugtbarhedens Formindskelse. Dette, forsikrer han, skulde gaae saa vidt, at de store, udaf mange smaa sammensatte, Godser tilsidst selv ikke vilde bestaae. Hans Ord ere disse: Jesaias V. 9. 10. Hvad gielder det, om ikke de mange Huse skulde blive til en Ødeleggelse, og de store og gode skulde blive øde? Thi Viingaardens ti Stykker Land skal ikkuns give een Bath, og en Homer Sæd skal ikkuns give een Epha[1]). — Saadane Følger ere naturlige ved slig Økonomie. Thi først mister Fædrenelandet endeel Borgere, naar mange smaa Nærings-Steder drages sammen under eet stort; og med Tiden, naar den store Gaard kommer i den anden eller tredie Herres Hænder, saa fornemmer man tillige Frugtbarhedens Formindskelse. Thi den store Maskine regieres ei saa fordelagtig, at den jo kuldkastes ved sin egen Tyngde, og mangen Eier af store Gods kan tilsidst neppe udrede sig. Derfor siger Jesaias med Rette: De store og gode skal blive øde. Store Eiendomme bearbeides og paapasses ikke saa nøie, at der jo meget spildes. Derpaa sigter Jesaias: Viingaardens ti Stykker Land skal ikkuns give een Bath, og en Homer Sæd skal ikkuns give een Epha. Med endnu mere Vished overfalder Ufrugtbarheden et Land paa saadane Steder, hvor store Godser skal bearbeides af Hovtienere. Thi imedens de arbeide til Hove, forsømme de

[1]) Den nye danske Oversættelse gengiver Stedet saaledes: De mange Gaarde skal for vist blive øde, de store og herlige være uden Beboere; thi ti Tønder Vingaardsjord skal give en kvart Tønde Vin, og to Tønder Udsæd et Par Skæpper.

deres egne Agre, at altsaa Ufrugtbarheden indfinder sig paa alle Kanter. En anden Jødisk Prophet taler ligesaa heftig, Mich. II. 1—5[1]). — I disse Uordener synes den Jødiske Nation at være falden, imod den samme Tid, da Riget nærmede sig til Undergangen. Efter Tilbagekomsten fra Babylon synes de Velhavende snart igien at have bemægtiget sig de Fattiges Agre, ja vel deres Personer med. Og da har en Jødisk Fyrste giort Almuen samme Tieneste som Julius Cæsar Romerne. See Nehemias Capitel V[2]).

Disse Exempler maa være nok til at vise, at det hos os ei gaaer værre til end hos andre. Dog for at lade enhver tilkomme sin Rettighed, saa synes Romerne mindst at have forseet sig i denne skadelige Økonomie, de have dog ei bragt Almuen under Trældoms Aag. De dreve deres store Avling med egne Folk, og havde Livegne og Trælle, som vare Fanger af fremmede Nationer, eller udenlands kiøbte Folk. Men Jøderne giorde værre; de toge ei aleene Agrene fra Almuen, de bragte ogsaa deres Medborgere i Trældom. Dette er saa meget mere lastværdigt hos Jøderne, da de ansaae deres Love for guddommelige.

§ XX.

Fælleskab henhører ogsaa iblant de onde Ting, som forhindrer mange unge Bønderfolk i Danmark at finde Næring og Boepæl. De nu værende Huse og Gaarde ere besatte med Beboere, og for de øvrige ere ingen Nærings-Steder at faae; thi Fælleskab forhindrer, at ei flere Vaaninger kan indrettes. En ny Vaaning skal endelig have et Sted at staae paa, den skal ogsaa have en Kring-Gaard, en Kaalhauge, en Toft eller andet indlukt Sted. Nu tillades slige Indlukkelser ei efter Loven, undtagen med alle deres Minde, som have Part og Lod i Byen og dens Jord og Agre. Men saa manges Tilladelse er vanskelig at faae; thi der findes alletider et eller andet egensindigt Hoved i Mængden, og en enestes Opsætsighed er nok at giøre de andres Godvillighed til intet. Hvor en Mand

[1]) Det væsentligste heraf er Vers 2, hvor det hedder: De have Begærlighed efter Agre og rane dem, efter Huse og tage dem, og de øve Vold mod Manden og hans Hus, mod ham og hans Arv.

[2]) Som Landshøvding i Judæa fremtvang Nehemias en Tilbagegivelse af sammenlagt Jord og en Eftergivelse af Gæld.

haver sin Jord for sig selv, og aleene raader derfor, der kan han efter Omstændigheder giøre dermed hvad han vil. Han kan selge en Part deraf, hvorpaa en ny Vaaning kan indrettes, han kan dele sin Gaard imellem sine Børn, om den er stor nok dertil, han kan bygge Huse etc. saa at uden Vidtløftighed en ny Beboer kan sette sig ned hos den gamle. Saaledes gaaer det ei paa et Sted, hvortil mange have Rettighed. I en By, hvor mange Bønder eie Jorden, som staaer under mange Husbonder, skal, om man ikkuns vil bygge et Fag Huus eller to, eller anlegge en liden Bie-Hauge, først holdes en Polsk Rigsdag, der skal handles med alle, man skal give gode Ord til Bønder og Proprietairer, til Ladefogder og Fogder, til Favoriter[1]), Koner, Junkre, Frøkener og Fruer, man skal bruge Kneb og Overtalelser, Drikke- og Stikke-Penge, kort, man skal anvende de Konster, som en Richelieu[2]) nogensinde har forstaaet eller brugt, og dog undertiden giøre sig forgieves Umage, om en eneste af denne Polske Rigsdags Mænd trekker Sabelen ud og raaber: jeg vil ikke[3])! Man betiener sig imod et nyttigt Forehavende af allehaande Paaskud og Haarkløverier. Jeg kunde anføre Exempler af slige latterlige Anstalter, som vilde være behagelige nok at læse i Patrullen[4]) eller andre slige Skrifter, helst om de bleve udbroderede efter Fortieneste. Men jeg lader mig nøie at have viist, hvorledes Fælleskab kan være hinderlig i at anlegge et nyt Vaaningssted, og paa saadan Maade at forskaffe Fædrenelandet en ny Medborger, og Kongen en ny Undersaat. — Der ere jo mange Steder i Danmark, hvor Husmænd og Gaardmænd ved Fiskerie eller Avling rigelig kunde nære sig, uden Skade for nogen af de gamle Beboere; men saalænge slige Steder ligge i Fælleskab, er intet at udrette. Overalt er Fælleskab at betragte som en tærende Sygdom for et Land; det formindsker Skove, Næringsmidler og Folkemængden, det formindsker Folkets Lyst og Stræbsomhed, det forøger Arbeide og Bekostning, det tilveiebringer Had, Avind,

[1]) Yndlinger.
[2]) Den franske Statsmand, Kardinal Richelieu (1585—1642) var berygtet for sin rænkefulde Politik, som ingen Midler forsmaaede.
[3]) Et enkelt Medlem af den polske Rigsdag formaaede ved sit Nej (Veto) at gøre enhver Beslutning til intet.
[4]) »Patrollen«, et ikke synderlig anset, nærmest humoristisk Ugeblad, udkom i København 1765—66, udgivet af Christian Gormsen Biering.

Tyverie, Trætte og alle Slags Forvirrelser. Man kan rigtig spaae, uden at have prophetisk Gave, at de Lande, som ei i Tide hielpes af med denne Sygdom, tilsidst maa blive Ørkener.

§ XXI.

At alt for store Bønder-Gaarde ogsaa ere skadelige for Folkemængden, mener jeg ei at have behov at erindre. Thi det er vel uimodsigelig bedre, om tvende Familier leve paa eet Sted, hvor det kan skee, end om der ikkuns lever een Familie, hvilken forhindrer andre hos sig at finde Næring og Boepæl. Man giør vel den Indvending, at der paa en stor Gaard kan leve ligesaa mange Mennesker som paa tvende mindre, da den store maa have flere Tienestefolk end en liden, og en Tienestekarl har Frihed at gifte sig. Men de, som tale saaledes, have ei Agt paa alle Omstændigheder, eller de kiende dem ikke, eller de tale af Privat-Hensigter saaledes. Erfaringen viser, at en Gaard af sex Tønder Hartkorn, om den ei med alt for svære Byrder er belagt, vel kan ernære Mand, Kone, Fader og Moder, sex eller flere Børn, een Tienestekarl, een Dreng og tvende Piger. Det er i alt 14 eller 16 Mennesker. Men en Gaard ved Siden af denne, som er dobbelt saa stor, ernærer ingenlunde dobbelt saa mange, det er 28 eller 32 Mennesker. Jeg haver allerede § 15 viist Aarsagen, hvorfor en Tienestekarl ei vel kan giftes og ernære Kone og Børn. Man maa ogsaa vide, at en Bonde ikke gierne vil have gifte Folk i sin Tieneste. Thi det er en gammel og al Verden bekiendt Klogskabs Regel for en god Økonom og Madfader, som den ældste iblant økonomiske Skribenter lærer, nemlig Hesiodus *Oper. & Dies, Libr. 2: Servum domo carentem conducere, & fine liberis ancillam inquirere jubeo, molesta enim est, quae liberos habet, ancilla**)[1]).

*) Da General Landvæsens Collegium haver udsat et Priis-Spørsmaal, om Bønder Gaardes best indrettede Størelse, saa haaber jeg, denne Materie vil, foruden mig, tilstrekkelig blive oplyst, og derfor holder jeg for overflødigt, paa dette Sted at tale vidtløftigere derom.

[1]) Hesiodus' »Værker og Dage«: Jeg anbefaler at leje en Tjener, som ikke har Hus og Hjem, og at faa fat paa en Tjenestepige uden Børn; thi en Tjenestepige med Børn er kun til Besvær.

Desuden foraarsager en stor Gaard alle Slags Uleiligheder, frem for mindre Gaarde, med hvilke den ligger i Fælleskab. De mindre maa rette dem med deres Arbeide efter den store, de maa opsette hvad de har at bestille, paa det den store kan blive ferdig tillige med de andre. Derover maa ofte en heel Byes Korn, som ellers var duelig at indages, staae ude, faae Regn og tage Skade.

§ XXII.

Jeg forbiegaaer andre Aarsager, hvorfor mange unge Bønderfolk i Danmark ikke finde Næring og Boepæl, og overlader denne til enhvers Eftertanke; en eneste undtagen, som i Særdeleshed her synes at fortiene Sted. Denne er Levnetsmidlers høie Priis paa mange Steder i Danmark. Derved forhindres manges Næring, følgelig afskrekkes de fra Ægteskab; thi de see forud, at de ei kunne forskaffe Næring, Klædning og Føde til deres Børn, da de neppe have dem i eenlig Stand.

Det synes noget nyt, hvad jeg her siger, at Levnetsmidler hos os skulde være i høi Priis; kanskee ingen Auctor haver sagt det for mig: kanskee alle Skribenter og Reisende berette, at Levnetsmidler ere overflødige og i let Priis i Danmark. Derfor bør jeg at bevise min Setning.

Først vil jeg bestemme, hvad jeg forstaaer ved Levnetsmidlers høje Priis. Mine Læsere vilde erindre sig, om hvad Slags Folk her tales, nemlig om de allerringeste, om Bønderkarle og Piger, om Arbeidsfolk, Daglønnere og den fattige Almue. I Henseende til dem og deres Fortieneste ere Levnetsmidler dyre i Danmark; omendskiønt de i Henseende til en velhavende Mand, eller en med Penge velforsynet reisende Person kan være meget lette. — De Ord: dyr og let Priis, høre iblant de Talemaader, som i Logiken kaldes *Termini relativi*[1]), og forandre deres Betydning efter Omstændighederne. Det er f. E. ikke dyrt i Kiøbenhavn at betale for et Par gode Kyllinger en Mark Danske, ja man kalder det maaskee let Priis; derimod i Jylland paa Landet vilde det kaldes en umaadelig dyr Priis. Enhver bruger de Ord, dyr eller let,

[1]) Forskydelige eller foranderlige Begreber.

eftersom han er vant til at have Penge. Folkes daglige Fortieneste og Indkomster er den naturligste Alen at maale Levnetsmidlers Priis med. En Daglønner i Jylland, som, foruden sin Kost, faaer om Vinterdagen tre Skilling, og om Sommeren fire Skilling Danske i Dagløn, siger med Rette, om han skal dagligen give sin Kone og sine Børn sex Skilling til Livets Ophold: Brødet er saa dyrt i Aar, at jeg ei kan udkomme. En Arbeidsmand paa de Steder, hvor der er mere at fortiene, f. E. en *Karnschieber*[1]), som sidder ved *Kajen* eller paa *Romische Markt*[2]) i Hamborg, siger derimod aldrig, at det er dyrt, om han i en Vinkielder, hvor han bier efter et Stykke Arbeide, imidlertid fortærer otte eller tolv Skilling for sin egen Person.

Efterat jeg saaledes haver bestemt, hvad der bør kaldes let og dyr Priis, saa maa jeg ogsaa bevise, at Bondestanden i Danmark for en stor Part, og kanskee for den største, haver at ansee Levnetsmidlers Priis i Danmark for umaadelig høi og dyr.

I Danmark gives fem Slags Bønderfolk:

1) De som kaldes Selveiere, som besidde Gaarde eller Huse frit, uden at staae under nogen anden end Kongen og den af hans Majestæt foresatte Øvrighed.

2) Bønder, som vel have en Husbonde, men ere frie for Hoverie.

3) Bønder, som maa tiene til Hove.

4) Haandverksfolk, Daglønnere, Huusfolk og Inderster, som sidde til Leie i en Stue hos Bonden.

5) Tienestefolk, som tiene for Kost og Løn.

For nu at forstaae, hvorledes Levnetsmidlers Priis kan trykke dem og afskrekke ugifte Bønderfolk fra at træde i Ægteskab, saa maa vi noget nærmere beskrive enhver af disse fem Classers Omstændigheder.

a) Selveiere ere de lykkeligste iblant dem, og synes i Bondestanden at være de beste og fordeelagtigste Undersaatter for Kongen. Det var at ønske, alle Bønder kunde være Selveiere, eller i det mindste saadane, der havde deres Gaarde i Arvefæste. Lyksalige ere de Danske Provinzer, hvor Bønderne ere Selveiere; folkerig og lyksalig var Danmark i de Tider, da det ei vidste af andre end Selveiere at sige.

[1]) Havnearbejder, Drager. [2]) Torv i Hamborg.

Om saadane Selveiere ei have at leve af, saa er det deres egen Skyld. De ere i Almindelighed, i Ligning mod andre Bønder, velhavende Folk, som holde deres Avling vel i Stand, saa at deres Marke ere frugtbare, og de have Korn og Creature tilovers at selge. For dem kan Levnetsmidler ei blive for dyre; thi jo dyrere de ere, jo meer vinde de; ligesaavel som Proprietairen, hvilken ogsaa gierne seer, at Kornet og Creature ere dyre; thi saa vinder han mange Penge. Dog maa man vide, at ikkun faa iblant Danmarkes Bønder ere Selveiere.

b) Det andet Slags Bønder ere de, som have deres Gaarde i Fæste, men ere frie for Hoverie. Disse Folk, saasom de maa aarlig afgive meget til deres Husbondes Cassa, saa ere de ei saa lykkelige som Selveiere, og i Almindelighed ei saa velhavende; dog have de Tid at holde deres egen Avling i Stand, altsaa ere deres Jorde frugtbare, og de have følgelig ingen Skade deraf, om Kornet og andre Levnetsmidler ere dyre. Men de have sielden mere end eet Aars Forraad. Kommer engang Misvæxt, saa skal de kiøbe deres Korn og Victualier, og da gaaer det dem haard; thi om en Bonde haver mange Mennesker og Creature og skal kiøbe Brød-Korn for Mennesker og Foering til Creature, og tillige betale sine skyldige Afgifter, er det got at forstaae, hvorledes han kommer afsted. Creaturenes Priis falder i Almindelighed, saasnart Levnetsmidler blive dyrere, det samme skeer ogsaa med Bondemanufacturens, som Lerreders og Vadmels Priser. Saa haver Bonden des større Udgifter og des mindre Indtægter. Er han da ikke i Forveien des bedre ved Magt, saa faaer han saadant et Snert, at han i mange Aar ei kan komme sig igien. De faa Daler, som han havde paa Kistebunden, gaae allerførst for Brød og Foering til Mennesker og Creature; siden maa det Lerred og Bolster, som Konen havde bestemt til sin Dotters Brudeseng, selges for hvad det kan gielde, for at kiøbe Brød. Man maa laane, hvor man kan, og giøre Credit hos Kiøbmanden. Her er da den rette Tid for formuende Folk, formedelst et strafbart Monopolium[1]), at udsuge Almuen og at berige sig; og

[1]) Egentlig: Eneret til at sælge; her vil det sige, at de alene er i Stand til at drive Handel.

man kan være forvisset, at mangen een ogsaa veed at betiene sig af Leiligheden.

Man seer altsaa, at denne Classe ei alletider vinder ved Levnetsmidlers dyre Priis, ja næsten aldrig; thi naar de have Korn at selge, saa er det ei i Priis, men naar det er i Priis, saa maa de kiøbe.

c) Jeg kommer til den tredie Classe. Disse ere de Gaardmænd, som have Husbonde og maa giøre Hovtieneste. De skal betale deres Afgifter, og undertiden mere, end de ere skyldige, eftersom de ere i gode eller onde Menneskers Hænder. De skal tiene til Hove uden Betaling, udgive Folkeløn uden at have Arbeide af dem, bekoste Avlings-Redskaber og Bæster og slide dem op i Husbondens Tieneste. De skal dagligen opfylde Madposen for Karl, Dreng og Pige, som gaae til Hove. Hiemme have de undertiden hverken Folk eller Bæster eller Redskab at drive deres egen Avling med, altsaa blive deres Agre forsømte, og følgelig ufrugtbare. Altsaa blive og Levnetsmidler mindre. Hvad skal der da være for saadan en Bonde at selge? — Saare lidet. Ofte have de ved Jule-Tider ingen Forraad meer i deres Lade. Fra den Tid, indtil Høsten kommer, skal de kiøbe. Hvorfra skal Penge tages? Man giør Credit, om man kan, og fortrøster Laaneren paa den tilkommende Høst, da man maa selge, saa hastig man kan, for at afbetale sin Gield; og des snarere kommer man til at kiøbe igien.

Dette er een af Aarsagerne, hvorfor kort, eller et par Maaneder efter Høsten, Kornprisen er lettest i hele Aaret; thi det er den Tid, da disse Folk maa selge, og da falder Kornprisen; siden skal de kiøbe igien, kanskee hos den samme Mand, hvor de før solgte, og da stiger Kornprisen. Altsaa ere disse Slags Bønder ikke lykkelige, naar Kornet er dyrt, da de avle kuns lidet, og kuns i en kort Tid have noget at selge. Mange af deres Husholdinger vare ikkuns i faa Aar, saa ere de forarmede, og Mand, Kone og Børn slippe Gaarden og faae fat paa Bettelstaven. En anden faaer deres Gaard, og det gaaer ham efter faa Aar ligeledes. Og om endelig een eller anden bliver siddendes ved Gaarden, saa er det dog med hans Husholding intet andet end Armod og Elendighed, Sult, Nøgenhed, Svaghed og Uselhed; og han leverer ved Døden

sin Husbonde en øde Gaard. Dette er tildeels en Følge af Levnetsmidlers Priis, som ikke staaer i Ligevægt med Bondens Arbeide. Dette agtes lidet, og Levnetsmidler skal han betale, i hvordan han end udholder det? — Nok, man kan med Sandhed sige, at Bønderne af denne Classe meget lide ved Levnetsmidlers høie Priis.

d) Den fierde Classe bestaaer af Haandverksfolk, Husfolk, Daglønnere og Inderster, som leve af deres Hænders Arbeide. Disse skal kiøbe hvad de behøve, og ere derfor opbundne[1]), naar Levnetsmidler ere dyre; thi deres Fortieneste er da utilstrekkelig. I Henseende til slige Folk i somme Danske Provinzer ere Levnetsmidler den meste Tid dyre, da deres Fortieneste ikkuns er liden, og endeel Arbeide haver sin visse fastsatte Taxt fra ældre Tider. Jeg har allerede anført, at paa visse Steder i Jylland en Daglønner ikke faaer mere end tre til fire Skilling om Dagen, foruden sin Kost.

e) Den femte Classe udgiøres af ugifte Personer, som tiene hos andre og faae Løn og Kost. Dem kan det være lige meget, enten Kornet er dyrt eller let, saalænge de ere ugifte. De vide, hvor de om Middagen skal sette dem til Bords, og hvor de, naar Aaret er omme, skal faae deres Løn. Men de see ogsaa, hvorledes det gaaer andre, som føre Husholding og skal skaffe Levnetsmidler for Kone og Børn. Derfor frygte de, og leve heller, saalænge mueligt er, i ugift Stand.

Altsaa finder kuns en liden Part af Bondestanden Fordeel ved Levnetsmidlers dyre Priis, de fleste finde dem forlegne derved, og de ugifte afskrekkes derved fra Ægteskab.

* *

Her maa jeg noget lidet forlade min Materie og vende mig til Undersøgelsen af det Spørsmaal: om Levnetsmidlers dyre Priis skulde kunne opvekke den danske Almues Vindskibelighed? Dersom man ikke haver Lyst at læse denne Digression[2]), saa kan den forbiegaaes, indtil det foreskrevne Tegn kommer igien.

[1]) ɔ: lide stillede.

[2]) »Afstikker«, som behandler et Æmne, der ligger noget udenfor det egentlige Formaal.

I Pontoppidans Danske Atlas, første Deel pag. 142, anføres noget af en unævnt Autor, som giver mig Anledning til denne Undersøgelse. Ordene ere:

»Angaaende Bonde-Almuens Industrie og Arbeidsomhed, »særdeles Daglønneres paa Landet, have nogle Patrioter, men »allerbest den unævnede Forfatter af det tredie Stykke i Dan»marks og Norges Økonomiske Magazin 5. Tome[1]), med god »Grund observeret, at denne Flittighed, ligesom Ebbe og Flod »tager af og til, alt eftersom Fødevahrene findes et Aar dyrere, »et andet Aar lettere; følgelig synes den at rette sig efter Capi»tels-Kiøbet. Vist nok er det, efter en Forfaring, som jeg ikke »kan tage i Tvivl, at Landmanden som i dyre Aar finder Dag»lønnere nok, der tilbyde sig selv, maa i lette Aar lede efter »dem, og formedelst deres Mangel knap kan faae sin Gierning »frem. Af bemeldte heel grundige Tractat, pag. 72 og følgende, »vil jeg her uddrage noget, denne vigtige Sag angaaende. — Nogle »af de Dovne og Efterladne, siger han, skamme sig dog ved »at tigge i lette Aaringer, giøre derfor noget, men saare lidet, »og finde let Føden i et Land, som haver Overflødighed deraf, »og hvor Folk i Almindelighed ere godgiørende. Disse ere i »gode Tider lade og kostbare med hvad de skulde bestille, »men i dyre Tider ere de hurtige, billige og villige. Deraf sees »Aarsagen, hvorfor Aarsløn, Ugeløn og Dagløn, ja alle Slags »Arbeidsløn uden for de sluttede Laug er høiere, naar Lev»netsmidler ere lettere, men lavere, naar Levnetsmidler ere »dyre. Nemlig flere Hænder unddrage sig Arbeidet i de gode, »og flere tage fat derpaa i de dyre Aar. Saaledes saae man »for Exempel i Aaret 1758, da en Skieppe Rug kostede tre »Mark og fire Skilling, Folk løbe ligesom om Kap med »Lerreder, Vadmel, stribet og andet hiemgiort Tøi; men ikke i »Aaret 1760, da Rugen koster ikkuns 14 Skilling Skieppen; »og endda var Tøiet bedre, og Kiøbet ligesaa, i det første »Aar. Ligeledes staaer det fast, og feiler aldrig hos Træsko»magerne, hvis Haandværk er vidtløftig her i Riget, at naar »Rugen har været let, saa have Træskoene været dyre, *& vice*

[1]) Økonomisk Magazin udkom fra 1757—62 med et Bind om Aaret. Det var Grev A. G. Moltke, der stod bagved dette Tidsskrift, som ved hans Protektion var fritaget for Censur og som særlig bragte Afhandlinger om Landboforhold.

»*versa*[1]). Andensteds forholder det sig ligeledes: f. E. udi »bemeldte Aar 1158[2]), da Kornet var dyrt i Meklenborg, kunde »man derfra have et Pund spundet Uldgarn netto for det »samme, som man her giver til Spindeløn; men nu da Korn»prisen er falden, saa er Prisen paa Garnet opstegen. — Efter »en udførligere Demonstration[3]) af den Skade, som Levnets»midlernes alt for lette Priis tilføie Flittighed i et Land, der »selv avler sin Føde, drager bemeldte Autor pag. 77 den Slut»ning deraf, at det er Hollændernes høiere Priser paa Føde»vahre, som giør deres Almue flittig, nedsetter Prisen paa »deres Arbeidsløn, og giør, at de kunne selge lettere end »andre, men Contrarium[4]) hos os drager en anden Virkning »efter sig, da de ringere Priser unddrager mange saadane Hænder »fra Arbeidet, som ellers grebe fat derpaa. I hvorom alting »er, hiemstilles denne vigtige Sag til vore Statsmænds videre »Eftertanke, og anføres her fordi den synes at fortiene Over»veielse.

Disse anførte Ord, som jeg haver læst med Forundring i den Danske Atlas, synes at kunne indprente en fremmed Læser et meget slet Begreb om den Danske Almue, men det er dog den mindste Skade, som de kunne giøre. Thi om nogen læste dem, hvis Omdømme kunde have Virkning i offentlige Anstalter, saa vilde disse Ord giøre større Skade. Jeg er overbevist, at salig Biskop Pontoppidan skrev og udskrev anførte Ord i en god Mening, jeg tror ogsaa, at den unævnede Forfatter haver haft patriotiske Hensigter; men jeg mener, at han tager feil, og at han aldeles uden Grund beskylder den Danske Almue for Dovenskab.

Jeg tilstaaer, at den Danske Almue kan være kommet udenlands i et ondt Rygte, i Henseende til dens Ædelyst og Dovenskab; men det giør mig ondt, at Danemænd selv understøtte samme ugrundede Rygte, hvortil al Bevislighed fattes, undtagen den, som man kan drage af de udenlandske Skrifter og fremmede Lærdes Vidnesbyrd. Jeg navngiver Hr. Prof. Achenwall[5]) som een af dem, der give den Danske Almue i

[1]) d: Og omvendt. [2]) Trykfejl for 1758. [3]) Paavisning. [4]) Det modsatte.
[5]) Gottfried Achenwall (1719—72), Statistiker og Folkeretslærer, Professor i Göttingen i Westenholz' Studenteraar. Hans Hovedværk »Staatsverfassung der europäischen Reiche und Völker« udkom 1749.

denne Hensigt et maadeligt Skudsmaal. Ædelysten er mig her uvedkommende, men jeg mener dog, at den Danske Bonde ei spiser mere, end hans Natur, Arbeide og Clima udkræver. Men Ladheden betreffende, da maa jeg forsvare vor Danske Almue, ligesaavel som andre gode Mænd have giort for mig. See brave Danske Mænds og Qvinders Eftermæle i Fortalen[1]). Det er urigtigt, at den Danske Bonde-Almue skulde være mere doven end andre deres lige i andre Lande, eller og Folk af andre Stænder[2]). Jeg haver givet nøie Agt paa dem i deres Arbeide, hiemme, i Marken og til Hove, i deres eget og i Fælleskabs Arbejde; og jeg haver erfaret, at de ikke ere mere dovne end Tydske eller andre Landes Bønder. Jeg tilstaaer, at jeg fordum, da jeg selv hørte Collegia[3]) hos føromtalede Professor, saavel som hans andre Tilhørere troede hvad han sagde. Men siden jeg haver faaet saa megen Forstand, at jeg selv kan see, saa finder jeg det langt anderledes. Kanskee vor unævnede Autor har gaaet i ligesaadan en Skole udenlands, og haver ikke saa got, som jeg, haft Leilighed at erfare Sandheden. Saaledes gaaer det mange ærlige og dydige Folk, naar de reise udenlands, og der lære deres egne Landsmænd at kiende. Der faaer man meer end een falsk og urigtig Idee. *Et illi (studiosi)* siger *Scioppius* med rette, *postea mercibus ejusmodi onusti, plurimumque sibi de tantarum rerum scientia gratulantes, consummatissimos politicos se factos putant**)[4]).

Men igien at komme til vor Bonde-Almue, saa er det sandt, de arbeide dem ikke ihiel, naar de komme til Hove,

*) Vel er det sandt, at undertiden en Fremmed kan være meer grandscende, end vi selv. Cicero, en Romer og altsaa fremmed

[1]) Brave Danske Mænds og Qvinders berømmelige Eftermæle, udgivne ved Casper Peter Rothe. 1753. I Fortalen udvikles, hvor lidt der tidligere er skrevet om berømte danske Mænd, og det bemærkes herved: »Man skulde næsten falde paa de Tanker, at den rige Høst havde afskrekket Høstfolkene eller og den runde Overflod havde foraarsaget Ladhed«; men denne Bekyldning for Ladhed afvises som falsk.

[2]) Paa dette Omraade var J. Junge (Ellekildes Udgave S. 86 ff.) ganske uenig med Westenholz og slutter sig til Forfatteren i Økonomisk Magazin og til Pontoppidans Danske Atlas. Junges Erfaringer omfattede dog kun den sjællandske Bonde.

[3]) Forelæsninger.

[4]) Og disse Studerende, som senere hen trykkes af de Udgifter, Rejsen har kostet dem, fryde sig til Gengæld saare over deres mangeartede Kundskaber og tro sig selv at være fuldtuddannede Statsmænd.

helst paa de Steder, hvor de hver Dag og hver Uge hele Aaret igiennem maa gjøre det. De føre deres gamle Ordsprog i Munden: »hvo der arbeider sig ihiel til Hove, skal begraves under Gallien«. Ei heller see de ud og bære sig ad som flittige Folk, hvor de have fælles Arbeide, da ofte alle Byens Mænd ere forsamlede en heel Dag ved et Stykke Arbeide, som to eller tre Mennesker kunde gjøre i et par Timers Tid. Ikke heller er Bonden stræbsom og flittig, hvor han er udarmet formedelst Proprietairens slette Opsigt og haarde Medfart. Men disse tre Fald vise ikke den Danske Bonde saaledes, som han er efter Naturen. Hans Ladhed kommer ei af ham, men af den slette Indretning, og af de Omstændigheder, hvorudi han arbeider. Vil man vide, hvorledes vor Bonde-Almue er i sin rette naturlige Beskaffenhed, saa maa man gaae paa de Steder, hvor de nogenledes ere frie for Hoverie og for den yderste Fattigdom, hvor de arbeide uden Fælleskab og for dem selv. Man kan tryggeligen indkalde alle og enhver, at komme og at see, om ikke den Danske Bonde med utrettelig Flid arbeider ligesaa meget, om ikke mere, end den Tydske Bonde. Denne er i Hoveriet og i fælles Arbeide ligesaa langsom som vores, efter det Tydske Ordsprog:

»Wenn der Bauer nicht musz,
So rührt er weder Hand noch Fusz[1].«

Den Tydske Rigs-Armee er undertiden meget uvirksom. Men hvo deraf vilde slutte, at de Tydske ikke vare gode Soldater, den vilde tage merkelig feil. Aarsagen, hvorfor Rigsarmeen gjør kuns faa Progresser[2]), er ingenlunde i Folkets Natur, men i Armeens Indretning. Her er et Fælleskab, som

---

i Syrakus, viste dog Syrakuserne deres Landsmands Archimedis Begravelse. Dog man maa vel merke, at ei alle udenlandske Professorer ere Ciceroner[3]).

[1]) Naar Bonden ikke absolut skal,
saa rører han hverken Haand eller Fod.

[2]) Fremskridt. Slaget ved Rossbach 1757 havde noksom vist den tyske Rigshærs ringe Kampværdi.

[3]) Cicero, den romerske Forfatter og Taler, død 43 f. Kr., paaviste i Syracusæ (nu Siragossa) paa Sicilien den berømte Opfinder Archimedes' Grav (død 212 f. Chr.).

kuns skaffer liden Fordeel. Det kan betragtes som et Slags Hovbud, naar de Tydske Herrer og Stænder anbefales at sende deres Contingent. Langt hurtigere gaaer det til, naar een af de Tydske Herrer arbeider for sig selv, hvorom vi i forrige og sidste Krig have mange Exempler. Kan det gaae saaledes i det Store; hvorfor ikke ogsaa i det Mindre? Lad os derfor ikke troe, at den Danske Almue er doven, naar vi see ham slide Tiden til Hove og i Fælleskabs Arbeide. Lader os see paa ham, naar han arbeider for sig selv.

Saaledes finde vi allerede urigtigt, hvad denne Forfatter i det Økonomiske Magazin forudsetter, at nemlig Danske Bønder vare dovne; og i de derudaf dragne Følger synes han ei lykkeligere.

Han siger: flere Hænder undrage sig Arbeidet i de gode, og flere tage fat derpaa i de dyre Aar. Denne Erfaring negter jeg, og beviser tvertimod, at i dyre Aar flere Hænder slippe deres Arbeide end i gode Aar. Det gjøre de ikke med god Villie, men nødtvungne. Naar Kornet er let i Priis, saa holder Bonden gierne et Menneske mere i sin Tieneste end ellers; og han opsiger ham Tienesten, naar han fornemmer, at det vil blive dyrt. Han holder da saa faa Folk, som han kan. De som i dyre Aaringer ingen Tieneste have, ere nødte til at tilbyde deres Tieneste, hvor de kan faae Dagløn for billig Priis. Her synes Forseelsen at ligge hos den unævnede Autor, naar han mener, at disse sig tilbydende Tienestefolk og Daglønnere i gode Aaringer ikke gad bestillet noget. I gode Aaringer fandt de Tieneste, som de i dyre Tider ei kan finde.

Vi vil ogsaa betragte en Husmands Enke, eller en Pige, som sidder til Huse, eller og Husmanden selv, som lever af Daglønnerarbeide. Saadane Folk kan i lette Aar endelig fortiene deres Brød, derfor blive de hiemme, spinde, vinde og væve, hugge noget, eller bestille hvad ellers kan forefalde. Men i dyre Aaringer kan de ei fortiene Føden; saa kaste de Spinderokken, Væverskytten, Haandøxen og Baandkniven tilside, faae fat paa Kiep og Pose, og gaae ud at tigge. Dette er gemenlig Frugten af dyre Aaringer for den fattige Almue.

Daglig Forfaring lærer, at det er saaledes. Og jeg kan i Særdeleshed stadfæste det med hvad mig er bleven sagt af en redelig Præst. Denne Mand, som har kuns faa Indkomster og derfor maa husholde saa sparsommelig som han kan[1]), fortalte mig, at han forhen havde kundet give enhver til hans Dør kommende Fattig en Skilling; indtil forrige og sidste Vinter, da Kornet har været dyrt, da maatte han holde op, fordi der kom saa mange Fattige til hans Dør daglig, at de eneste Skillinger, som han skulde udgive, overgik i Summen hans hele Salarium*). Et tydeligt Beviis, at i dyre Aar langt mindre Folk arbeide end i gode Aar, tvertimod anførte Foregivende.

Samme Forfatter beraaber sig paa Erfarenheden i Aaret 1758. Han siger: da en Skieppe Rug kostede tre Mark og fire Skilling, løbe Folk omkap med Lerreder, Vadmel, stribet og andet hiemgjort Tøi. Deraf slutter han, at Folk vare flittigere i dette dyre Aar, end i andre. En ugrundet Slutning! Jeg troer gierne, at i dette dyre Aar mere blev falbudet af bemeldte Tøi; men deraf følger langt fra ikke, at der meer blev giort af samme Slags Tøi. De falbudne Vahre kan være giort to, tre og flere Aar før 1758, og have ligget til eget Brug i Konens Kiste. Men nu, da Kornet var dyrt, maatte det selges af Nød. Vor Autor stadfæster selv min Mening med

*) Det synes utroligt, at en Præstemands aarlige Indkomster, eller den største Deel deraf, kunde udgives til de for hans Dør kommende Fattige. Men det er saaledes, jeg indstaaer for Sandheden. Præsten, om hvilken jeg taler, haver Indkomster som Personel Capellan og faaer foruden nogle og fyrretive Rigsdaler Kostpenge, hvoraf han maa føre Husholdingen, efter Rabat af Extra- og Folke-Skat, omtrent 35 til 37 Rigsdaler aarlig Løn af Sognepræsten. Dertil kan komme fire, fem, sex eller syv Rigsdaler Accidenzer, og saa haver Manden intet videre. Nu kom i de sidste Vintre daglig baade om Søndagen og Søgnedage for hans Dør, eftersom Veirligt var, 5, 10, 15, 20, og flere Fattige; om Sommeren kom der vel ikke fuld saa mange, dog tit om Dagen 15 eller 16. Om man deraf vil tage omtrent et Middeltal af 13, 14, til 15 Fattige hver Dag, og een Skilling til enhver; saa kan man selv beregne, hvor meget det bringer om Aaret, og om Præsten kunde staae ved, at give Skillinger til disse Betlere. Præsten og de Fattige syntes ynkværdige.

[1]) Det er sandsynligvis ham selv.

een af hans egne Anmerkninger. Han siger, at det falbudne Tøi i dette dyre Aar var bedre end ellers, og i det mindste bedre end i Aaret 1760. Det er et Beviis, at det 1758 falbudne Tøi ei var giort for at selges, men til eget Brug. Vor Autor skulde aldrig ansee det for noget got og ønskeligt, at saa meget got hiemgiort Tøi blev falbudet. Det var et Tegn paa almindelig Elendighed; hvilket enhver forstaaer, som kiender og vil kiende Bondens Omstændigheder. Naar Bondekonen siger til sin Mand:

— — eme mihi vir lanam, unde tibi pallium
Malacum & calidum conficiatur, tunicæque hybernæ bonae,
Ne algeas hac hieme. — Plaut. Miles Glorios[1]).

Naar hun tiltænker sin Søn et got Stykke stribet Tøi til en Trøie, eller sin Dotter et jevnt Stykke Lerred til Brudeseng, saa kan hun i gode Aar bruge sine Hænder, til hvad hun tænkte. Men kommer saa et dyrt Aar — Gud hielpe — Dotteren faaer ikke, hvad hun høiligen trængte til, Sønnen maa miste sin Trøie, Manden maa undvære sin Kiortel og fryse. Alting maa selges, for at kiøbe Brød.

Og er det Guld endnu saa rød,
Saa maa det ud for Brød.

Den, som veed Almuens Omstændigheder i Danmark, maatte have et Hierte som en Barbar, om han vilde rose Aaret 1758, fordi Almuen var nødt til at selge sine nødvendigste Ting.

Den anførte Skribent i det økonomiske Magazin anmerker, at et par Aar efter, nemlig 1760, da Rugen var let i Priis, og kuns kostede 14 Skilling Skieppen, ikke saa meget, ei heller saa got hiemgiort Tøi blev falbuden. Til hvad Ende giør han denne Anmerkning? For at overtale os, Bonde-Almuen havde ei arbeidet saa flittig i dette Aar, som i det foregaaende dyre. Han tager atter feil. Bønder-Koner og Piger spandt lige saa flittig, og vævede ligesaa meget, men de falbød ei saa meget. Da Levnetsmidler var lette at faae, saa nødtes de ei at selge,

[1]) Citat af Plautus' Komedie »Den stortalende Soldat«: Køb mig, Mand! Uld, hvoraf jeg kan lave Dig en blød og varm Kappe og gode Vinterskjorter, for at Du ikke skal fryse i Vinter.

hvad de selv kunde behøve; det foregaaende dyre Aar havde de desuden saa nær udsolgt, deres Klæder vare saa opslidte, at de takkede Gud, at de kunde giøre noget til sig selv igien.

Samme Autor anfører tilsidst om Træskoene, at de vare lettere i Priis, naar Kornet var dyr, *& vice versa*. Heraf vil han slutte, Træskomagerne vare stræbsommere i dyre Aar. Først maa jeg svare: jeg troer ikke den angivne Erfaring; thi jeg veed det bedre. Jeg omgaaes flittig med Bonden, og giør mig en Fornøielse deraf, at undervise ham, at hielpe ham i sine Redskabers Forbedring, eller at laane ham Redskaber. Der gaaer ei heller lettelig en Dag hen, at jo een eller anden af de omkringboende Bønderfolk kommer, og begierer Raad eller Bistand af mig. Og jeg veed ei bedre at anvende de mechaniske og mathematiske Videnskaber, hvori jeg har øvet mig i Ungdommen, end ved at hielpe og undervise Bønderfolk.

Dette har foraarsaget saadan en fortrolig Omgang imellem dem og mig, at jeg nøiagtig haver lært at kiende Bondens Omstændigheder, hvilke ikke saa let blive bekiendte for andre Lærde. Altsaa haaber jeg at finde nogen Tillid, naar jeg forsikrer, tvertimod hvad den ubekiendte Autor siger, at nemlig Bonden tager og maa tage mere Penge for Træskoene i dyre Aar end i lette Aar. Naar man spørger ham, hvorfor han vil have mere Penge i dyre Aar for sit Arbeide, saa svarer han ganske fornuftig: Ellers kan jeg ikke fortiene Føden.

Hermed begierer jeg ei at beskylde min Gienpart for nogen Usandferdighed. Det kan hendes, at engang et Partie Træskoe bliver solt for lettere Priser i et dyrt Aar end ellers. Derpaa veed jeg selv Exempel; men det er et overordentligt Tilfælde, som vor Autor kanskee har bemerket, uden at give Agt paa Omstændighederne. Det beroer paa, hvorledes Træskomageren er kommen til sit Træ, og hvad det er for Træ; thi derefter kan han forandre Prisen. Han fik kanskee af en Hendelse et Partie Træ for let Kiøb, eller han stial Træet, kanskee Træet var ikke saa got som ellers, eller det var ei Bøgetræ; saa kunde han ogsaa give lettere Kiøb.

Den sidste Anmerkning af den anførte Forfatter er: at det er Hollændernes høiere Priser paa Fødevahre, som giør deres Almue flittig, nedsetter Prisen paa deres Arbeidsløn, og giør, at de kunne selge lettere

end andre; men contrarium hos os drager en anden Virkning efter sig, da de ringere Prise (paa Fødevahre) unddrage mange saadane Hænder fra Arbeidet, som ellers grebe fat derpaa. — Ogsaa dette synes at være ganske urigtigt. Jeg har viist § 22, at i Danmark Levnetsmidler ei ere saa lette i Priis, nemlig i Henseende til Daglønnernes og Almuens Fortieneste. Ligesaa ere i Holland, i Hensigt til Daglønnernes Fortieneste, Levnetsmidler ei dyre. En Arbeidsmand kan der fortiene om Dagen to eller tre gange saa meget, som han fortærer i een Dag. Denne Sandhed bevidnes af de fremmede Arbeidsfolk, som aarligen om Sommeren drage til Holland, for at skiere Tørve, eller fortiene et andet Slags Dagløn. Disse Folk dømme anderledes om Prisen paa Levnetsmidler og om Daglønnen i Holland, end vor Autor giør. Derfor reise de just til Holland, og naar de have fortient dem Penge, saa komme de om Efterhøsten hiem igien, og leve deraf Vinteren over, undertiden med Kone og Børn. Fra Norge og Danmark drage aarlig endeel Mennesker til Holland for at fortiene sig Penge der; til tydelig Beviis, de kan der med Arbeide lettere vinde Føden, end hiemme. Hollænderne betale god Hyre, og alting er i Holland fuld op. Den gode Vinding og Fordeel, tilligemed Friheden, giør den hollandske Almue flittig, og drager aarligen en Mængde Folk af andre Lande derhen. Vare i Holland Levnetsmidler saa dyre, og Daglønnen saa ringe, var derimod hos os Føden saa let og Daglønnen saa høi, som vor Autor siger, saa maatte frie Arbeidsfolk i Stiftet Bremen og andre Tydske Lande være daarlige, om de droge til Holland. Vor Autor skulde raade dem at drage til Danmark, hvor efter hans Mening Arbeidet bedre betales, og Føden lettere findes. Vi havde virkelig fremmede Arbeidsfolk behov; thi vores Folkemængde er saa ringe, at vi neppe kan faae vort Arbeide giort paa Marken, i de Aaringer, hvor Gud giver rigelig Afgrøde. De Hollandske Arbeidsfolk selv vilde snart rømme fra Holland, og søge til Danmark, om de fik vor Autors Forsikring at vide. Men saa lykkelige ere vi nok ikke, og blive det heller ikke for det første. — Kort, denne Autor synes at tage feil i alle Maader. Han har vel ikke giort sig en rigtig Idee om hvad han kalder dyr og let Priis; og dette burde dog være skeet, helst da disse

Ord tages i saa mange Meninger. Han vil bevise, at Aarløn, Ugeløn og Dagløn ere lettere i dyre Aar, og høiere i lettere Aar. Beviset tager han fra Bondens hiemgiorte Tøi, hvilket dog ingenlunde forarbeides af Daglønnere eller Folk, som betales ugentlig, ei engang af Karl, Dreng og Pige, som faae Aarsløn hos Bonden; Pigen er den eneste, som contribuerer lidet dertil, men det meste giør Kone og Dotter. Og Bondens Tienestefolkes Løn er ingenlunde stigende eller faldende, men saasom Skik og Brug er i Byen, saa staaer det fast. Træskoe forarbeides ei heller for Dagløn, Ugeløn eller Aarsløn; thi paa dette Haandverk holdes, saa meget mig er videndes, ingen Svende; altsaa passer ingen af de anførte Argumenter til Forfatterens Setning. Det er sandt nok, Bonden maa i gode Aar undertiden betale de Folk saare dyre, som skal tiene ham i Høsten, det er i de fire til sex Uger, saalænge Høsten varer. Men Aarsagen dertil er Folkemængdens Mangel; derfor maa han ofte hente Haandverksfolk fra Kiøbsteder, for at hielpe ham sit Korn hiem. Og disse Folk maa undertiden betales dyrt. I den Egn, hvor jeg boer, har en Høstmand, ja ogsaa en Kone eller Pige, faaet fire, fem og sex Slettedaler[1]), og en Skieppe Hørsæd, som var ligesaa meget værd, foruden den Umage og Bekostning, som Bonden maa anvende, at bearbeide dette Hør fra først til sidst. Desuden maa Bonden føde dem, og kanskee een eller to af deres Børn tillige, og dog takke dem oven i Kiøbet; han maa høflig hente dem paa en Vogn, og age dem hiem igien, og give dem et Brød eller et par, og et par Oste paa Veien. Sommetider ere ingen saadane Folk at faae, saa bliver Bonden endnu mere forlegen. Aarsagen til alt dette sees let, det kommer deels af Folkemængdens Mangel paa Landet, deels af Bondens Hovtieneste, da han skal passe Proprietairers og hans egne Marker. Tildeels kommer det og af Fælleskabet; da enhver Bonde, i hvor lidet Jord han har, dog maa overfare og springe omkring derefter paa en heel Byes Mark, undertiden nogle Miles Vei i Omkredsen; thi hans ene Ager ligger i Østen af Byens Mark, og den anden i Vesten, vel en halv eller en heel Miil fra hverandre. Derfor behøver Bonden saa meget Folk, omendskiønt han høster kuns lidet;

---

[1]) 1 Sletdaler var 4 Mark à 16 Skilling à 2 Øre. En Rigsdaler var 6 Mark.

han kunde slippe med halv saa meget Arbeide, om han havde hans Jord tet omkring hans Vaaning. Disse og slige Ting ere de sande Aarsager, hvorfor Arbeidsløn i velsignede Aaringer betales dyrere af Bonden, og ei Bønderfolkes Dovenskab. Dette maa være nok til den gode Danske Bondes Forsvar, at hans Duelighed ei retter sig efter Capitels-Kiøbet[1]), at man ei behøver dyre Tider, for at giøre Bonden flittig, og at ved dem Bondestandens og Landets Velfærd ei befordres.

* * *

De Ting, om hvilke jeg hidtil § 15—21 har handlet, staae i nøie Sammenhæng med hinanden, og derfor har jeg betragtet dem under eet. Nu er det Tid, at jeg angiver de Midler, hvormed, efter min ringe Indsigt, dette Onde kunde afhielpes, og unge, giftdygtige Bønderfolk beveges til at gifte sig, og saaledes Folkemængden befordres. Jeg maa altsaa vise Midlerne, hvorledes

1) Unge Bønderfolk kan finde flere Boepæle i Danmark.

2) Hvorledes saadane, som intet have, dog kunde settes i Stand at begynde og fortsette en Husholding, og at ernære endeel Børn, og hvorledes Folk paa Landet lettere kunde finde Næring, end hidindtil. Dette vises i følgende § 24—29.

§ XXIV.

Nu er det saa got som den eneste Maade at faae Bopæl paa Landet, at bie, indtil en Gaardmand eller Husmand afgaaer, efter hvilken de Nygifte kan faae Stedet. Men dermed bliver der ei flere Bønder, end der har været. — Det var ønskeligt, om der kunde oprettes i Danmark ligesom mange Bonde-Vaaninger, som der vare i ældre Tider, og om alle de Jorder, som fordum vare beboede af Bønder, kunde besettes igien med dem. Havde man Cæsars Udkast, som han drev igiennem i hans første Consulat, saa kunde vel eet eller andet deraf anvendes paa vore Omstændigheder; thi dette Udkast holdes for at have været saa vel indrettet, at ingen af de Romerske Proprietairer derved blev fornærmet, men tvertimod deres Fordele forøgede. Jeg kan ikke befatte mig med, selv at giøre sligt

[1]) ɔ: Kapitelstaxten.

Udkast; thi der udkræves Forstand til Opfindelsen, Gaver til at overbevise, Mod og Anseelse til at udføre. Jeg overlader det med Rette til Personer af saadan en Character, som Julius Cæsar, Nehemias, og den store Dronning Blanca [1]), Ludvig den Helliges Moder, vare af. Derfor finder Læseren her ikke meer end noget lidet historisk derom. Ellers er det mig bekiendt, hvad derom for og imod sagdes hos Romerne. Hvilke begge Meninger jeg vil anføre:

Removeto, centum
Rura qui scindunt opulenta bubus, pauperi surgent
Animi jacentes. Senec. in Troad [2]). Derimod:

Reduci plebs in agros unde poterat, sine possidentium eversione? qui et ipsi pars populi erant, et relictas sibi a majoribus sedes aetate, quasi jure hæreditario, possidebant. Flor. III. 13 [3]). Jeg taler intet videre om denne Materie, hvilken jeg anseer for en Steen, som jeg ei kan bære, og derfor maa lade ligge. Men jeg giver adskillige andre, efter min uforgribelige Mening, gode Raad, hvorledes flere Bønderfolk i Danmark kunde finde Bopæl.

1) Kunde man opsøge allevegne de Steder, som hist og her ligge øde, eller dog uden at giøre den Nytte, som de kunde, og uddele dem til unge Bønderfolk.

2) Om de største Bonde-Gaarde, ved nærværende Beboeres Afgang, maatte deles iblant dens nærmeste Arvinger, saa vilde ogsaa derved nogle flere Familier finde Bopæl i Danmark.

3) Kunde Fælleskab engang ophæves, saa vilde man finde langt mere Rum til Bønderfolkes Boepæl; thi i en By, hvor der findes mange Lodseiere, der findes ogsaa mange, som forbyde en ny Colonist at nedsette sig; men om enhver havde Sit for sig, saa indrømmede han gierne undertiden sin Slegt, sin Ven, sin Tjener, et Sted at sette sin Bopæl paa.

[1]) Dronning Blanca (1187—1252) styrede under sin nævnte Søns Mindreaarighed, og senere under hans Fraværelse paa Korstog, Frankrig med stor Klogskab.

[2]) Citat af den romerske Filosof og Statsmand Annæus Senecas Tragedie »Trojanerinderne«: »Skaf dem bort, som pløje hundrede rige Marker, saa vil det sunkne Mod rejse sig hos den fattige.«

[3]) Hvorledes kunde Almuen igen sættes i Besiddelse af sine Marker uden at de, som besad dem, blev drevne derfra? Og disse var jo da ogsaa en Del af Folket og havde i en Aarrække med nedarvet Ret besiddet deres af Forfædrene efterladte Bopæle.

4) Om Fælleskab ei kunde ophæves, saa syntes dog nyttigt, at indskrænke de mange Lodseiere og Modsigere saaledes, at de ei turde staae imod, om et nyt Vaanings-Sted ved Siden af dem kunde indrettes, uden deres Skade.

5) Efter min uforgribelige Mening kunde i Danmark paa mange Steder anlegges et Slags Landsbyer, som man i Tyskland kalder Flekken[1]); deraf ere saare faa i Danmark. Büsching regner i sin Geographie i Indledningen om Danmark 69 Kiøbsteder og 22 Flekken. Jeg veed ei, hvilke af Danmarks Byer regnes for Flekken; men det er vist nok, at der kunde være flere af dette Slags Landsbyer. De give Landet en Mængde af Husmænd, som ei ere Bonden til Skade, men til Gavn; da derimod de Husmænd, som boe ved Siden af Bonden, ere ham til stor Besværlighed.

6) Der kunde og en vis Regel fastsettes, hvor stor en fuldkommen Bondegaard skulde være. Derved vilde endeel unge Bønderfolk forskaffes Bopæl, nemlig om ei Proprietairen tog Overskudet til sig. Der ere mange Bøndergaarde, som have for meget Jord. Det øvrige kunde tiene til Colonister, og bedre bruges. Saa længe Bønderne ligge i Fælleskab og skal giøre Hoverie-Arbejde, saa synes det nødvendigt, at en Bondegaard er nogenledes stor; ellers kan dens Beboer ei leve. Men skulde engang Hoverie og Fælleskab ophøre, saa kunde Bonden ligesaa got leve af to, tre, eller fire Tønder Hartkorn, som nu af fem, sex, syv eller otte Tønder[2]). Dette Spørsmaal, som tillige med den forehavende Materie af General Landvæsens Collegium er udsat, haaber jeg skal af andre saaledes besvares, at det var overflødigt, her at skrive en Afhandling derom. Dog vil jeg sige min ringe Mening i faa Ord. Man maa see paa de nødvendige Personer i en fuldkommen Bondefamilie, og indrette Gaardens Størrelse derefter, saa at alle disse Personer har baade Næring og Arbeide, og at de uden Hielp af andre kan overkomme deres Avling. Da findes først, at Mand og Kone tillige med endeel Børn maa have Næring paa Stedet, undertiden ogsaa et par gamle For-

[1]) Handelspladser.

[2]) Det maa erindres, at her regnes med den gamle Matrikel fra Christian V's Tid (Landmaalingsmatrikelen), hvis Hartkornsansættelser gennemgaaende var højere end Matriklens af 1844.

ældre, eller en anden Skrøbelig af Familien, eller en Fattig. Arbeidets Natur udkræver ogsaa, at det ei maa ligge stille, om Mand eller Kone ei kan være tilstede, for Sygdom eller andre Aarsagers skyld. Altsaa bør for enhver af dem være en Assistent; disse ere en Karl og en Pige. Saa udkræver Naturen ogsaa, at et par unge Mennesker, een af hvert Kiøn, bør oplæres og anvises til Husholdingen; altsaa maa i en vel indrettet Familie paa Landet ogsaa være en Dreng og en liden Pige. Saa stor, og ei større, mener jeg, skal en Bondefamilie være, og Gaarden ei større, end at den af omtalte Folk, Mand, Kone, Karl, Dreng og tvende Piger kan regieres.

Men om der er Leilighed, foruden Avlingen at fortiene noget, saa kan en Bondegaard meget vel være mindre. Sex til syv Tønder Hartkorn skal omtrent, efter nærværende Omstændigheder i Danmark, og paa Steder, hvor ei er alt for streng Hovning, være tilstrekkelige at ernære saadan en Familie og at give den at bestille. Naar engang Fælleskab skulde ophæves, tillige med Hovtienesten, og Bonden faar Eiendom, eller Arvefæste, saa mener jeg, tre eller fire Tønder Hartkorn kunde giøre det samme. — Skulde disse af mig angivne sex Regler appliceres[1]) paa den Bondebye, hvis Folkemængde jeg i Begyndelsen af dette Skrift haver beskrevet, saa troer jeg, der kunde da bedre leve 30 Bondefamilier, end nu 21. Jeg troer, at tre til 400 Mennesker kunde rundelig leve paa denne Byes Jord, i steden at der nu leve 204. Hvor mange Bopæle kunde da ikke findes over hele Danmark, om en eneste By, hvis Marke dog ei engang ere med de beste, kunde forskaffe Næring til saa mange flere, end der er? Dog om jeg end havde regnet for høit, saa er jeg dog i Stand at overbevise enhver, at i omtalte By kunde leve fem eller sex Familier mere end nu; og dette var allerede en vigtig Tilvæxt, om efter samme Forhold over hele Danmark saa mange Mennesker mere kunde finde Bopæl.

§ XXV.

Nu bør jeg ogsaa sige, paa hvad Maade unge giftdygtige Bønderfolk kunde forskaffes Forlag til Husholdnings Begyn-

[1]) o: Anvendes.

delse, Næring til dens Fortsettelse, og Levemidler for saa mange flere Mennesker. Den mindste Deel af dem har noget imellem Hænderne, hvormed de kunde begynde, allerhelst paa et Sted, hvor hidindtil ingen Husholding haver været, eller paa bar Bund, som Folk pleie at sige. I Danmarks ældste Tider var det let at indrette en ny Husholding. Thi Jorden var paa mange Steder *Res nullius*[1]), eller var af ingen endnu indtagen; unge Folk som vilde giftes, udsaae dem et Sted i en Skov, hvor det behagede dem, omhuggede et par Træer, som ei kostede dem mere end Arbeidet, bygte sig et lidet Huus uden Konst og uden Kostbarhed, og begyndte en Husholding med saare faa Anstalter, Redskaber og Meubler, som dog vare tilstrekkelige, efter den Tids Levemaade; der laae ogsaa faa eller ingen *Onera*[2]) paa saadan Husholding. Men nu omstunder er alting anderledes. Jorden haver sin Eier, og om den ligger i Fælleskab, meer end een. Bygnings-Tømmer skal kiøbes i et Kiøbsted, fordi det ei er mere at faae paa Landet. Husholdingen udkræver mange Redskaber, Meubler og Bekostning, Folkene skal svare Landgilde og giøre Hovtieneste, saa at de ei raade for deres Arbeide og Tid, ja ikke engang for deres egen Person. Altsaa bliver det vanskeligt i vore Tider at indrette en Husholding, hvor hidtil ingen har været, og det synes at gaae over en Bondekarls og Piges Formue og Kræfter. Hvad er altsaa at giøre, for at sette saadane Folk i Stand?

1) Det første og virksomste Middel synes at være, om man giver et par unge Folk saa meget imellem Hænder, at de kunde begynde, bygge, anskaffe, og sette dem i Stand. Men dette Raad falder kostbart, og Erfarenheden lærer, at det har sine Betænkligheder. Det pleier at giøre dovne Colonister, ligesom det giver dovne Bier, om man om Foraaret, af alt for stor Ømhed, føder dem med Honning. Derfor bør dette Middel kuns sielden bruges. Derimod synes det fordelagtigere at overlade nye Colonister til dem selv, deres Stræbsomhed og egne Kræfter, men befrie dem og deres Husholding fra alle Slags Tvang og Byrder, indtil de kan taale det. Til deres Opmuntring synes en lang Befrielse at udkræves, som af 40,

[1]) Ingen Mands Eje. [2]) Byrder.

60, eller flere Aar; og i Henseende til deres Person en stedsevarende Frihed for Trældom, Hoverie og Husbondens Tvang.

2) I forrige § har jeg raadt, at dele de altfor store Bøndergaarde imellem Beboernes nærmeste Arvinger. Dette Middel kan sette tvende Gaardmænd i Stand, i steden for een; og derved forurettes ingen. Thi en stor Gaards Beboer eller Eier bliver ingenlunde forurettet derved, at efter hans Død to Børn dele Gaarden, Redskabet, Creature, Meubler, Penge og hvad der kan være forhaanden. Saadan Gaardmands Arvinger fornærmes ei derved, ei heller de andre Bønder i samme By. Ia, de sidste har endog en stor Fordeel deraf; thi en stor Gaard er ofte en heel By til Forhindring i Markarbeidet, naar de andre skal bie saalænge, indtil den store Gaardmand kan blive færdig tillige med dem.

3) Husbonder kunde ogsaa undertiden sette nye Colonister paa deres Gods, Gaardmænd eller Huusmænd, om de paa ubeboede Steder bygge Vaaninger, og fæste eller leie dem til Bønderfolk. Dette skeer ogsaa af een eller anden Husbonde, men ei saa tit, som det kunde, om man bedre lagde sig efter at opsøge de brugbare Steder paa Landet, i Heder, Ørkener og Skove.

4) Det allerbeste, sikkerste og tilforladeligste Middel sees at være, om man overlod de nye Colonister sig selv og Naturen, og gav dem Frihed at nære sig, som de vil og forstaae, eller har Leilighed til. Enten de fik Huse og Gaarde paa Landet, eller de bleve Borgere i en Flekke, da maatte det staae dem frit for, at drive hver selv behagelig Næring Tillige maatte de være frie, fra hvad som kunde afskrekke eller ødelegge dem, som frie for Tienden og for Trældom, de maatte have deres Huse og Gaarde som Selveiere, eller i det mindste paa Arvefæste. Proprietairen og Tiendetageren fornærmes ikke derved, saasom dog paa et udyrket Sted hverken tages Tiende, eller nogen bydes til Hove.

5) Det var og fordelagtigt, ja nødvendigt, at forskaffe Forraad af alt hvad henhører til en ny Vaanings Indretning, som Tømmer og Iern; paa det Kiøbmændene ei skulde finde Anledning at udpine nye Colonister med dyre Priser.

6) Det samme er at sige om Levemidler. Saa kunde og forskaffes Bondestanden adskillige nye Nærings-Grene.

7) Man burde lære unge Folk, ja ogsaa de Gamle, alle mueligе Husholdings Fordele, undervise dem i at spare og bruge med Fordeel, hvad forhaanden er, og at vinde noget, og det gesvindere, med mindste Bekostning og Arbeide, som mueligt er.

8) Om en Colonist, der vilde nedlade sig paa et Sted, som ikke var beboet før, begierte Pas[1]) fra sin Husbonde, saa maatte det tilstaaes ham uden Ophold og Betaling. Thi om Husbonden ei vilde give ham Pas, saa kunde han ei blive en Colonist paa et fremmet Sted, og om han skulde betale Passet, saa var han blottet for Penge, og havde intet at begynde sin Husholding med.

9) Man skulde lære dem nogle hidindtil ubekiendte Fordele i Bonde-Manufacturer. Man veed, at de fleste Qvindfolk, og endeel Mandfolk, lære fra Barnsbeen at omgaaes med Hør og Uld, at spinde, binde og væve. Men de forstaae ikke alle Fordele ved dette Slags Arbejde. Dog kunde med maadelig Underviisning og Opmuntring Bonden bringes saa vidt, at hans Arbeide kunde holde Prøve med hvad der forarbeides paa de udenlandske og vore egne Fabriker. Bonden forstaaer at væve og giøre Klæde og Vadmel, adskillige Slags Lerreder, Bolster, Olmerdug, Femskaft, stribet Tøj; han forstaaer adskillige Ting af Valkerie og Farverie, saa og at virke, og at binde Strømper, Huer og Trøier. Dette er en saare god Begyndelse, og jeg mener, det var let at bringe hans Arbeide til mere Fuldkommenhed. F. E. Bonden forstaaer ei at kæmme Ulden; derfor kan han ei forskaffe et fast trænde Garn til Etamine og sligt Tøi. Bonden giør ingen Egg[2]) ved det Klæde, som han væver, og ved sin Vadmel; derfor kan det ei spændes i Rammen, altsaa bliver det ulige i Breden, naar det valkes. Ligesaa forholder det sig med andre Fordele i Arbejdet, som dog saare let kunde læres. Kunde eller vilde man undervise Bonden deri, saa havde vi vort hele Fædreneland paa eengang fuldt af Fabrikanter. Den danske Bonde er allerede saa oplært og saa duelig, at han forstaaer at giøre alt, hvad til menneskelig Klædning udkræves, Hattemager-Arbeide aleene undtaget. Og ei engang dette kan udsluttes af den Danske Bondes Videnskab; thi der findes Folk iblant dem, som vide at filte baade Trøier og Huer, endog stribede med adskillige Slags Farver. Maatte

[1]) Tilladelse til trods Stavnsbaandet at forlade Godset.
[2]) Den faste Kant paa vævede Stoffer.

Bonden kuns faae lidet mere Underviisning, saa at han kunde levere sine Vahre ligesaa skiønne, som Fabrikerne andensteds saa mener jeg, intet Land i Christenheden, hverken Tydskland, Holland, Frankrige, eller England haver saa mange Fabrikanter, som Danmark allerede har og fra Arilds Tid haver havt. Deraf vilde flyde en Nærings-Vei, som kunde trodse alle udenlandske Fabriker, og blive en Guld-Grube, hvis lige Vestindien ei haver. Ieg tager mig derfor den Frihed, og raader Vedkommende til Bøndernes bedre Information, og at man vilde bygge paa denne allerede forhaanden værende gode Grund.

Men, siger man, disse Ting og gode Raad, ere lettere at give end at udøve; og man vil ogsaa vide Maaden, hvorledes de kunde iverksettes. Herpaa svares: at jeg agter mig forbunden til at give den af min venlige Læser begierte Anviisning, men det kan ei skee i nærværende Skrift, hvor jeg ei har Rum dertil. Dog for at tilfredsstille Læseren nogenledes, vil jeg i de tre næstfølgende Paragrapher sige lidet derom; Resten, og en meer udførlig Afhandling maa jeg spare til et andet Skrift.

§ XXVI.

Nogle Midler, hvormed Bondestanden i Danmark kunde forskaffes nye Nærings-Grene:

1) Man bør lære Bonden at spise visse Ting, som han hidindtil paa sine Steder hverken kiender eller spiser. F. E. Kalve-Kiød, hvorfor nogle have et Slags Afsky og kaster det for Hundene. Saa selger Bonden ogsaa langt heller en Stud med Skade, end han skulde slagte og spise den. Ieg vil give siden § 85 en Beregning, med hvad Skade Bonden selger slige Creature. Videre burde Bonden lære at avle og spise Cartufler, Roer, Rødder og Frugter, som han paa mange, og vel de fleste Steder, hverken kiender eller spiser.

2) Bønderfolk kunde undervises i at anlegge og behandle Fiskedamme; hvorledes man besetter store Søer med Fisk, og efter et par Aar lader Vandet afløbe, for at selge eller bruge Fiskene, hvorledes man bruger Jorden i Søen under Ploven til Udslid[1]), da man atter giør en Fiske-Søe deraf. En saare fordelagtig Økonomie, hvortil somme Danske Provinzer have herlig Leilighed, da Naturen synes at anvise Danemænd dertil, fordi

[1]) o: indtil den er udpint.

næsten hele Danmarks Grund bestaaer af Concaver og Convexer, (Udhulinger og Ophøielser) som næsten uden Umage kunde indrettes saaledes, at Danmark kunde i dette Stykke faae Fortrinet for Curland og Holsteen.

3) Man burde forsyne de udtørrede Heder med Vand, som de for nogle Aarhundrede have været, paa det slige udtørrede og afgravne høie Steder kunde bepodes med Skove, af hvis Blade de kunde sanke igien deres tabte frugtbare Overflade. Om denne Materie i Særdeleshed forbeholder jeg mig engang at tale med min Læser.

4) Man burde opvække Kilder, Bække og Aaer igien, paa de Steder, hvor de enten tage af, eller ganske ere bortblevne. Thi med det samme at disse istandsettes, igiengives tillige Landet sin Frugtbarhed og Vandet sin Fiskerighed.

5) Bonden skulde tilholdes at giøre sig Enge til Høeavling paa saadane Steder, hvor lidet Græs voxer.

6) Man burde lære Bonden bedre Omgang i Avling.

7) Undervise ham, hvorledes alle Slags Træer plantes og omgaaes, saavel til det fornødne Baandtræ, og til Redskaber, saa og til Brænde, Tømmer og Frugter. Kanskee Silke-Avlingen kunde regnes herhid, ja ogsaa Viin-Avlingen; thi bleve Druerne ei modne nok til Viin-Persen, saa bleve de vel modne nok til Brændeviinshatten; for at spare Kornet. Dansken kunde da forsyne sig selv med Fransk Brændeviin, og kanskee de øvrige Nordiske Lande med. Saadane og mange andre Poster kunde tiene til Bondestandens Nærings Formerelse. Men, desverre, Fælleskabet forhindrer mange gode Ting, og Bonden haver ingen Lyst at giøre nye Indretninger, saalænge han ei er forvisset, at han arbeider for sig selv og for sine Arvinger.

§ XXVII.

Hvorudi og hvorledes man kunde lære Bønderfolk at spare, og bruge de forhaandne Levemidler paa det fordelagtigste.

1) Bonden burde undervises i en fordelagtigere Bygningsmaade end han er vant til.

2) Han burde lære den fordelagtigste Omgang med sit Bygningstømmer og sine Træ-Redskaber, at bevare dem for Fordervelse, Forraadnelse, Orme, Revner og anden Skade. —

For nogle Aar blev i Sverrig et Priis-Spørsmaal udsat om denne Materie, men der indkom intet Svar. Jeg haver et Skrift i Hænderne, som en Dansk Student har udarbeidet, men af alt for liden Tillid til sig selv, ei indsendt; hvorpaa han dog siden fortrød, da han saae, at man i Sverrig selv intet Svar havde faaet.

3) Man burde lære Bonden en fordelagtigere Omgang med Ilden, end han er vant til, saavel hvorledes Brændselet best kan forskaffes, som ogsaa uden Ødselhed bruges. — Her burde iblant andet Bondens Kakkelovne, Skorstene og de bekiendte Iydske sorte Gryder forbedres. Læseren maa ei holde disse Ting for ringe. Dersom mit Skrifts Grændser tillode det, saa skulde jeg bevise, at meer end den Halvepart af Kiøkken-Ilden kunde spares; og dette udgiør ei lidet over et helt Rige. F. E. I den Egn, hvor jeg boer, findes i ingen Bonde-Skorsteen en Kiedelkrog[1]). Vil Bondekonen kaage Mad, saa legger hun en stor Deel Tørve sammen, og betiener sig ikke af deres Ild, førend de ere brændte til Gløer, og saa er deres Kraft meer end halv borte. Bønderkoner i Holsteen, Bremen og Holland ere klogere. De forstaae vel, at Kiedelkrogen og en hængende Gryde sparer meer end Halvparten paa Ilden, derfor holde de disse Redskaber for det fornemste i Kiøkkenet. De af mine Læsere, som ikke har været i et Kiøkken, vide kanskee ei at dømme om saa ringe agtede Ting; men andre, som ere Mechaniker, og omgaaes med Ilden ved Metal-Arbeide, eller ogsaa de, som forstaae Chymien, vil give mig Bifald, naar jeg siger, at ved Ildens forsigtige Direction meget kan spares; og det samme kan skee i Kiøkkenet.

4) Man burde lære Bonden at forbedre sine Redskaber og Vogne. Deres smaa Hiule og Sneverhed giør dem tunge og uduelige at føre store Byrder, hvoraf enhver Mechanikforstandig veed Aarsagen. Saa kan og Bondens Pleiel, Spade og andre Redskaber tage imod Forbedring.

§ XXVIII.

Midler, at lære Bonden de omtalede og andre Ting.

For det første tiente hertil en Bog, som maatte udarbeides, om alt hvad Bondens Underviisning kunde betreffe. Samme

[1]) Se H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I, Kbh. 1898. S. 44.

Bog maatte indrettes efter Bondens Nemme, og tilligemed Bibel og Catechismus, indføres i alle Skoler paa Landet, saa at Børnene skulde læse derudi og undertiden catechiseres deraf. I sig selv er det lige meget, af hvad Slags Bøger man lærer at læse, men man kunde erholde en dobbelt Nytte, om man brugte dertil nyttige Bøger, hvis Indhold man vil giøre almindelig bekiendt. Bøger om Religionen bruges med Fordeel; jeg mener økonomiske Bøger kunde ligeledes. Hvad for Materier helst i saadan Skole-Bog maatte afhandles, kan ses af § 25—27 og siden videre af § 57. 62 og 87 ved Enden. Hvad Bogens Form betreffer, da skulde den billig have saadan en Indretning, at de Lærde kunde læse den uden Væmmelse, og Almuen med Behag, men begge med Nytte. Bogen maatte altsaa skrives under forstandige Folkes Opsyn, hvilke ei aleene havde Kundskab nok i de hertil fornødne Videnskaber, men ogsaa nøiagtigen og praktisk forstod alle Ting, hvormed Bonden omgaaes, og alt hvad hos Bonden forefalder i hans Stue, Kiøkken, Spisekammer, Kielder, Stald, Lade og Hughuus, paa hans Marker, Kier og Enge, i Tørvemosen, paa Heden og paa Vandet, ja og i Bondens Diæt[1]), Tænkemaade og Levemaade. Jeg haaber, at saadan en Bog, indført i Skolerne, skulde ei være uden stor Nytte, og jeg ønsker, at et Selskab praktiske Lærde, enten af dem selv, eller paa høiere Befaling, vilde træde sammen til saadan en Bogs Udarbeidning. Dersom mit ringe Forslag maatte finde Bifald, saa tilbyder jeg mig, at arbeide med derpaa efter beste Formue.

Et got Middel, hvorledes Almuen kunde undervises, i Henseende til sine Manufacturer af Uld og Linnet, synes dette. Om i enhver By anlagdes en besynderlig Skole, eller ved de allerede forhaandne Skoler, en besynderlig Classe for Bønderpiger, hvor Degnekonen, eller en anden forstandig Kone underviste dem i at omgaaes med Linnet og Uldet, at slaae Ulden, at kæmme den, at omgaaes ret med kardet Uld, at spinde, haspe, trende, væve, farve, sye og vaske[2]). Saaledes skulde i slig Pige-Skole læres Praxis; men Theorien af omtalte Bog.

[1]) Ernæring.

[2]) Saadanne Spindeskoler oprettedes faa Aar senere paa adskillige Steder i Landet, se Joakim Larsen: Den danske Folkeskoles Historie 1784—1818. S. 5 ff.

Indretningen af samme Skoler maatte være saaledes, at Bønderpiger derved ei forsømmede deres Arbeide hiemme; de skulde derfor ei bestandig gaae i Skolen, men kuns paa de Tider, da de havde et Stykke Arbeide for, som de ei forstod. Da kunde de tage samme Arbeide med sig i Skolen, og lade sig undervise nogle Dage eller Uger, efter Arbeidets Natur. I Kiøbenhavn ere Skoler, hvor Fruentimmer-Arbeide læres tildeels; hvorfor ere ikke slige Skoler ogsaa paa Landet, hvor Bønderqvinders Arbeide kunde læres? Men Spørsmaal er, hvorfra tager man Skolemestere og Skolemesterinder til slige Pige-Skoler, da paa Landet den ene er noget nær saa klog som den anden?

Og dertil kan jeg give et eenfoldigt, dog ei bekosteligt Raad. I den Danske Armee findes mange Tydske og Franske Soldater, som forstaae sligt Arbeide, fordi de ere fødte i saadane Egne, hvor Folk fra Barnsbeen ere vante dertil, eller de kan ogsaa have været ved Fabriker. Om saadane Soldater, saa og Soldaterkoner, bleve opledte, examinerede, forberedede, forsynede med eet eller andet nødvendigt til Uddeling iblandt Almuen; om de bleve Frimænd om Vinteren, og anvistes i en vis District at undervise de vittigste[1]) Bønderqvinder, hvortil Proprietairerne og Stedets Øvrighed kunde gaa dem tilhaande, saa vilde det, ved en fornuftig Indretning, ei foraarsage stor Bekostning. Musqveteren vilde være fornøiet, om han fik lidet meer end hans sædvanlige Tractement, og han kunde blive et nyttigt Menneske for Landet. Naar Foraaret kom, kunde Soldaten indfinde sig igien ved Regimentet. Havde han imidlertid ved god Opførsel fortient Belønning, saa vide Vedkommende selv at opmuntre ham til videre Dyd. Og om han havde udtient, eller var bleven gammel i Kongens Tieneste, saa kunde der gives ham i steden for anden Belønning, en saadan Skolemester-Tieneste paa Landet, hvor han sin øvrige Livstid kunde skaffe Nytte og selv have Levebrød. Jeg troer, ved disse Midler kunde, uden stor Bekostning, inden tive Aars Tid, Bondens Vadmel omskiftes til got Klæde, og Bondens Halvuldet til god Sarge og Etamine, og overalt Bondens Manufactur saa forbedres, at den kunde holde Prøve med udenlandske. Den Uld, som Hollænderne underhaanden opkiøbe hos os, vilde blive

[1]) Forstandigste.

hiemme, og Danmark vilde bringe en Fabrik i Stand, hvis lige ei er til i Europa.

§ XXIX.

Beviis, at Bonde Almuen saare let kunde bringe sine Manufacturer til Fuldkommenhed.

1) Qvindfolket i Danmark veed at giøre mange Klædevahrer, af hvilke jeg vil opregne endeel, og vise, paa hvad Maade de ganske let kunde forbedres. Bonden giør Klæde i to Skafter, Vadmel i tre og fire Skafter. Foruden adskillige let forbedrede Feil ved Vævestolen, synes det at være en Hovedfeil, at de spinde grovt, og altsaa, ved at forbruge megen Materie, giøre Tøiet kostbart og uanseeligt. Dernæst forderve de Ulden, ved at varme den i eller paa en Ovn, naar de karte den, eller vil betage den sin elastiske Natur, for at den ei skal snoe sammen. Dermed udtørres Ulden, giøres skiør, og brekkes des lettere. Endnu mere, de giør ingen Egg ved deres Klæde eller Vadmel, altsaa kan det ei spændes i Rammen, og bliver ulige.

Man seer, at disse Feil ved de anførte Midler let kunde afhielpes, og Bonden bedre undervises. Om ogsaa andre til Klædets Skiønhed henhørende Ting ei kunde læres Bonden, saa kunde det da, ligesaavel som nu, skee i Kiøbsteden hos Farveren.

2) Bønderfolk giøre ogsaa lette Tøier, som ei valkes; dertil bruge de linnet Trændegarn, og uldet til Indsletten. Aarsagen er, fordi de ei forstaae at kæmme Ulden, de kan altsaa ei forskaffe fin og stærk Uldengarn til Trændegarnet, og nødes at tage Linnetgarn i steden derfor. Men det er en saare let Sag, at lære dem at kæmme deres Uld. Thi det er en Kunst, som læres i nogle Timer; der udkræves intet videre, end at en vittig Person eengang seer det. Saasnart Bonden kan kæmme Ulden, saa kan han ogsaa giøre Etamine, Camelotte og Sarge[1]), som væves enten halv eller heel af kæmmet Uld. Hvad der ellers til slig Tøi udkræves, forstaaer Bonden allerede. Læseren vil selv finde disse Midler saa lette at iverksettes, at Befalingen: det skal skee! synes snart det eneste,

[1]) Forskellige vævede Stoffer.

som der fattes, for at bringe denne Forbedring i Stand. Skulde jeg engang udtrykkelig foretage denne Materie, saa vil jeg beflitte mig paa en mere udførlig Anviisning.

§ XXX.

Saaledes haver jeg sagt nogle uforgribelige Tanker, paa hvad Maade de fornemste Hindringer kunde hæves, som afholde giftedygtige Folk i Bondestanden fra Ægteskab. Men det Spørsmaal: hvorledes disponeres Bønderfolk til Ægteskab? er saare vigtig. Derfor maa jeg endnu tale noget mere derom*), og anføre flere Aarsager, hvorfor giftedygtige og stærke Bønderfolk leve ugifte, skiønt de har undertiden saa meget imellem Hænderne, at de kunde begynde en Husholding. Og da falder een af Aarsagerne strax i Øiet. Nemlig den Skyldighed, som binder enhver Bondekarl til det Gods, hvor han er født, eller rettere som forbinder ham, paa intet andet Sted i Danmark at bosette sig end paa Husbondens Gods. Denne Lov kan i andre Henseender have sin Nytte, men at den i Henseende til Folkemængden bliver skadelig, synes mig, gaaer saaledes til. — Naar en Proprietair haver et vist Antal, f. Ex.

*) Man haver hos de gamle Romere mere end eengang tænkt paa Almuens Ægteskab, til Folkemængdens Formerelse, og de største Mænd have arbeidet i denne Materie. Hvilke det har været, see vi kortest af Livii Epit. Libr. LIX. Q. Metellus et Q. Pompeius — lustrum condiderunt, censa sunt civium capita trecenta tredecim millia, octingenta viginti tria, præter pupillos & viduas. Q. Metellus Censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores, liberorum creandorum causa. Exstat oratio ejus, quam Augustus Caesar, quum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora scriptam, in senatu recitavit[1]). Man seer, at den store August haver betient sig af de Gamles Anseelse, for at understøtte sine Grunde; altsaa giør jeg ei heller Uret deri, at jeg beraaber mig paa de Gamle. Vist nok er det, at paa Almuens flittige og tidige Ægteskaber ankommer Hovedsagen ved Folkemængden, og derfor maa Almuen paa al mulig Maade (dog uden Tvang) bringes til at gifte sig.

[1]) Citat af Livius' romerske Historie: Q. Metellus og Q. Pompeius begyndte en Finantsperiode; 313,823 Borgere blev sat paa Skattelisten foruden Umyndige og Enker. Som Censor befalede Q. Metellus, at alle skulde tvinges til at tage sig Hustruer for at avle Børn. Den Tale, han holdt (herom), findes endnu, og Kejser Augustus benyttede den i Senatet, da han forhandlede om Ægteskabsordningen; — den var som skrevet netop for disse Tider.

100 Gaarde og Huse paa sit Gods, saa haver han undertiden mere end 100 giftdygtige Karle. Han selv har ingen Rum at forsyne dem med Gaarde og Huse, da de alle ere besatte med Beboere. Om een af dem kunde andensteds i Danmark finde Næring og Bopæl, som paa et Naboe-Gods, hvor Mandskab fattes, eller i en Kiøbsted, eller ved en Fabrik, saa maa han dog ei komme fra Godset. Han er derfor nødt til at blive tilstede, indtil en Gaard eller et Huus bliver ledig, hvormed han kan være tient, eller som han kan faae. Imidlertid driver han sin beste Livstid bort ugift. Haver han *Donum continentiæ*[1]), saa er det got; haver han det ikke, saa maa han kiøbe sit Pas, og søge paa et andet Sted sit Giftermaal, sin Næring og Bopæl. Men ved at betale sit Pas, bliver han saa blottet for Penge, at han siden ei kan boselte sig.

Kan han ei faa Pas, eller ei betale det saa dyrt, som det foreskrives ham, saa bedriver han enten Hoer, eller rømmer af Landet, og søger Næring, Bopæl og Giftermaal iblant Fremmede. Men hvor det end gaaer, enten Karlen bliver tilstede ugift paa Godset, eller han rømmer af Landet, saa taber Bondestandens Folkemængde derved, i første Fald Karlens Affødning, i sidste Fald ham selv tillige.

§ XXXI.

Denne Inconvenienz[2]) synes letteligen at kunne hæves, formedelst en Lov, som tillod ethvert Menneske, som vilde giftes, at begynde sin Husholding paa det Sted i Danmark, hvor han kan finde Næring og Bopæl, være sig paa sin Husbondes Gods, eller andensteds. Bønderpigerne have denne Frihed, og det var ønskeligt, om Bønderkarle maatte have den med.

§ XXXII.

En anden Hindring, hvorfor mange giftdygtige Bønderfolk ei giftes, ligger i de mange Slags Tienester, som udkræve ugifte Folk af Bondestanden. Deriblant regnes først Krigstienesten, hvorudi mange og de friskeste Karle af Bondestanden maa leve ugifte. Al Verden tilstaaer, at Krigsstanden i den Henseende er skadelig for Folkemængden; og da de fleste,

[1]) Afholdenhedens Gave. [2]) o: Dette uheldige Forhold.

som dertil bruges, tages af Bondestanden, saa følger, at Folkemængden i denne Stand meest lider derved. I de Østerrigske Lande hører man om Forandringer i denne Henseende. Det synes, at Folkemængden ved slige Anstalter vil vinde, men Spørsmaalet vil være, om ikke andre skadelige Følger deraf ville flyde. I gamle Tider, da enhver Borger var Soldat, havde og enhver Soldat Husholding og Hustrue; men Maaden at føre Krig var i de Tider anderledes end nu, da man skal have bestandige Armeer i Beredskab. Den for Danmark af Krigstienester flydende Skade, i Henseende til Folkemængden, er ei heller saa stor, at den kan komme i synderlig Betragtning. Thi om der end vare i Danmarks Krigstieneste 20 000 ugifte Bønderkarle, saa er det lidet imod det store Antal af ugifte Bønderfolk, som § 11. er angivet. Thi der blev giort Overslag paa 344 000 Mennesker af begge Kiøn, som i Danmarks Bondestand leve ugifte. Krigstienesten forhindrer desuden ingen Bondekarl fra at giftes; thi saasnart Leiligheden er dertil, saa tillader Hans Majestæt, at Karlen maa blive fri for Tienesten, og en anden Karl tages i hans Sted.

En langt vissere og vigtigere Hindring, hvorved mange unge Bønderfolk forhindres at gifte sig, er den Tieneste, som hos Proprietairen maa udrettes. For det første udkræves paa Herregaarde mange ugifte Tienere. Der skal være Røgtere i Stalden, Malkepiger i Mængde, Kudsk, een eller to Forridere og Staldkarle, Hønsepiger, Vaskepiger og Kokkepiger, Frue-, Frøken- og Barnepiger, Tienere ved Bordet og bag paa Karreten, Fogder og Skriverkarle, Ladefogder og Ladekarle, Gaardskarle, Hyrder, Fiskekarle og Omløbere, af hvilke de mindste ere gifte, og de fleste tages af Bondestanden. Skulde de tælles paa alle Herregaarde i Danmark, saa vilde de udgiøre et utroligt Tal Mennesker; thi disse Tiders høitdrevne Yppighed udkræver mange Tienester.

Men disse ere langtfra ikke endnu alle de ugifte Tienere, som Proprietairen bruger. Hovedgaardens hele Avling bestilles for en stor Part ved ugifte Tienestefolk af Bondestanden. Lad være, at Bonden maa lønne og føde disse ugifte Tienestefolk, lad være, at de kaldes Bondens Karle og Piger, saa ere de dog virkelig i Proprietairens Tieneste, og just derfor ugifte. Hvor mange saadane ugifte Tienere der ere i hele Danmark,

kan jeg ei sige, men jeg mener, at deres Antal er fire, fem, om ikke flere gange saa stor, som Antallet af dem, hvilke Kongens Tieneste leve ugifte. Altsaa er Proprietairernes Tieneste, efter min Indsigt, en langt større Hindring for Bondestandens Folkemængde, end Krigstienesten.

Store Præstegaarde udkræve ogsaa een eller to ugifte Tienere mere, end der behøvedes, efter Gaardens Størrelse, om enten Præstens Kone er for fiin til at sette sine Fødder i Kiøkkenet, eller Præsten ikke selv gider opmaalet sit Korn. Der kan hendes, at Præstestanden holder 6—800 ugifte Tienestefolk meer, end Landets Fordeel udkræver.

Fornemme Borgeres Husholding udkræver ogsaa endeel ugifte Tienere af Bondestanden.

Alle disse Folk drive deres beste Livstid bort i saadan en Tieneste, fordi de ei kan, eller ei maa, eller ei ville slippe den, og selv begynde en Husholding, eller træde i Ægteskab. Deraf kommer det, at mange af dem, omendskiønt de endelig forlade Tienesten, dog siden ei due meer til Bondestanden, saavel i Henseende til Arbeide som Levemaade; ei heller due de til at avle mange Børn, omendskiønt de giftes, hvilket dog mange af dem aldrig giøre. En Kudsk, Staldkarl, Portner, Ladefoged, Tiener af Bondestand, som har tient sex, otte eller flere Aar hos et Herskab, hvad kan de siden due til Bondestanden? En Karl, som i saa mange Aar ikke har bestilt andet, end kiørt sin Herres Vogn, og passet Stalden, han er fordervet til en Bondemand. Pleielen er han vant fra, og got at leve haver han lært. Langt værre er det med en Bondekarl, som haver været i nogle Aar Tiener. Han stod, efter den berømte Svifts[1]) Anviisning, med Tallerken under Armen, bag ved Herrens eller Fruens Stol*), naar de spisede, strøg Knive og Gafler, pudrede Peruker, og bankede Støvet af Klæderne. Monne han efter nogle Aars Forløb due til at faae fat paa Pleielen, eller at læsse Møg? Om denne Karl hos sit Herskab intet havde at bestille, saa pleiede

*) Svift haver skrevet en Satire, hvorudi han anviser Tienere, hvor høit de skal putte Tallerkenen op under deres Arm, saa at den af Sveden bliver noget fugtig; hvorledes de med Sølvskeer skal skrabe Potterne og slikke Tallerkener.

[1]) Jonathan Swift, den bekendte engelske, satiriske Forfatter, 1667—1745.

han at skiemte med Pigerne, eller han slikkede det overblevne af sit Herskabs Tallerkener. Monne dette Menneske siden have Lyst til bestandigt og svært Arbeide, og til grov Bondekost? Det samme er at sige om Qvindekiønnet, som om Børne-, Stue-, Vaskepiger og andre, som have havt slig Bestilling i nogle Aar. De due sielden siden til Bønderkoner, de ere alt for kræsne til at tage en ærlig Bondemand, og om de gierne vilde have een, saa tager dem ingen fornuftig Bondemand, efter Ordsproget:

For Hofslunter[1]), og Herre-Kiøkkenets Folk
bevar os! — —

§ XXXIII.

Uden at bestemme, i hvorvidt store Husholdinger, som udkræve mange ugifte Tienere, kan være nødvendige eller nyttige, (hvilket man dog om mange neppe skal bevisligt giøre) kan der ei vel foreskrives, hvor mange Tienere nogen skal holde. Men da mange kuns af Forfængelighed holde Tienere i Mængde, saa synes mig, at de unyttige og overflødige Tieneres Tal ved Love kunde indskrænkes. Man har saadane Love i andre Stænder. Ved en vel indrettet Armee pleier Tienernes Tal for Officererne at være fastsat, paa det ikke alt for mange unyttige Folk skal være Armeens Bevegelse hinderlige, og giøre Herrerne selv forfængelige og Proviantet dyrt. Saadane Love kunde ogsaa i Civil-Standen være tienlige og nødvendige.

§ XXXIV.

Endnu en Aarsag, af hvilken mange giftdygtige Bønderfolk henleve ugifte, er denne, at Bønderne ikke have deres Gaarde som Eiendom, eller i det mindste i Arvefæste. Det gaaer saaledes til. Naar en gammel Bondemand eller Kone haver store Sønner og Døttre, saa vilde de undertiden selv gierne oplade Stedet til eet af Børnene, og disse vilde gierne tage derimod; men Proprietairen vil ikke alletider, at Børnene maa faae Gaarden, derfor sidde de Gamle saalænge mueligt er, og deres voxne Børn gaae hos dem ugifte.

Hielpemiddelet er let at finde, nemlig at give Bonden sin Gaard eller sit Huus til Eiendom, eller i det mindste i Arvefæste.

[1]) Det gammeldanske Ord Slunt betyder: en Dagdriver.

§ XXXV.

Unge Folk opsette deres Giftermaal mellemstunder, omendskiønt de ere forsikrede om, at de kan faae Forældrenes Gaard. Aarsagen kan være, naar Forældrene leve længe, og Gaarden er i saa svage Omstændigheder, at den ei kan taale en Afgift til Forældrene, ifald de oplode den; thi saa skulde Forældrene leve i samme Husholding med de unge Folk, og det kan være heel betænkeligt for de sidste. Giftes f. E. Dotteren, imedens den gamle Fader lever, saa er Spørsmaal, om den gamle og den unge Mand kan fordrages. Faderen er gammel, og haver gamle Folks Skrøbelighed:

Difficilis, querulus, laudator temporis acti Se puero, censor, castigatorque minorum. Horat de arte poetica [1]).

Det kan den unge Mand ikke vel lide. *Monitoribus asper* [2]), siger den samme Poet om de Unge, og altsaa opvekkes Misfornøielse. Er Stedet lidet, saa at derpaa kun holdes faa Folk, saa maa den gamle Fader, som oplader Stedet, lade sig befalde, at tiene som Dreng hos sin Svigersøn. Dette synes vel unaturligt, men det skeer dog paa mange Steder i Danmark. Ligeledes er det med en Bondekarl saalænge hans Moder lever. Han frygter sig at tage en ung Kone, thi tvende Koner fordrages ei vel sammen i een Gaard; hvilket vor Danske Lov selv synes at bevidne, i Henseende til Huscapellaners Giftermaal [3]).

Svigermoder og Svigerdotter i een Husholding ere hverandre tit i Veien; det er ikke let at udgiøre, med hvilken af dem Manden da skal holde, og at blive neutral kan ei heller stedse gaae an.

Disse Omstændigheder overveie unge Bønderfolk, og udøve et slags Philosophie. De tæmme heller deres Natur, og blive ugifte, saalænge Forældrene ere i Live eller nogenledes rørige; men derover blive de Unge undertiden alt for gamle, til Folkemængdens Skade.

Jeg dadler ikke Børnenes Hengivenhed imod Forældrene, men jeg maa dog anmerke den iblant Folkemængdens Hindringer i Bondestanden.

---

[1]) Citat af Horats' »Om Digtekunsten«: »vanskelig, fuld af Klager, fremhæver han den svundne Tid (paa den nuværendes Bekostning), bedømmer Sønnen med Strænghed og revser Ungdommen.«

[2]) »Grov mod dem, der formaner dem.«

[3]) Danske Lov 2—14—10 forbyder Kapellaner at gifte sig imod Sognepræstens Villie.

§ XXXVI.

Denne Hindring kunde best hæves, om de gamle Forældre blev anviist et Levebrød, uden at de havde behov at være de Unge Veien. En artig Indretning er i nyere Tider bleven brugelig iblant Wilstermarsch[1]) Bønder, som mig, da jeg saae den, i meer end een Henseende behagede, og derfor noget udførlig skal beskrives.

Bønderne opføre nemlig, noget fra deres Hovedbygninger paa Gaarden, et lidet Huus af Grundmuur. Dette kalde de Bagerhuset, og bruge det at bage, at brygge, og at tørre deres Hør udi. Denne Indretning er først bleven giort for Sikkerheds skyld, om nemlig ved sligt Arbeide kunde forsees noget med Ilden, at da Hovedbygningen maatte være uden Fare.

Men for nogle Aar siden have disse Bønder begyndt at bygge deres Bagerhuse lidet større, og at anlegge deri en artig Stue og Kammer, med Kakkelovn og andet Tilbehør. Denne Stue haver mange Slags Nytte. For det første er den Bagerstuen, hvori de have magelige Anstalter at lave deres Brød, for det andet tjener den til Skolestuen, og til Skolemesterens Opholdssted*); og endelig tiener den til Vaaning for Bondens

*) Man maa forestille sig disse Marsch-Bønder, som smaa Proprietairer. Deres Gaarde ligge særskilte i Marken, derfor har de ei alletider Leilighed at sende deres Børn i de offentlige Skoler, og holde tit en Skolemester hiemme. Disse Bønder ere ogsaa undertiden saa bemidlede, at de vel kan overkomme denne Udgift, omendskiønt deres Marke ei ere større, end at de af lige saa mange Folk kan bearbeides, som Bønder i Danmark underholde. Frihed og Eiendom synes at være det fornemste, hvorved de ere komne i saa god Stand. Jordens Frugtbarhed giør ikke denne Forskiel; thi er deres Jord bedre end vore Bønders, saa have de desmindre Jord, saa at de ikke holde flere Folk, end vore Bønder. Dog have de i deres smaa Husholdinger, og med deres faa Folk, ofte samlet saa mange Midler, som mangen Proprietair hos os ei samler, med sin store Husholding og nogle hundrede Hoftienere. Man finder hos dem Folk, som eie 10 til 20000 Rigsdaler, ja vel halve og hele Tønder Guld. — Jeg haver ladet mig fortælle, at iblant andre en Wilstermarsch Bonde kom til Amtmanden i Itzehoe, for at angive sin Formue, og at betale Skatten. Velkommen, sagde Amtmanden,

[1]) Den frugtbare Marskegn i det sydvestlige Holsteen, langs Elbens Nordside, paa begge Sider af Floden Stør.

gamle Forældre, naar de ei mere kan eller vil forestaae Gaarden. Saadan Indretning hos dem er god, og det var at ønske, den kunde indføres hos os. Men man seer nok, hvad der fattes. Vore Bønder ere for en stor Part uformuende, eller ogsaa forarmede; derfor kan de ei svare en Afgift af Gaarden til de gamle Forældre. Det vide de Gamle meget vel, og overlade derfor nødig Gaarden til de Unge; thi naar Afgiften udebliver, saa er for dem ingen anden Tilflugt tilovers, end med Pose og Kiep at søge deres Brød for fremmede Døre. Man skal ei sige, at hos os saadan Indretning aldrig kan giøres, som den omtalede i Wilstermarsch; fordi vores Jord er alt for maver imod deres. Jeg er i den Mening, at Gud haver velsignet vort Land tilstrekkelig, at det jo vel kunde ernære Bøndernes gamle Forældre, om ellers Indretningen var derefter.

En Bondegaard hos os af maadelig Størelse indbringer 200 Rigsdaler aarlig, ja vel 3- og 400. Om end en Wilstermarsch Bondegaard kan indbringe hundrede Rigsdaler mere, saa er dog Forskiellen ei saa stor, at jo hos os, lige saavel som hos hine, Bondens Forældre, naar de har overgivet Gaarden, vel kunde ernæres*). Bondegaardens Indkomster have

velkommen, Mainert, hvormeget haver I at angive? Bonden svarede: 300000 Mark, Hr. Amtmand, og 95. (Man regner der efter Mark Lybsk). Da maa I nøie have efterregnet, sagde Amtmanden, at I kan vide, at I haver 95 Mark mere end en Tønde Guld. Bonden kløede sig bag Øret, og svarede: Jeg siger ikke 300000 og 95 Mark, men jeg siger, tre hundrede tusinde, og fem og halvfemsindstive tusinde Mark. Jeg anfører denne Historie, som den mig er fortalt; vist er det, at man finder velhavende Folk i Marschen. De Kiøbmænd, som komme fra Holsteen til Jylland, og opkiøbe Staldstude af vore Proprietairer, ere saadane Bønderfolk; hvorudaf man kan slutte, at de ere velhavende. Saadan en Lyksalighed er Frugten af Frihed og Eiendom.

*) Kanskee somme af mine Læsere maatte være i de Tanker, at jeg ansetter en Bondegaards Indkomster hos os alt for høit. Saa anseelige Indkomster, vil man sige, har ikke engang Officerer og andre fornemme Embedsmænd. Men det er alligevel sandt, at en Bondegaard indbringer saa meget, ved maadelig Behandling, og i bedre Omstændigheder kunde vel indbringe dobbelt saa meget, nemlig 5, 6, til 700 Rigsdaler.

Jeg vil forelegge min Læser et Overslag om en Bonde-Husholding i den samme By, hvis Folkemængde jeg i Begyndelsen har givet Beskrivelse om. Herefter maa Læseren dømme om andre Bøndergaarde i Landet.

ingen Skyld derudi, men vel at Bonden ikke eier sin Gaard, at han maa bære tunge Trældoms Byrder, og at han ligger i Fælleskab.

Jeg tager en Gaard af otte Tønder Hartkorn. Bønderne have i lang Tid givet for Kongetienden 4 til 6 Mark Danske, og mere; og naar samme Tiende har været bortforpagtet til andre, saa have de givet lige saa meget. Deraf slutter jeg, at denne Tiende maa være saa meget værd. Jeg antager et Middeltal, 5 Mark Danske, og skatterer alle tre Tiender aarlig 15 Mark Danske for hver Tønde Hartkorn. Tager vi 15 Mark 10 gange, saa have vi omtrent Værdien af det Korn og den Foering, som Bonden aarlig avler paa een Tønde Hartkorn, det giver 25 Rigsdaler, følgelig

paa otte Tønder	200	Rd.	» Mk.
Græs og Høe i Vang, Kier, Moser og paa Heden, vil jeg taxere under eet	40	-	» -
Gode Tørve-Moser aarlig 40 Læs, à 24 Skilling	10	-	» -
Heede-Tørve af Jordens Overflade, i det mindste ligesaa mange Læs, à 8 Skilling	3	-	2 -
Kanskee Bonden selger ogsaa endeel af de Tørve, som han graver, dog derfor vil jeg intet regne.			
Kaal af Haugen, som Bonden deels selv spiser, deels giver sine Creature	10	-	» -
Frugter, lidet Baandtræ og andet smaat, som Bonden giør udaf Haugen	2	-	» -
En Koe kan indbringe 7 Rigsdaler aarlig, efter Afregning, hvad den koster at underholde. Paa otte Tønders Skyld kunde holdes 10 Køer og flere, om Bonden ei maatte holde saa mange Heste. Jeg regner kun fem Køer, Stykket ikke høiere end sex Rigsdaler aarlig, bringer	30	-	» -
Hvad for Indkomster Bonden kan have af Hestehandelen, det er saare uvist. Jeg veed, at nogen har havt deraf 100 eller 200 Rigsdaler om Aaret, jeg veed og, at han slet intet har solgt, derfor regner jeg aarlig kuns	25	-	» -
Jeg vil ikkuns beregne 24 Faar, Stykket til aarlig Profit, efter Afregning hvad Foeringen koster, tre Mark Danske, eller ikkuns to Mark, er	8	-	» -
Ti Biestager, enhver i aarlig Profit, et Aar i det andet beregnet, à tre til fire Mk. er	5	-	» -
Fyrgetive, 60, eller flere unge Gies, hvilke omtrent kan indbringe, Stykket 24 Skilling, er meer end	10	-	» -
Tive Høns, hver aarlig 24 Skilling, eller kuns 1 Mk.	3	-	2 -
Sex gamle Ænder à 4 Mark, er i alt	4	-	» -
Mavre Sviin aarlig solgt for	5	-	» -

§ XXXVII.

Endnu en Aarsag, hvorfor mangen ung Bondekarl ei giftes, er den Kiedsommelighed og Afsky, hvormed han ofte betragter sit Kald og sin Tilstand. Vel er det philosophisk, at være fornøiet med sin Skiebne, men denne Philosophie er alt for høi for de fleste. Jeg vil ei undersøge her, hvoraf denne Misfor-

Transport	355 Rd.	4 Mk.
Bondens Slagthøveder, omtrent saaledes beregnet; tvende fede Sviin à 6 Rdlr. er	12 -	» -
12 til 16 Faarhøveder à 4 Mk. er	8 -	» -
Der ere endnu adskillige Fordele, som Bonden kan have af sin Gaard, som jeg forbigaaer, omendskiønt de kan være betydelige; som Fiskerie og smaa Jagter, f. Ex. efter Brok[1]); han fanger vel og undertiden nogle Fugle eller en Hare, og selger den underhaanden. Dog alt sligt vil jeg ei regne, ei heller hvad Bonden kan fortiene, om han forstaaer noget Haandverk, som Smedde eller Tømmermands-Konsten. Men jeg maa regne, hvad Bondekonen og hendes Piger fortiene ved Spinderok, Bindpinder og Vævestoel, hvilket undertiden er saa meget, at Bonden deraf bestyrer en vigtig Deel af sine Udgifter; dog regner jeg ei meer end	25 -	» -
De Reiser som Bonden giør aarlig for andre, skiønt han ei alletider tager Betaling derfor, i det mindste	10 -	» -
Summa	410 Rd.	4 Mk.

Saa meget kan en Bondegaard indbringe, uden al Hexerie; det kunde være langt mere, hvis ikke Fælleskab, en forkert Indretning, gamle Skikke, Landprang og andre Ting stode i Veien. Heraf sees, at Naturen har forsynet den Danske Bonde ret vel. Og hvo skulde tænke, at af saa mange aarlige Indkomster ikke kunde leve en anseelig Familie, og give sine gamle Forældre god Ophold? Men det er desværre sandt, ved denne Guds Velsignelse, haver vore Bønder ofte ikke et Stykke Brød tilovers for deres Forældre, de ere selv saa fattige, at de ei have Klæder til dem og deres Børn. Hvor blive da alle disse Indkomster? — De forsvinde fra Bondegaarden; det kommer mig ei til at sige, hvor de blive af. De, som arbeide over det udsatte Spørsmaal om Bøndergaardes Størelse, vil uden Tvivl give Beregninger om Bøndernes Indkomster og Udgifter. Mig kan det være nok, at jeg haver viist, en Bondegaard kunde gierne hos os, saavel som i Wilstermarsch, ernære, foruden Familien, et Par udlevede Folk.

[1]) Grævling.

nøielse kan reise sig, ei heller om den er grundet eller ugrundet. Nok, at den er til, og at den giør sin Virkning, til Bondestandens Folkemængdes Skade. Mangen een opsetter sit Giftermaal, saalænge som mueligt. Han veed, eller mener at vide, naar han først er gift, saa bliver han tilvisse i sin Stand; men saalænge han er ugift indbilder han sig at have nogen Slags Haab, enten at faae Pas, eller Leilighed til at rømme. Imidlertid bliver han gammel, og berøver Fædrenelandet sin Affødning.

Jeg haver ogsaa erfaret, at særdeles Udstand[1]), som en Bondekarl havde med sin Husbond eller dens Foged, foraarsagede, at Karlen forbandt sig med Eed, aldrig at fæste et Sted paa Husbondens Gods; jeg veed adskillige saadanne Løfter, og der ere flere end jeg veed.

Til det anførte kommer endnu en Omstændighed, som holder mangen Bondekarl fra at giftes; nemlig, at det paa sine Steder er i Danmark bedre, at være en Bondekarl, end en Bondemand, at være en Bondepige, end en Bondekone. Slige Tanker have Bønderfolk ei uden Aarsag paa alle de Godser, hvor der er streng Hovtieneste. Jeg har allerede § 15 talt et par Ord derom, altsaa kan jeg her komme des kortere af. — Hovningen er en Sag, som plager hverken Karlen eller Pigen ret meget, de pleie at gaae gierne til Hove. Der arbeides sielden stærkt, men den meste Tid drives Dagen hen og lystig Selskab vanker. Imidlertid sidde Manden og Konen hiemme i Angest og Sorrig, hvorfra Føden skal komme, hvormed Madposen skal opfyldes til Hove, hvorfra Landgilde, Skat og Folkeløn skal tages, hver man vil faae de Stikpenge, som Fogden eller Forvalteren maa have. Ofte have de ikke de tre Skilling Danske, som skal ofres til Præst og Degn. Dette see de unge Folk, som tiene hos dem; de forskrekkes for gifte Folkes Tilstand, og ansee deres Stand for langt lyksaligere. De have ikke saa meget at bestille om Dagen, de tale med deres Madpose, paa Hen- og Hiemveien til Hove nyde de al Slags Ungdoms Glæde; og naar Aaret er til Ende, faae de deres Løn, enten Madfaderen beholder en Skilling tilovers, eller ei. Hvor tit synge de ikke deres bekiendte Ordsprog:

[1]) d: Trætte, Uenighed.

Dagen skal gaae,
Maaltider skal staae.
Naar Aaret er om,
putter jeg Lønnen i min Lom.

Og altsaa kan de ikke let overtales til at giftes, og tage imod en Gaard, paa et Gods, hvor der falder streng Hovning, hvor Mand, Kone og Børn maa miste den Mad, som Karl, Pige og Dreng skal have med dem til Hove, hvor de maa paa det strengeste arbeide hiemme, naar imidlertid Karl og Pige faae dem en Dands, eller en Søvn, eller drive Dagen bort med Latter og lidet Arbeide; hvor Børnene undertiden maa gaae ud i andre Byer og tigge det Brød, som de skal spise; da imidlertid Karlen og Pigen sidde kanskee i en Busk og spise i Fornøielse de Æbler og Pærer med hverandre, som Karlen tog udaf Herremandens Hauge.

§ XXXVIII.

For at bevege unge Bønderfolk til gierne at træde i Ægteskab, veed jeg ikke bedre Raad, end at Husbonden vilde behandle sine Bønder mildere, end hidindtil kan være skeet, at han vilde søge deres Gavn og Velfærd, giøre sig elsket af Bonde-Almuen, og omgaaes med dem faderlig; kort Menneske-Kierlighed tillige med Forstand maatte boe i enhver Husbondes Hierte. Men skulde ikke alle Husbonder af dem selv kunne vænne sig til denne Dyd, saa synes intet andet Middel at være, end saadane Love, som indskrænke ubetænksome Husbonder og ophielpe Bonden. Slige Love vilde være enhver patriotisk og menneskeligsindet Proprietair meget velkomne, omendskiønt ubehagelige for onde Mennesker.

Grata bonis, invisa malis, inimica superbis[1]).

§ XXXIX.

De i forrige § 15—23. 30. 32. 34 og 37 anførte Ting synes at være Hovedaarsagerne, hvorfor mange unge giftdygtige Bønderfolk gaa hen ugifte. Folkemængden taber derved paa mere end een Maade. — Ikke nok dermed, at disse Folk ei

[1]) Kærkommen for de gode, forhadt af de onde, fjendsk mod de overmodige.

avle Børn, saalænge de ere ugifte; (thi slegfred Børn ere ei saa mange, at de kan tages i Betragtning) men ved deres Levemaade i ugift Stand blive de ofte saa fordervede, at de siden i Ægteskabet sette faa eller ingen Børn i Verden. Aarsagerne til saadan Naturens Svækkelse er enten Alderdommen, eller ogsaa visse syndige og onde Ting, hvilke den ledige Stand hos sunde og giftdygtige Mennesker pleier at føre med sig. Og om disse onde Ting maa jeg endnu sige nogle Ord, for at forestille Læseren, af hvilken Nødvendighed tilige Giftermaale ere for Folkemængden.

Ikkuns faa Mennesker have *Donum continentiæ*[1]) i deres beste Alder, og naar de ikke kan finde Leilighed, i lovlig Ægteskab at følge Naturens Drift, saa giøre de det paa ulovlige Veie, ja og paa unaturlig Maade, men altid til Folkemængdens Skade. Ieg veed vel, at de Nordiske Nationer ikke saa meget ere hengivne til uordentlige Lyster, som Spaniens, Italiens, Frankriges, Grækenlands, og andre varme Landes Beboere. Hos os regierer meer Drukkenskab, hos hine meer Venus.

Ut nos vina juvant, sic vos Venus improba vexat[2]).

Men omendskiønt venerisk Uorden[3]) ei hersker hos os i samme Grad, saa er den dog desværre udbredet nok, baade til Guds Fortørnelse, og til Folkemængdens Hindring. Jeg maa sige noget om denne Skade, saa og om Hielpemidlerne; der vil altsaa i nogle Paragrapher følge Ting, hvilke ingen anden bør læse, end Patrioter og Christne, ingen daarlig Ungdom, og ingen som vil tage Forargelse.

§ XL.

Selvbesmittelse eller Onanie er, skiønt en ikke tit omtalt, dog en tit bedreven Synd. At fordrive et Foster, skeer tit nok; at myrde fødte Børn skeer sielden, dog oftere end det opdages. Mandfolks syndige Omgang med Mandfolk, troer jeg, er i Danmark ubekiendt, og vilde være det selv af Navn, om man ikke i Bøger læste derom. Men de omtalte Synder ere alt tilstrekkelige til Guds Fortørnelse, og Folkemængdens Formindskelse. Hvorledes de bør ansees efter Religionen, vil jeg lade en Kirkefader og en

[1]) Afholdenhedens Gave.
[2]) Som Vinen fryder os, saaledes hjemsøger den forbudte Elskov Eder.
[3]) Overtrædelse i kønslige Forhold.

Profan-Skribent forklare: *Tertullian. Apolog. c. 9. Nobis vero homicidio semel interdicto, etiam conceptum utero — dissolvere non licet. Homicidii festinatio est, prohibere nasci. Si quis eripiat animam, aut nascentem disturbet, homicida est; homo enim est, & qui futurus est, etiam fructus omnis jam in semine est*[1]). Man kan sammenligne hermed Martials Ord, *Epig*, 42 *L.* IX. *Istud quod digitis, Pontice, perdis, homo est*[2]).

§ XLI.

At slige Synder af den ugifte Almue bedrives, derom forlanger vel ingen et juridisk Beviis, men enhver kan foruden samme derom overføres. Hvem der ikkuns vil give Agt paa dem, som hver Dag i store Troppe gaar til og fra Hove, paa deres Samtaler og Væsen; han skal nok ikke begiere videre Beviis. — Naturen tvinger, og lader sig ei undertrykke, uden formedelst en særdeles guddommelig Naade; men jeg tvivler, om alle unge Bønderfolk have den. Saasnart de ere Naturen overladte, saa heder det: *Naturam si expellas furca, tamen usque recurret*[3]), hvilket ogsaa læres i Fabelen: die Gans des Bruders Philip. Kunde Naturen ei undertrykkes hos Philips Søn, hvi vilde det skee hos en Mængde unge Folk af begge Kiøn, som dagligen omgaaes med hverandre i den største Fortrolighed, uden Ceremonie[4]), og med liden Undseelse, ja lit med Frekhed. Hvorfor det aldrig er at forundre, om det gaaer efter de Tydskes Ordsprog, at Naturen snart faaer Overhaand:

Gelegenheit macht Diebe,
Gelegenheit macht Liebe.
Cætera quis nescit[5]) — —

saasnart Leilighed gives.

---

[1]) Citat af Kirkefaderen Tertullianus' »Apologeticus« (omtrent 200 e. Chr.): Da Manddrab i al Almindelighed er os forbudt, er det ej heller tilladt at fordrive Fosteret i Moders Liv. At forhindre en Fødsel er jo et paa Forskud udøvet Manddrab. Dersom nogen forøder en Menneskesjæl eller forhindrer den i at fødes, er han en Manddraber; thi det som skal blive til et Menneske, er det jo forsaavidt allerede, og hele Afkommet indeholdes allerede i Sæden.

[2]) Citat af Marcus Valerius Martialis Epigrammer (1ste Aarh. e. Chr.): Hvad Du lægger øde med Dine Fingre, Ponticus, det er jo et Menneske.

[3]) Selv om Du driver Naturen ud med en Fork (ɔ: med Vold og Magt), vender den dog stadig tilbage igen. Citat af Horats' Epistler. Svarer til vort: Naturen gaar over Optugtelsen.

[4]) ɔ: Høflighed, Formalitet, sømmelig Omgangsform. [5]) Lejlighed gør Tyve, Lejlighed skaber Kærlighed, — Resten kender vi. —

Men i Danmark ere skarpe Love imod dem, som uden Ægteskab avle Børn. Disse Love sigte vel paa Overtrædere af det siette Bud i Almindelighed, men Straffen pleier dog ikkuns at ramme dem, som uden for Ægteskab blive Forældre. Alle andre, som kan vogte sig, at tredie Mand ei røber dem, undgaae Straffen, i hvor letferdig de end leve.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas[1]). Deraf kommer det, at unge Folk af begge Kiøn, ogsaa blant Almuen, lære den Konst at føie Vellysten, udên at frygte dens Følger; med mindre en særdeles Guds Naade, eller og, tillige med den, en særdeles Diæt holder Vellysten i Tvang. Religionen synes ei stærk nok hos Mennesker, at afskrekke fra Vellystens Synd, men Fængsel og Penge-Straf, tilligemed Skam, og Mangel paa Næring for sig og Barnet, de ere stærke nok, at afskrekke dem. Vore Bønderpiger synes lige saa villige til at fornøie deres Vellyst, som Dido var at bevise sin Æneas Kierlighed[2]); men de synes for Resten at være af en hel anden Tænkemaade, end denne Fyrstinde. De ønske ikke Kierlighedens Frugter som hun:

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aula
Luderet Aeneas. qui te tantum ore referret,
Non equidem omnino capta aut deserta viderer.
Virgil. Aen. Libr IV.[3])

Hun beklagede sig, at Kierligheden ingen Følger havde, disse forskrekkes derfor.

Dette er Aarsagen, hvorfor unge Folk legge dem efter unaturlige Konster, for at undertrykke Frugtbarheden, og beholde samme ved en bestandig Tradition.

---

[1]) Dommen lader Ravnene slippe, men rammer Duerne (ɔ: De smaa Tyve hænger man, de store lader man løbe).

[2]) Ifølge et af den latinske Digter Vergilius i hans »Æneide« benyttet Sagn var Dido Dronning i Carthago. Paa Flugten fra sin ødelagte Fædreneby kom Trojaneren Æneas til hende og vandt hendes Kærlighed, men forlod hende, hvorfor Dido dræbte sig selv.

[3]) Citat af Vergils Æneide. Dido udraaber: Havde jeg dog blot før Din Flugt faaet et Barn med Dig, havde dog blot en lille Æneas leget i min Gaard, hvis Ansigtstræk afspejlede Dine, saa vilde jeg ikke synes mig selv helt bedraget eller forladt!

§ XLII.

Ieg har ikke læst en Bog, som fører Titel *Onania*. I samme Bog skal vises, hvad Selvbesmittelse eller Onans Synd har for Følger: at Kræfterne derved spildes, og unge Folk giøre dem selv uduelige til at avle Børn. Istedenfor de Grunde, som jeg kunde drage ud af denne Bog, vil jeg betiene mig af Sirachs Ord, som vel ei egentlig taler om denne Sag, men dog tilstrekkeligen viser, hvorledes Naturen svækkes hos dem, som omgaae ødsel med deres beste Kræfter, og hvorledes Folkemængden derved taber. Sirachs Viisdom XXVI. 21. »Mit »Barn, forsvar din Alders beste Kraft i Sundhed, og giv ikke »Fremmede din Styrke! Naar du haver udledet en god Lod »Jord af al Marken, da saae der din egen Sæd, saa du haver »Mod til din gode Byrd; saa skal man meget prise din Af»komme, som blive ved.« Udaf disse Sirachs Ord kan man letteligen drage Følger af det Modsatte saaledes: »Kiere Ung»dom, hvis du ei sparer dine Kræfter, om du forøder din »Naturs beste Blomster, saa kan du være forsikret, at du skal »sette enten faa, eller svage, eller slet ingen Børn i Verden«.

§ XLIII.

Er et Par unge Folk ei udlært nok, at forhindre Undfangelsen, saa forhindres dog, at Fosteret kommer til Fuldkommenhed. Fordi de ville undgaae at sidde paa Vand og Brød, eller som i forrige Tider skeede, at staae aabenbare Skrift, eller at betale mange Penge til Husbonden, som de ei har, eller at opføde et Barn, hvortil de intet Raad veed, eller at kaldes en Hore, og siden ei at agtes, langt mindre giftes med Fordeel; hvad giør de da?

Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguunt, & parricidium faciunt, antequam pariunt. Min. Felix[1]).

Hippokrates holdt sig det for en Ære, aldrig at have givet nogen Qvinde et Medicament, hvormed hun kunde afdrive sit Barn. Men om end retskafne Læger lade det være, skeer

[1]) Citat af Minucius Felix. som omtrent 200 e. Chr. skrev et Forsvarsskrift for Christendommen: Der gives nogle, som drikke Medikamenter, hvorved de dræbe Fosteret i Moders Liv og saaledes begaar et Mord, forinden de føder.

det alligevel; der findes vel en gammel Kierling, en Rufferske, som veed eet eller andet Middel. Ofte er og den letferdige Ungdom allerede længe i Forveien underrettet derom, hvad for Ting til slig Brug kunde være tienlige; og det værste er, at de ere at faae i enhver Bondegaard, i enhver Smedie etc.

Jeg troer neppe, jeg haver behov at bevise, hvorledes Folkemængden lider Skade ved slig Ugudelighed; den første Skade er aabenbar. Den Frugt, som var paa Veien, kommer ei til Folkemængdens Nytte. Men tit setter Moderen med det samme Livet til. Man maa her læse Ovidii Ord:

Hoc neque in Armeniis tigres fecere latebris
Perdere nec foetus ausa leœna suos;
At teneræ faciunt, sed non impune, puellæ.
Sœpe, suos utero quæ necat, ipsa perit,
Ipsa perit, ferturque toro resoluta capillos[1]).

Og om Moderen ei døer, saa bliver dog Naturen saaledes svækket, at den ei kan forvinde Skaden. Saadane Personer blive enten svage, eller ufrugtbare, eller de kan ei bære nogen Frugt til Fuldkommenhed. Vil man overbevises, at sligt skeer, saa kan man kuns give Agt paa Bønderpigerne, hvorledes mange stærke og skiønne Personer lide en pludselig Forandring, uden at bekiende, hvad dem feiler. De blive mavre, blege, kraftesløse, i og med saadane Omstændigheder, som overbevise hver Medicus eller anden Forstandig, om hvad passert er, omendskiønt man kan ikke føre Tingsvidne derpaa.

§ XLIV.

Naar en letferdig Qvinde ikke veed at forhindre Svangerskabet, eller at afdrive Frugten, eller om hun har en Følelse af Religionen, saa føder hun et Hore-Barn. Derved skeer vel Folkemængden ingen Skade, Barnet er til, og Moderen i saadan Tilstand, at hun kan føde flere. Men alligevel er det rart[2]), at hun faaer flere Børn. Barnet kommer vel ei heller Folkemængden til Nytte. Dette gaaer saaledes til.

[1]) Citat af den latinske Digter P. Ovidius Naso (43 f. Chr. — 17 e. Chr.): Hverken Tigrene i Armeniens Huler eller Løvinden drister sig til at dræbe deres Foster; men unge Piger kan gøre det; dog gør de det ikke ustraffet: ofte gaar den, der dræber Børnene i sit Liv. selv tilgrunde og lægges paa Baare med udslaaet Haar.

[2]) ɔ: Sjældent.

For det første faaer Husbonden saa mange Penge i Bøder[1]) fra de ugifte Forældre, at saavel de selv, som deres Barn, blive forknækkede, og satte tilbage; thi Karlen og Qvinden havde intet andet end det lidet, som de i deres Tieneste forhvervede. Tive Rigsdaler er en stor Kapital for dem, allerhelst nu, da de have tredie Mand at ernære, alligevel giver Husbonden intet efter. Er der ei rede Penge, saa tager han Karlens og Qvindens Kiste og Gangklæder, eller tvinger dem til at tiene, og borttager deres Løn; saa er saavel Fader som Moder paa eengang udarmede, og det nyfødte uskyldige Barn løber Fare at forsmægte, eller at blive et forsultet, svagt og forknyttet Menneske; med mindre der findes nogen, som tager det til sig, og opføder det. — Jeg vil ei forsvare de letferdige Folk, som avle Børn uden at være gifte, omendskiønt man kunde sige eet eller andet til deres Undskyldning; men *summum jus* kan blive *summa injuria*[2]), og det skeer undertiden ved saadan Leilighed. Det uskyldige Barn maa lide i alle Maader for sine Forældres Forseelse, det nævnes en Horeunge, og maa ofte miste det Brød, som det skulde fødes med, for de Penge, som Forældrene maa udgive i Bøder, til en Husbonde, som ofte imidlertid at Barnet sulter, drikker et got Glas Viin for samme Penge, eller kiøber noget derfor til Skienk for sine egne Maitresser. Ikke nok at paa saadan en Maade et enkelt Barn forknyttes eller bortdøer; andre fattige frugtsommelige Qvinder see disse Omstændigheder, og frygte, at det v. gaae deres Barn ligeledes, om det skulde see Verden. Det synes taaleligere for nogle, at skille deres Foster ved Livet, førend det fødes, og har nogen Forestilling af Ont, end at lade det leve og blive et uselt Menneske. Det var, som jeg troer, vel anstændigt og christeligt for Husbonden, som annammer i Bøder alle Forældrenes Midler, at tage ogsaa Barnet og opføde det.

Men Barnets Elendighed er ei nok til Folkemængdens Skade; Moderen haver nu Navn af en Hore, og er efter almindelig Begreb en beskiemmet Person; omendskiønt den kan være i Guds Øine langt uskyldigere, end mangen een, som bedriver Løsagtighed, uden at faa Børn, eller en Ægtekone, som ustraffet for Verden bedriver den. Nok, Moderen kaldes en Hore, og

[1]) De saakaldte Lejermaalsbøder tilfaldt Godsejeren.
[2]) Den højeste Retfærdighed kan blive til den største Uretfærdighed.

bliver fattig derforuden. Efter vore Love er den, som lokkede hende, ei forbunden at ægte hende, omendskiønt han kan have lovet Ægteskab, for at faae sin Villie, og ingen Fremmed skiøtter om at tage en andens Hore, altsaa bliver hun ugift, og føder ingen flere Børn. Ofte foraarsager ogsaa den Fattigdom, hvori hun er kommen, at hun slaaer sig til Liderlighed eller til Bettelstaven, altsammen til Folkemængdens Skade. I Henseende til Faderen kan ogsaa Folkemængden tabe; thi naar han har maattet udgive sine Bøder, og derved er undertiden forarmet, saa haver han intet meer at tabe, bliver kied af sit Fædreneland, og rømmer ved første Leilighed.

§ XLV.

Fra § 40 til 44 har jeg viist Letferdigheds Synder, som ofte af ugifte Folk blant Almuen bedrives, og Følgerne deraf til Folkemængdens Skade. Nu vil jeg angive de Ting, hvorved de kunde forebygges. Det beste Middel derimod har den hellige Paulus angivet, og iblant Hedningerne, Qvintus Metellus[1]) og Kaiser Augustus, foruden andre saavel christlige Skribenter, som Philosopher og Statsmænd. Paulus tilkiendegiver det i faa Ord, i sit første Brev til den nyanlagde christelige Menighed i Korinth, VII, 2. 9. »For adskillige Skiørlev»nets skyld, have hver Mand sin egen Hustrue, og en hver »Hustrue have sin egen Mand. — Til de ugifte siger jeg — »kan de ikke afholde sig, da gifte de sig; thi det er bedre at »gifte sig, end at lide Brynde.« — Men, svare disse unge Folk af Bondestanden, vi vilde gerne giftes, om vi havde Næring og Bopæl, og om vi maatte komme sammen. Herpaa veed jeg intet andet at svare igien, end hvad jeg i Begyndelsen af dette Capitel har sagt, at Vedkommende vilde giøre al muelig Anstalt, at forskaffe unge Bønderfolk Næring og Bopæl.

§ XLVI.

Foruden dette gives adskillige Special-Midler, hvoraf jeg vil bemerke nogle.

[1]) Den S. 68 i Noten omtalte romerske Statsmand, som 52 f. Chr. var Consul sammen med Pompeius, og som befalede de ugifte at indtræde i Ægteskab.

Imod den Gemenhed, som regierer imellem begge Kiøn iblant Almuen, maatte indføres lidt mere Ceremonie imellem Bønderfolk; de maatte vænnes til nogen mere Høiagtelse imod hverandre, man maatte forskaffe dem en bedre Opdragelse, og lade dem see, hvorledes skikkelige Folk opføre sig. Man maatte ogsaa forbedre deres Vilkaar; thi med det samme forbedrer sig deres Tænkemaade, og man seer sielden, at velhavende Bønderfolk opføre dem saa gemeen, som de Fattige iblant dem. Videre vilde jeg raade, at giøre Almuen noget mere ærekier. Disse Ting, vil min Læser sige, kan være gode nok, men hvorledes bibringes de Bonde-Almuen?

Dette er heller ingen let Sag, dog troer jeg, den er ei umuelig. For en bedre Opdragelse bør Præster og Skoleholdere bære Omsorg og anvende dertil al muelig Flid.

At lære Almuen lidet mere Ceremonie, og lade dem see skikkelige Folks Exempel, dertil synes ogsaa at være god Raad; om nemlig velopdragne Folk af andre Stænder vilde værdige den ringe Bonde deres Omgang. I gamle Tider, da Stændernes Forskiel i Danmark var saa got som ingen, var Almuen mere sædelig; men siden andre Stænder have rent afsondret sig fra Almuens Omgang, saa er den vederfaret det samme, hvad ethvert Menneske vederfares, om det aldrig fremkommer i skikkelige Folks Selskab. Al Velanstændighed er glemt iblant Almuen. For at indføre den igien, maatte skikkelige Borgeres, ja fornemme Personers Omgang med Bønderfolk komme igien i Brug. Saa vilde jeg nemlig ønske, at det adelige Herskab, eller een af dem, i Særdeleshed Fruen, undertiden vilde være tilstede paa Bondebryllupper, Begravelser, og i andre offentlige Selskaber. Især ønskede jeg at see der en artig opdragen Frøken med sin fornuftige Gouvernante, Præsten og hans Kone alletider, og Provster og Bisper og deres Damer undertiden. Junkeren og Præstens Sønner, og andre skikkelige unge Mandfolk, vilde jeg ogsaa vel have i Selskabet, om de ikke vilde tage dem alt for mange Friheder hos Bønderpigerne. Jeg haver selv havt Leilighed, at bivaane Selskaber, som vare blandede af adskillige Stænder, og jeg mener at have seet en saare god Virkning, hvorledes de groveste og uslebenste af Almuen have beflittet sig paa, at indrette deres Opførsel anstændig, ei aleene i det nærværende Selskab,

men ogsaa siden paa andre Steder. Saa ønskede jeg ogsaa, at Husbonden undertiden vilde bevise nogle af deres Bønder den Ære, at indbyde dem til et Maaltid; som ved et Bryllup eller Barsel paa Herregaarden, eller anden selv behagelig Leilighed, og at han da ikke vilde sette dem alt for langt fra sig, men i en Stue i Nærheden. Jeg kiender en vis Mand, som lader sine Folk daglig spise i et Kammer, bag ved hans eget, at de maa gaae derigiennem; og jeg er forsikret, at paa ingen Herregaard i nogen Borgerstue holdes saa gode Bordskikke, som hos ham. Kunde ikke saadant skee paa flere Steder? Kort sagt, de skikkelige og velopdragne Folk skulde have noget mere Omgang med de ilde opdragne, paa det de sidste maatte forbedres af de første. Jeg mener og, at selv de fornemste Personer have Ære af, i denne Hensigt undertiden at besøge ringe Folk; foruden at ved dette Middel mangen Husbond kunde vinde sine Bønders Hierte, isteden at han nu hades af dem.

For at indprente unge Bønderfolk Ærekierhed og Høiagtelse for hinanden, dertil foreslaaer jeg samme Midler, som Lykurg har brugt i samme Henseende*); nemlig visse Slags

*) Da jeg her anfører Lykurg, saa vil jeg dermed ikke have roset alle hans Anordninger; jeg anpriser kuns det Nyttige, og vil slet intet have at bestille med Lykurgs Klæder-Orden, og andre af ham, skiønt efter hans Mening, til Folkemængdens Nytte, indførte Ting; ei heller med de Uordener og Daarligheder, som ved slig Leilighed kunde passere; for hvis skyld Tertullian med god Grund forkaster Romernes offentlige Øvelser, Apol. XXXVIII. Nihil est nobis cum insania circi, cum impudentia theatri, cum atrocitate arenæ[1]). Om slige offentlige Øvelser udarte, som hos Romere og Græker, saa blive de daarlige Ting; og de Levninger deraf, som endnu findes hos os, vise det Skadelige og Daarlige derved. Naar vi f. E. see en ellers berømt Nation[2]), give Agt paa, hvorledes et par Haner slaaes, eller Heste rende, eller vi see dem at deles i Factioner[3]), for enten at fordømme eller at bifalde et theatralsk Stykke; naar vi andensteds see Biørne og Hunde, Asener, Tyre, Katter og Abekatter slaaes og bides, eller Folk ride efter en stor Karl af Træ, som, naar de treffe ei paa rette Sted, slaaer dem om Ørene med en Pose fuld af Aske, eller en Karl klyve op ad en Stang

[1]) Vi har ikke noget at skaffe med det Vanvid, der gaar for sig i Cirkus, med den Ublufærdighed, der hersker paa Theatret, eller med Grusomheden paa Arenaen.
[2]) Naturligvis Englænderne. [3]) Partier.

Øvelser, som Krigsøvelser og andre, der er til nogen Nytte, hvilke i hver By offentlig paa visse Tider kunde foretages. Den Mandsperson, som havde fortient Prisen, skulde imodtage den af den artigste Pige, og om Pigen havde fortient Prisen, af den artigste Bondekarl; under Opsyn og i Nærværelse af de skikkeligste Folk i og omkring Byen. De Gamle have giort meget af saadane offentlige Øvelser, og de allerbeste Lovgivere have indført dem; men de ere siden misbrugte, og endelig paa mange Steder komne af Brug. Men mig synes, de ere med Uret afskaffede, de skulde kuns have været bedre indrettede. En lærd Mand kunde i en Afhandling derom vise sin historiske Videnskab, og giøre sig fortient af Fædrenelandet, hvis han kunde overtale Nationen, igien at indføre denne Skik*). Intet er nyttigere, at opvekke Geist, Munterhed og Ærekierhed, end saadane offentlige Øvelser, om de med Forstand anordnes; og de kan indprente unge Folk af begge Kiøn saadan en Høiagtelse imod hverandre, at den gemene og nederdrægtig Omgang bortfalder af sig selv**).

---

efter en derpaa hængt Hat; eller Mortens-Manden flyve omkring; eller, som hos os selv skeet er, en Katte- og Gaase-Exercits, saa ere alle disse Øvelser ei meget værd, de har ingen Nytte. Siden vil jeg angive, hvad for Slags offentlige Øvelser kunde være tienlige, at indplante Almuen en anstændig Ærekierhed.

*) I en historisk Afhandling derom maatte samles, hvad der endnu findes hos de Gamle, og i deres Monumenter, om de Grækiske og Romerske offentlige Øvelser, da vi have tabt *Svetons* [1]) Bøger om samme Materie. Tilligemed burde vises, hvorledes de i Begyndelsen have havt deres store Nytte. Her maatte ogsaa betragtes de Øvelser, som de gamle Danske offentlig brugte, for at indprente deres Ungdom de heroiske Dyder, som de holdte for nødvendige til Nationens Lyksalighed og Ære.

**) Visse nyttige Gierninger maatte offentlig og høitidelig belønnes; f. Ex. den Pige i Byen, som leverede det fineste og beste Stykke Vadmel eller Lerred; den Ungkarl, som best kunde giøre sin Krigs-Exercitie, eller havde sit Avlings-Redskab best i Stand, eller foreviste noget overordentligt af sit Markarbeide, skulde saaledes belønnes. Der kunde ogsaa sees paa gode Sæder, med et Slags Censur, hvortil de gamle Romere havde indrettet et af deres fornemste Embeder.

[1]) G. Suetonius Tranquillus levede i 2det Aarh. e. Chr. Hans nu tabte Skrift »Prata«, ɔ: Engene, hvis Stof var blandet, har mulig ogsaa behandlet de offentlige Lege.

§ XLVII.

Imod dem, som bleve overbeviste at have, ved sig selv eller andre, afdrevet et Foster, eller hiulpet dertil, maatte paa det strengeste forfares. Men med dem, som uden Ægteskab føde et Barn, ønskede jeg, at der maatte handles noget mildere. Folkemængden haver alt for stor Skade deraf, at slige Personer blive haard straffede. Jeg har viist, hvilke Følger deraf kan komme § 44. Jeg understaaer mig ikke at giøre Invendinger imod de iblant Christne i dette Fald indførte Straffer; thi jeg vil ikke have Strid med nogen om theologiske Materier. Jeg vil ikkuns sige, at jeg holder den guddommelige Lov for den allerfordelagtigste for Folkemængden, hvilken vi læse i anden Mose Bog, XXII 16 og 17. »Naar nogen »lokker en Jomfru, som ikke er trolovet, og ligger hos hende, »da skal han visseligen give hende Morgengave, og tage hende »sig til Hustrue. Men om hendes Fader vegrer aldeles at »give ham hende, da skal han tilveie Penge, efter Jom»fruens Morgengave.« — Jeg troer ikke, at Christne have skaffet Folkemængden nogen Fordel, da de afskaffede denne Lov; og det var let at bevise, at denne Lov er afskaffet, ikke til det Almindeliges, men til Privatpersoners Fordeel. Men jeg vil ikke videre indlade mig, og kuns fremsette nogle Spørsmaale, som dog hver Læser kan besvare, som han vil. Jeg giør, hvad Baron Holberg sagde i sin Kirke-Historie, Tom. *I* p. 579. »Jeg tager herudi intet Partie, thi man kan blive til »Kietter for det, som er langt mindre.« Spørsmaalene ere:

1) Er en eenfoldig Bonde-Pige en Synderinde imod det siette Bud, om hun bedrages under Ægteskabs-Løfte; og om hun erklæres derfor, er da hendes Synd en Ondskabs eller en Skrøbeligheds Synd? Jeg erindrer mig her de Ord, som Phyllis legges i Munden, i Brevet til sin Demophoon: Ovid. Heroid.

Fallere credentem non est operosa puellam
Gloria. Simplicitas digna favore fuit.
Sum decepta tuis, & amans & foemina verbis[1]).

[1]) Citat af Ovids saakaldte »Heroider« o: Heltindebreve, der foregives at være skrevne af forskellige sagnagtige Kvinder til deres Mænd eller Elskere, som har forladt dem. Fyllis, en thrakisk Prinsesse skriver her bebrejdende til sin utro Elsker Demofon, Theseus Søn: At skuffe en god-

2) Ere de Indretninger, som iblant saa mange christelige Nationer findes, hvorved saadant et Par unge Folk rives fra hverandre, og enhver tillades at giftes andensteds, hvor de ville, overeensstemmende med vor Herres Lov? Math. *XIX*, v. 9, sammenlignet med 2. Mos. *XXII*, 16. og 5. Mos. *XXII*, 28, 29.

Eller ere de omtalte Indretninger nyttige for Folkemængden, især om Karlen siden tager en gammel Enke, og den unge Qvinde maa blive for en Hore siddendes ugift?

3) Henhører den Lov, som vi finder hos Moses 2. B. *XXII*, 16, til den Jødiske Ceremonial-Lov eller til Jødernes politiske, eller til den moralske Lov?

4) Have alle ugifte Bønderfolk *donum continentiæ?*

5) Kan alle de, som ei have *donum continentiæ*, komme til at giftes? — Og dersom de ei kan eller maa giftes, hvad Raad skal de da bruge, og hvilket er mest tienligt for Folkemængden? Skal de betiene dem af den hellige Francisci[1]) Hielpemidler? eller skulle de giøre, hvad Origenes[2]) giorde? eller skulle de bruge Diogenis og Mercurii[3]) Raad? eller skulle de i en tvungen Fraholdenhed forderve deres Sundhed? eller skulle de rømme af Landet, for at giøre andensteds *quæ natura postulat**)[4]).

6) Ere de Husbonder, som undertiden nøie nok inddrive Leiermaalsbøder, selv altid frie for samme Synd, som de hos andre straffe? Eller finder Christi Tale her Sted, som han brugte imod visse strenge Folk, som begierte, at han skulde afsige Dommen imod en letferdig Qvinde? Vor Herre svarede

---

*) For at dæmpe Kiødets Lyst, veltede den hellige Franiscus sig nøgen paa Iisen og i Sneen. (Dette kunde vel være et got Vinter-Raad; men om Sommeren kunde det ei bruges.) Origenes castrerede sig selv. Hvad Raad Mercurius gav sin Søn, og Diogenes brugte, forklares ikke.

troende Pige er ikke nogen vanskelig Daad. Min Oprigtighed fortjente Hensynstagen; men jeg, en elskende Kvinde, staar nu bedragen af Dine Ord.

[1]) Frants af Assisi, den berømte Munkefader, levede i Italien 1182—1226: han stiftede Franciskanerordenen (Graabrødrene).

[2]) Kirkelærer i Alexandria 185—254.

[3]) Diogenes: bekendt Filosof i Oldtiden; Mercurius eller Hermes: græsk romersk Guddom.

[4]) Hvad Naturen kræver.

disse Rigorister[1]): Hvo iblant eder er fri for samme Synd, den kaste den første Steen paa hende. Joh. *VIII.*

Der kunde nok spørges mere, men jeg lader det blive derved, og erklærer, at jeg aldrig vil give mig i Strid mod de almindelig antagne Meninger, og holder mig dem efterrettelig, som jeg haver giort i min Livstid og altid vil giøre. Saa meget kan jeg med Sandhed sige, at om tvende Bønderkarle forsee sig, af hvilke den eene eier 100 Rigsdaler, og den anden intet uden Kiste og Klæder, saa føle de deres Straf saare ulige, om enhver kommer i 20 Rigsdalers Bekostning; thi den eene taber den femte Part af sine Midler, den anden alt hvad han eier. Og da den sidste intet mere haver at tabe, saa bliver han desmeer tilbøielig til al slags Ondskab, eller til at rømme af Landet. Han er let, han kan gaae, hvor han vil, og sige: *Omnia mea mecum porto. Nihili me*, siger Plautus, *perdidi omne quod fuit, fio impudens*[2]).

§ XLVIII.

Dette Capitel om den første Hindring for Folkemængden falder noget vidtløftigt; men jeg mener, Sagens Vigtighed udkrævede det; og jeg haver kanskee ei talt om mange Ting, som ei skulde forbiegaaes. Dog troer jeg, at Hovedsagen med dens Aarsager og Lægedomme skal være bemerket, skiønt ikke saa udført som det kunde. Men det vilde udkræve en stor Bog og nogle Aars Arbeide.

[1]) Skarpe, ubarmhjertige Dommere.
[2]) Jeg bærer alt mit hos mig. Jeg har sat alting til, siger Plautus; men da jeg ingenting var værd, føler jeg ingen Skam derover.

TREDIE CAPITEL.

Om den anden Hoved-Hindring for Bondestandens Folkemængde i Danmark, at nemlig saa mange Bønderfolk leve i ufrugtbar eller i maadelig frugtbar Ægteskab; om Aarsagerne til dette Onde, og Hielpemidlerne derimod.

§ XLIX.

Af § 10 og 11 kan sees, om denne Folkemængdens Hindring er af stor eller af liden Betydenhed. Efter en Ligning haver jeg antaget, at der leve i Danmark omtrent 96 000 Bønderfolk i ufrugtbar Ægteskab. En stor og vigtig Summa! Set, jeg havde regnet den 10de eller 5te Part for meget, ja lad være, jeg havde regnet Halvparten for meget, saa er dog Summen endnu stor nok, at den vel fortiener et eget Capitel. Hertil kommer endnu mange Ægteskaber af en svag Frugtbarhed, som frembringe faa eller svage Børn, hvilke siden ei findes af den Styrke, at de kan forplante deres Slegt, saa at Familien med Tiden uddøer. Dette findes ofte i Danmark, og der uddøer mangfoldige Bonde-Familier. Men da de leve i Mørket, uden at være bekiendte, ja uden at have et Familie-Navn, saa agtes og fornemmes det ikke, omendskiønt Nationen taber og haver tabt saa meget, at, fra de ældgamle Tider at regne, da vi havde en saare velsignet Folkemængde, ikkuns kanskee Halvparten af Nationen er tilbage. Ufrugtbare Ægteskaber ere med andre Aarsager Skyld derudi; i hvilke Bonden saa gierne indlader sig, at han ofte slutter Ægteskab, just fordi han mener, at Konen skal blive ufrugtbar. I den Henseende var det at ønske, at hos os maatte opstaae en Pythagoras*), som forbed-

*) Pythagoras skal iblant andre Velgierninger, som han beviste sine Medborgere, have reformeret deres Ægteskaber, som vare komne i Uorden. Han skal have givet Mænd, Hustruer og Børn treflige Regler.

rede vore Ægteskabers Feil. De kan tage imod Forbedring, da den meste Ufrugtbarhed haver enten middelbar eller umiddelbar moralske Aarsager.

§ L.

Der kan være physiske Aarsager, som giøre et eller andet Par Folk i Bondestanden ufrugtbart, men slige Casus ere rare[1]), og henhøre, saavidt de maatte ansees for curable, til Medicinen. Mit Øiemerke gaaer aleene til moralske og civile Aarsager. Og da findes først hos mange Ægtefolk deres forrige Uordener, i Henseende til veneriske Fornøielser, at være Aarsag til deres Svaghed, hvorom allerede er talt § 39—49.

Men der findes en anden almindelig Aarsag, som nøie bør overveies, nemlig Bøndernes Tænkemaade, at de ei ansee Børnenes Avling for Ægteskabs Hovedhensigt; tvertimod hvad de gamle Lovgivere have anseet den for, og hvad Gud selv har sagt, da han indstiftede Ægteskab. Det eeneste, hvad vore Bønder synes at tage i Betragtning, naar de giftes, er deres egen Person og deres Husholding. De spørge nemlig, om de kan leve, og staae sig i deres Husholding; og kommer det høit, saa spørge de, om de kan leve i Fred og Enighed med den Person, som de tænke at ægte. Svares ja til disse Spørsmaale, saa er Sagen rigtig, og Kiøbet blivet sluttet. Men svares der saaledes: Du kunde vel leve, hvis der ikke vilde slaaes alt for mange Knegte til, (denne Bonde-Talemaade betyder, hvis du ikke i dit Ægteskab vilde avle alt for mange Børn) du giør bedre, om du tager et gammelt Folk, som ingen Aar har tilbage (det er, som er over sine Børne-Aar;) saa er Sagen betænkelig, og der bliver kanskee intet af Ægteskabet for dennegang. Af Kierlighed at giftes, det ansees for Ungdoms Daarlighed; og at giftes for at avle Børn, veed jeg ei iblant Bønder at have hørt Exempel om.

Vel ønsker gamle og udlevede Personer sig Børn, naar de ei mere kan forestaae deres Husholding; men den Tanke havde de ei, da de holdte Bryllup. I saadan Gemyts-Forfatning giftes Bonden i Danmark (dog han ei aleene, men ogsaa andre) mange gange, og ofte lige paa den Maade, som Lapperne;

[1]) Slige Tilfælde er sjældne.

han tager efter Penge og Midler, hvor han kan faae dem, der tager han gierne Personen som en Medgift. Herr Büsching siger om Lapperne, i sin Geographie: »Om et Fruentimmer end var over hundrede Aar gammelt, saa fik hun dog Friere nok, naar hun kuns er bemidlet«. Og jeg (jeg beklager det) maa sige om mangen Dansk Bonde: *Arietes quidem, & asinos quærimus & equos. Quisque quidem vult ducere uxorem ex bonis, sed malam uxorem mali viri filiam non renuit prudens vir, si ei pecunias attulerit. Nulla foemina mali viri recusat esse uxor divitis; quin divitem vult loco boni. Opes quidem æstimant. Theogn. Megar. Gnom.* V. 183 [1]). Og endelig tilstaaer den Danske Bonde selv sin Tænkemaade, naar han siger i Ordsproget:

Er du stam
Og er du lam;
Har du kun Peng,
Saa gaaer du fram.

Jeg vil ikke negte, ved Bondens, mine og Büschings anførte Ord kan jo være en liden Hyperbol [2]), men Hovedsagen er dog sand, og deraf kommer mange ufrugtbare eller lidet frugtbare Ægteskaber.

§ LI.

Aarsagen til saadan en Tænkemaade hos den Danske Bonde er let at finde. Den er nemlig den Vanskelighed, at faae baade Næring og Boepæl, om man intet har imellem Hænderne at begynde sin Husholding med. See § 15 og 16. Hvem der har slet ingen Midler, kan ei heller let fortiene noget. Dette veed Bonden meget vel, og hans Omstændigheder ere, frem for andre Stænders, indrettede saaledes, at han er nødt til, ved sit Giftermaal at see paa Medgiften. Thi Bonden arver i Almindelighed næsten intet efter Forældrene; hvad han vil have af dem, det skal han have, saa længe de leve. Bon-

[1]) Citat af Theognis fra Megara (omkring 500 f. Chr.). Vi spørger efter Væddere og Æsler og Heste. Enhver ønsker naturligvis at ægte en Hustru, der er kommen af gode Forældre; men en forstandig Mand betænker sig dog ikke paa at tage en ond Mands onde Datter til Hustru, naar hun blot bringer ham Penge. Der er heller ingen Kvinde. der afslaar at være en ond Mands Hustru, naar han blot er rig. Hun ønsker en rig Mand fremfor en god. Folk seer paa Midlerne

[2]) Overdrivelse,

dens Omstændigheder ere desuden saaledes beskafne, at han ei kan begynde sin Husholdning paa Credit, da derimod Kiøbmænd og andre Stænders Folk have Leilighed til at begynde med fremmede Penge. Bonden er ikke noget betroet, og kunde han end faae noget til Laans, for at begynde med, saa kommer han aldrig i Stand til at betale.

Derfor er det nødvendigt for ham, at begynde sin Husholding, uden at sette sig i Gield. Følgelig maa han have nogle Midler. Thi saa ringe en Bonde-Husholding end ansees for, saa koster den dog noget at begynde med. — En Bondekarl skal fæste sin Gaard. Husbonden vil have Penge, jo flere, jo bedre; og Fogden eller Forvalteren vil ogsaa have noget. Er Karlen fra et fremmed Gods, saa skal han først kiøbe sit Pas. Derfor gaaer alle Penge bort, som han kan have sparet i en lang Tieneste. Haver han været Soldat, saa har han endnu mindre tilovers. Om Husbonden end setter Gaarden i Stand med Besetning og Avlings-Redskaber, som Loven byder eller brugeligt er, saa kan dog den unge Mand ei komme ud med dette; han behøver flere Redskaber, flere Vogne, flere Beester, han behøver Borde og Bænke, Pot og Pande, Brygger-Kiedel og andet Kar, Kiste og Skab, Seng og Sengeklæder, Linnet og Uldet, og utallige Ting, som Husbonden ei leverer ham ved Gaarden. Ofte er Gaarden, som den unge Mand skal have, oven i Kiøbet forfalden og øde; saa behøves endnu flere Ting. Hvorfra tager denne stakkels Bondekarl alt dette? Der er intet andet Raad, om han vil komme vel igiennem, saa maa han tage en Pige, som medbringer, hvis ikke alt, dog en Part deraf. Pigen maa være behagelig eller ubehagelig, han maa have Kierlighed eller Afsky for hende, hun maa være i Stand til at føde Børn eller ei, den trængende Nød sees alene paa. Og da slige Omstændigheder nu i mange hundrede Aar have været i Danmarks Bondestand, saa er nu, eengang for alle, Bøndernes Smag saaledes fastsat, at de ansee Midler (om eller Bondens nødvendige Ting kan fortiene dette Navn) for Hoved-Aarsagen, hvorfor Folk ægte hinanden. — Jeg erindrer at have læst en gammel Bonde-Roman af en ikke uvittig Poet, hvorudi indføres en Kone, som beiler for Ungkarlen, og for at overtale Bruden, iblant andet bruger disse Argumenter:

Schast du weten wat for Linnen,
Wat for Kopper, wat for Tinnen,
Wat for Ingod dat he het.
Schölteln, Grapens, Tunnen, Schepels,
Feer un tvintig hölten Lepels,
Kammen, Borsten, Mangelbret.

Fordi jeg ei kan formode, alle mine Læsere forstaae Plattydsk, saa maa jeg oversette disse Vers:

Du skal vide, hvor meget Linnet han haver,
Hvor mange Kaaber-Kar og Tin,
Og hvor mange andre Meubler.
Fade, Jerngryder, Tønder og Byttinger,
Fire og tive Træskeer,
Kamme, Børster og Mangelfiel.

Slig Rigdom er Giftermaals Magnet for Bonden, og Bonden spørger altid, om Bruden kan medbringe en Seng med Tilbehør, et Beest, en halv eller heel beslagen Vogn, en Koe, nogle Faar og deres Lam, et Skrin, en Kiste, en Vævestoel. Fattes en Pige dette, saa kan hun sidde tilbage, hvor skiøn og dydig hun end er, og en anden med mindre Dyd og Skiønhed faaer Fortrinnet — Bonden er nødt til at see mere paa Medgiften, end paa Efterslegten.

§ LII.

For at udrydde de her opregnede Hindringer for Folkemængden, synes mig, at offentlige Lærere maatte indprente Folk mere Afsky for ufrugtbare Ægteskaber. Jeg troer ikke, at det skulde være Religionen eller Moralen imod, om denne Sag blev afhandlet derudi noget vidtløftigere, bedre og grundigere, end der pleier at skee. Det burde og kunde være et slags Troens Artikel under det nye Testament, saavel som det var under det gamle: »Frugtbare Ægteskaber ere en Velsignelse, hvorefter ethvert got og gudfrygligt Menneske haver at tragte, saa meget mueligt er« — —. Hermed vil jeg ei sige, at denne Materie tit eller uskiønsomt skulde tracteres[1]) paa Prædikestolen; thi dermed kunde foraarsages samme slags Anstød eller Skade,

[1]) Behandles.

som undertiden foraarsagedes i forrige Tider ved aabenbare Skriftemaals Taler. Men jeg ønskede, at duelige Theologer, som skrive Postiller og andre Husbøger, hvorudi Almuen til sin Opbyggelse læser, skulde lade indflyde eftertrykkelige og kraftige Formaninger om denne Materie, saaledes udarbeidede, at man kunde være forvisset om Indtryk hos Almuen. Dog var det ikke heller af Veien, om Mænd, som havde Veltalenhed og Indsigt, i sin Tid ogsaa offentlig vilde tale derom.

Politiske Love og Indretninger synes ogsaa at kunne give Almuen Afsky for ufrugtbare Ægteskaber og Lyst til frugtbare. F. Ex. om enhver Danne-Kone gaves Rang og Ære efter Børnenes Antal, som hun havde opfødt. Slig en Rang søgte fordum de anseeligste Matroner. Jeg vil ei aleene anføre Rachel og Lea, og andre bibelske Exempler, jeg vil ogsaa anføre en profan Skribent. En Prinzesse, Niobe, tilegner sig hos Ovid Fortrinnet for Gudinden Latona, af den Grund, at hun havde syv Sønner og syv Døttre, og Gudinden kuns eet Barn af hvert Slags:

— — Huc natas adjice septem
Et totidem juvenes, & mox generosque nurusque.
Quærite, nunc habeat quam nostra superbia causam.
— — — Illa duorum
Facta parens, uteri pars hæc est septima nostri[1]).
OVID. METAMORPH *Libr. VI.*

Saa synes det ogsaa nyttigt, om Ægtefolk efter Antallet af deres Børn kunde tilstaaes visse Privilegier eller Befrielser, i Henseende til de offentlige Byrder.

Endelig for at afskiere Bonden al Leilighed, at udvælge sig en Brud for Medgiftens Skyld, saa ønskede jeg, at ingen Pige maatte faae noget slags Medgift, eller Sviger-Sønnen den mindste Bistand af sine Sviger-Forældre; jeg ønskede, at endog Brudens Klædning maatte tages tilbage, saasnart hun gik i Seng med sin Brudgom. Jeg ønskede den gamle danske Lov fornyet, at ingen Daatter maatte arve, og saaledes skærpet, at

[1]) Citat af Ovids »Forvandlinger«, Niobe, Dronning af Theben, ophøjer sig, stolt af sine mange Børn, over Gudinden Latona eller Leto: Føj hertil syv Døtre og lige saa mange Ynglinger og snart tillige Svigersønner og Svigerdøtre. Spørg saa, hvilken Aarsag vor Stolthed har! — Hun derimod er kun Moder til to; kun Syvendedelen af vor Livsfrugt.

hun maatte frasige sig, saasnart hun blev gift, al Haab om Arv fra sine Forældres og Sødskendes Side, ja at hun endog maatte give fra sig til sine Slegtninger, hvad hun kan have fortient som Pige, saa at alt, hvad hun efter Brylluppet nogensinde skulde have eller faae, maatte komme fra Manden; endvidere, at Børnene intet maatte arve paa Moderens Side, men aleene paa Faderens, saa at en Pige intet havde at recommendere sig med, undtagen sin Dyd og sit Legeme.

Jeg mener, Folkemængden vilde vinde ved saadan en Lov.

De Indvendinger, som kunde giøres imod dens Billighed og Muelighed, anfører jeg her ikke, for ei at giøre mit Skrift for vidtløftigt, men jeg forpligter mig at besvare dem alle, saasnart det udkræves.

§ LIII.

Mange ulige og ufrugtbare Ægteskaber iblant Bønderfolk foraarsages ogsaa derved, at Enken beholder Gaarden efter sin afdøde Mands Fæste. Denne tilbringer hun, tillige med sin gamle Person, en Ungkarl, som hun udsøger sig selv, og gierne faaer for Stedets skyld. Man kan vel troe, at disse gamle og forfarne Enker forstaae at udvælge de skiønneste og sterkeste Ungkarle iblant deres Bekiendte. Dette giver saa ulige Ægteskaber i Henseende til Alder og Kræfter, at man let forudseer, at denne skiønne og dygtige Ungkarl bestemmes til at bearbeide en ufrugtbar Ager. Jeg vil ei sige, at slige Enker altid skulde være saa ubehagelige, som man fortæller om de Lemniske Damer i Argonauternes Tid. *) Dog troer

*) Venus havde gjort dem saa vederstygelige, at ingen Mand kunde formaaes at legge sig til dem. Jason med sine brave Kamerader blev ved Storm drevet til Øen. Men de fik ikke Lov at sette Fod i Land, førend de med Eed lovede Kierlighed til disse ubehagelige Enker. Monne mangen stakkels Bondekarl ikke befinder sig samme Omstændigheder som Jason og hans Folk? Enken eier Landet og Stedet, som den unge Karl tragter efter; vil han sette sin Fod derpaa, saa maa han love Enken Kierlighed. Et besværligt Vilkaar, som dog Ungkarlen indgaaer, efter hin Faders Raad til sin Søn: Ubi lucrum (eller necessitas) suadet, reluctetur licet natura, ducas conjugem[1]. PLUTARCH. in DEMETR.

[1]) Citat af Plutarch (omkr. 100 e. Chr.): Hvor Fordelen (eller Nødvendigheden) taler derfor, skal Du tage Dig en Ægtefælle, selv om ogsaa den naturlige Tilbøjelighed stritter imod.

jeg, at en Karl ikkuns liden Kierlighed kan have til en gammel, smudsig, knurvoren og egensindig Person; altsaa er vel liden Frugtbarhed, og ingen stærke Børn at vente af sligt et Ægteskab. Men hvad skal en stakkels Bondekarl giøre, som vanskelig i hele Danmark kan finde Sted og Brød? Han maa holde sig lykkelig, at han paa saadan en Maade kan faae Sted og Næring. Apuleji Tænkemaade er ham ogsaa virkelig nyttigere end Keiser Augusti.*) Men Fædernelandet taber derved, og denne er en vigtig Hindring for Folkemængdeu i Bondestanden. Jeg vil udskrive Hr. Biskop Pontoppidans Ord, Danske Atlas, første Tome, pag. 172: »Spørger man, hvad det »er, som kiendeligst hindrer de ringere Classers Tilvext? da »falder strax i Øinene, hos os saavel som i hele Europa, de »store Armeer. — — Selv samme skadelige Virkning reyser sig »for en god Deel deraf, at en gammel Gaardmands Enke paa »Landet, naar hun er langt over sine Børne-Aar, ikke fra»træder Gaarden, for at overlade samme mod en aarlig Afgift »til sine Børn eller andre unge Folk; ikke heller, naar hun jo »vil giftes, tager en anden gammel Mandsperson, men en Ung»karl, som ægter hende uden Kierlighed, og alene for Gaard»Fæstets skyld, lever siden gemenligen misfornøiet i et abso»lut ufrugtbart Ægteskab, unddrages fra en yngre Brud, fristes »maaske til syndige Afveie, men i hvor det gaaer, berøver »Fædernelandet sin Affødning.«

§ LIV.

Denne Folkemængdens Hindring i Danmarks Bondestand synes letteligen at kunne afskaffes, formedelst en Lov, som ikke tillod noget Ægteskab, med mindre Manden var nogle Aar ældere end Konen. For nogen Tid har jeg læst i de

*) Apulejus[1]), som er bekiendt formedelst sin Roman de asino aureo, var en fattig men velvoxen Ungkarl, han tog en rig hæslig Enke til ægte, og satte sig dermed i Velstand. Augustus derimod blev af Fulvia[2]) anmodet om Kierlighed, og truet med Krig, hvis han ikke vilde elske hende. Han udvalgte Krigen. MARTIAL. Libr. XI. ep 21.

[1]) Apuleius skrev i det 2den Aarh. e. Chr. den satiriske Roman »Om det forgyldte Æsel«.

[2]) Den berømte romerske Triumvir M. Antonius' Hustru bekendt for sin lidenskabelige Charakter. Om det her af Satiredigteren M. Valerius Martialis meddelte Rygte er paalideligt, vides ikke.

danske Aviser, at Kongen af Portugal [1]) haver indskrænket gamle Enkers Giftermaal. Jeg erindrer ei tilfulde Indholden af denne Portugisiske Lov, men mener dog, at den forbyder alle Enker af en vis Alder at giftes. Om saa er, saa troer jeg, at denne Lov var inapplicable [2]) og unyttig hos os. Undertiden giør Naturen, undertiden Husholdingen Giftermaal af gamle Personer nødvendige. Desuden vilde Indskrænkelsen paa en vis Alder kuns være til liden Fordel. Thi om en Enke af 50 Aar og derover ei maatte giftes igen, saa stod det frit for Enker af 49, 48, 47 Aar, som vil være ufrugtbare med næsten ligesaa megen Vished, som de af 50 Aar. Bedre var det at tillade enhver Enke at giftes, men ikke at tage en Mand, som er yngere end hun selv.

§ LV.

Der er endnu mange andre Ting, som foraarsage en mindre Grad af Frugtbarhed i Bøndernes Ægteskaber. I Almindelighed alt, hvad der svækker Naturen, og for saadane Tilfælde ere Bønderne mere udsatte end andre Stænder. F. Ex. i deres Barndom den liden Pleie, som fattige Børn have, Sult, Ureenlighed, Utøi paa Hovedet og i Klæder, saarede Hoveder, Fnat, hvorved mangen stærk Natur forderves; om de cureres, som sædvanligt er, med slemme Smørelser. Fremdeles hører herhid Bettelstaven, som mange unge Bondebørn maa bruge, især om Vinteren, og derved lide usigelig meget ved haardt Veirligt, onde Veie og slet Natteleie paa fremmede Steder. Ofte anstrenges ogsaa unge Bondebørn alt for tilig til haardt Arbeide, hvorved de enten kan komme til Skade eller blive fordervede. Naar Barndoms-Aar ere forbi, saa vedblive tildeels omtalede Uleiligheder, tildeels møde andre, f. Ex. en uordentlig Diæt i Mad og Drikke, Arbeide, Klædedragt og Fornøielser. Sielden faae Bønderfolk noget got at spise og at drikke. Vanker da noget een gang ved et Gilde, saa holde unge Mennesker ingen Maade. Ligesaa gaaer det med deres Fornøielser, f. Ex. med Dands, hvori de ofte arbeide sig overmaade varm,

[1]) Under Kong Josef I. (1750—77) og hans berømte Minister Marquien af Pombal gennemlevede Portugal en stor Reformperiode, der tildrog Landet det oplyste Europas Beundring.

[2]) Uanvendelig.

og søge siden at svale sig igien, enten med at kaste deres Klæder fra dem, eller med en kold Drik. Alle disse svækkende Uordner er den fattige Bonde-Almues Ungdom meer udsat for, end Folk, som have bedre Opdragelse. Lange Veie til Skolen for Børnene og for dem, som gaae til Overhøring til Præsten paa Landet ved Confirmationen, kan ogsaa undertiden give Anledning til Sundheds Svækkelse, da slig Skolegang pleier at forefalde om Vinters Tid. Qvindfolkets korte Klædedragt kan ogsaa bidrage til Naturens Svækkelse, da deres Klæder vel kan holde Legemet varmt, saa længe de sidde i en Stue og spinde eller befinde dem i en stille Luft, men naar de i ondt og haardt Veirligt og stærk Blæst skal være paa Marken, saa formaae deres Klæder ei at holde Legemet varmt*). Dertil kommer paa mange Steder den vanskelige Høe-Høst, da Qvindfolk med bare Fødder maa arbeide hele Dage i bløde Kiær, Vand og Morads, hvori de undertiden kan slippe ned indtil Armene, og sielden have Leilighed til at omskifte Klæderne, men maa lade dem blive tøre igien paa Kroppen. Treffer nu en saadan Forkølelse paa en Tid, da de have deres Menstrua, saa seer man vel, hvor let samme kan obstrueres [1]) eller komme i Uorden, og derved Naturen svækkes; i Særdeleshed, naar disse eenfoldige Folk siden ved ilde udvalgte Mediciner og drivende Midler i Utide søge at hielpe sig selv. Den før anførte Hr. Biskop Pontoppidan haver ogsaa lagt Merke til nogle af disse Omstændigheder, Danske Atlas, Tom. *I*, pag. 377, hvor han anfører Hr. Capitain Teilmans [2]) Observationer: »Iblant Almuens Qvindekiøn, he-

*) Nogen kunde støde sig over at læse her en Anmerkning, hvorledes Bonde-Qvindernes Klæder ere skaarne; men jeg mener, det kan ei være uanstændigt for mig, da den alvorlige Lykurg ei haver holdt det for uanstændigt, at legge Merke til og anordne Pigernes Klædedragt i Sparta, for saavidt han mente, at Klædernes Form kunde contribuere til den Spartanske Folkemængde. Dog Lykurg og jeg ere af ulige Meninger, i Henseende til Pigernes Klæder. Han vilde have Klæderne løse og Legemet vel blottet, jeg vil have Legemet vel bedekket, især i haardt Veirligt, og vel tillukkede Klæder for Qvindfolk.

[1]) Hindres.

[2]) Thøger Reenberg Teilmann, senere Etatsraad, til Endrupholm, Nykirke Sogn, Skads Herred; død 1788.

»der det der, i Skads-Herred komme de fleste Svag-»heder af *suppressione mensium*[1],) og denne igien deraf, »at de om Sommeren gierne gaae barfodede, særdeles »ved Høebieringen, i de vaade Marsch-Enge. Deres »Raad er Suppositoria[2]) af Salvie, Hylle og Kamel-»blomster.«

Mange Bønderfolks Natur svækkes ogsaa ved visse slags fælles Arbeide*), da de f. Ex. i Høsten anstrenge sig over Magt, for at blive ferdige tillige med deres Naboer. Saa formindskes ogsaa mange Ægteskabers Frugtbarhed ved Sorg, og endelig med Forsæt, naar Ægtefolk med Villie undholde dem fra at avle Børn.

Men disse og kanskee flere Aarsager forvolde, at mange Par Bønderfolk ei ere frugtbare eller kuns maadelig frugtbare, i Særdeleshed, hvor flere af de anførte Aarsager sammenstøde.

En særdeles Aarsag, hvorved mangen stærk Bonde-Natur svækkes eller kanskee ødelegges, havde jeg nær glemt at anføre, endskiønt den er saare vigtig; nemlig de mange Fuskere i Medicinen, som af Bonden bruges i paakommende Upasselighed, saa og Jordemødrenes Uvidenhed og Uerfarenhed i vanskelige Tilfælde. Saa svækkes og Bøndernes Frugtbarhed dermed, at de saa sildig giftes.

Det vilde falde altfor vidtløftigt, at tale i Særdeleshed om enhver af disse Folkemængdens Forhindringer; det behøves ei heller, saasom adskillige af dem kan afhielpes ved det samme Middel. Derfor vil jeg kuns tale i de følgende Paragrapher om de fornemste.

---

*) Ved Enden af § 22 finder Læseren en Digression om Bønderfolks Strebsomhed og Duelighed, hvor jeg siger, at Bonden ikke er flittig i Fælleskabs-Arbeide, og her siger jeg, at han undertiden arbeider sig forderved derved. Dette kunde synes en Modsigelse. Men jeg maa bemerke, at der er tvende slags Fælleskabs-Arbeide; den eene til andres Nytte og Fordeel, og den anden til Bondens egen Fordeel. F. Ex. naar det er til egen Fordeel, at Korn skal indages fra Marken, Høe bierges, saa haster den ene frem for den anden, ofte til Folkets, Kreatures, Redskabers og Kornets Skade og Forderv.

[1]) Pludselig Standsning af Menstruationen.
[2]) Stikpiller.

§ LVI.

Den første skal være den Mangel og Elendighed, som mange Bønderfolk maa udstaae i deres Barndom, hvorved deres Natur og Frugtbarhed svækkes.

Det er en Regel, at hvert Kreatur, som skal trives, maa, saalænge, det er ungt og voxer, have disse tre Ting: 1) Fuldt op at leve af, 2) Magelighed, 3) Reenlighed. Fattes een af Delene, saa bliver det ei saa fuldkommen, som det kunde blive. Fattes tvende, saa bliver det mindre fuldkommen, lider det endelig i alle tre Poster, saa bliver det forknyttet, svagt og udueligt eller døer for Tiden.

Denne Regels uomstødelige Vished kan ingen nægte, ei heller Følgen deraf paa Kreaturets Frugtbarhed. Derfor haver jeg ei behov at bevise den, og beraaber mig aleene paa den almindelige Erfaring.

En Proprietair maa prøve det med sin Stod-Hest[1]), eller med sin Tyr, eller noget andet Kreatur, som han holder for Ynglens Skyld. Lad disse i deres Ungdom fattes enten Magelighed eller fuldt op at leve af, eller Reenlighed, og see saa til, om de blive saa fuldkomne og saa frugtbare, som de ellers kunde blive. — Men de af mine Læsere, som boe i Staden, og ei have Leilighed at iagttage, hvorledes man paa Landet forskaffer Kreaturene Foder, Magelighed og Reenlighed, kan dog overbevises om Reglens Rigtighed, om de kuns vil giøre Prøver med deres Perlhøns, Paafugl eller Canarifugle. Om de holde dem reenlige, forskaffe dem et mageligt Opholdssted, og fuldt op at leve af, saa skal de finde dem meget yngelsomme, men lade de det feile paa nogen af Delene, saa gives der faa eller svage Unger.

Ligesaa forholder det sig med et Menneske; om det skal blive dueligt og stærkt til at forplante sin Slegt, saa maa det i sin Ungdom have Føden fuldt op, Reenlighed og Magelighed. Fattes een af Delene, saa bliver det mindre fuldkommen og frugtbart; fattes flere Dele, eller fattes de i en høiere Grad, saa bliver det værre. Saa sand denne Regel er, saa vist er det ogsaa, at mange af Bondestandens Børn fattes det ene eller det andet af disse tre Ting, Magelighed, Reenlighed og

[1]) Bedæknings-Hingst

Føden. Og her finde vi Aarsagen, hvorfor mange af dem ere forknyttede, svage, skrøbelige og ufrugtbare.

Om mine Læsere have saa megen Taalmodighed, saa ville vi engang eftersee et Par Bonde-Børns Omstændigheder, som gaae omkring med Pose og Stav og tigge Føden for sig og for Forældrene (og saadane findes saare mange). De maa om Vinteren afsted, thi om Sommeren er andet at bestille, ilde klædte, i haardt Veir og i onde Veie. De komme paa Veien til en fremmed By til en Bæk, som er bleven stor af den faldne Regn, de forsøge, om de kan gaae der igiennem, men de kan ikke, de gaae op og ned ved Siden af Bækken, de ere vaade og forfrosne, de græde, de raabe og skrige, men for Regn og Uveir holde sig alle Folk hiemme, og de uden for Byen staaende Børn høres af ingen, indtil en reisende Mand kommer til samme By, hielper dem over Bækken paa sin Vogn og giver dem en Skilling i Guds Navn. Naar de saa ere over Bækken og komme nærmere til Byen, saa storme alle Byens Hunde imod dem. Der kommer Angest af en anden Art. Børnene retirere dem imod en Væg eller en Kampesteen, som ligger ved Siden af Veien, for at have Ryggen fri. De slaaes med Hundene og skrige. Naar der kommer een og værger dem for disse glubende Kreature, saa føres de i Byen, vel vaade og næsten udmattede. De gaae ind i nærmeste Gaard og faae et Stykke Brød, staae lidet ved Kakkelovnen og ryste for Frost.

Algor, error, pavor membra omnia tenent[1]). Plaut

De aabne deres Pose og see i den, hvormeget Brød og Flesk, de have. De græde igien. — Hvorfor græder I, Børn? — Ah! a har kun lid Brø, og a fik mindre Flesk i Dag, og min Moer gier mig Hug, om a ei har Posen ful, naar a kommer jem. — Børnene sette deres Stav videre i Byen og samle. Det bliver Aften og de vide ei at faae Huus og Natteleie, indtil de finde en from Bondekone, som synes at have Medynk med dem.

Nunc tibi amplectimur genua egentes opum,
Quae in locis nesciis nescia spe sumus;

[1]) Citat af Plautus: Kulde, Forvirring, Angest faar alle deres Lemmer til at ryste.

Ut tuo recipias tecto, servesque nos,
Miserarumque te ambarum uti misereat,
Quibus nec locus ullus, nec spes parata est,
Neqve hoc amplius, quam quod vides, nobis quicquam est[1]).
PLAUTUS *in* RUDENT.

De faae Lov at være der i Nat, de skynde dem til Kakkelovnen, trekke deres vaade Vanter af og legge dem i een af Kakkelgryderne[2]). — Min gamle gode Ven Fielding[3]), som observerede flittig adskillige smaa Omstændigheder, fortæller i sin Thomas Jones, at engang i en haard Vinters Nat en deilig Frøken kom reisendes med sin Kammerpige til Vertshuset i Upton. Kammerpigen satte sig for Ilden ved Kaminen, drog sine Hansker af, og visede de Omkringsiddende et par Hænder, som saae ud som frossen Oxekiød. — Men min Læser kan troe, Kammerpigens Hænder var ei saa meget forfrosne, som vore fattige Børns Hænder, Næse, Ørne og Fødder ere forfrosne. Der sidde de ved Kakkelovnen for at tørre deres Klæder og opvarme deres Legeme. Men saa snart Kroppen begynder at blive lidet varm, saa begynder Hænder og Fødder at kløe, enten af Frost, Bylder eller Fnat, Hovedet ligeledes, saasom det er fuldt af Saar og Utøi. Man kan vel tænke, hvorledes disse Smaa i saadane Omstændigheder anstille dem, og hvad for Figurer de præsentere, med skident Linnet, sønderrevne og vaade Klæder. Folkene i Huset vilde gierne unde dem Seng, men de tør ikke, for den med Børnene følgende Ureenligheds skyld. De hente et Par gamle Hestedekkener og legge dem paa Stuegulvet. (Gulvet i en Bondestue er om Vinteren i vaadt Veirligt ligesaa tørt og reent, som Kiøbenhavns Gader pleie at være ved samme Tid.) Her ligge da Børnene Natten igiennem, røgte dem og hvile dem saa got som de kan, og gaae anden Dagen videre til en anden By, med samme Magelighed. Komme de da efter nogle Dages

[1]) Nu omfavner vi Dine Knæ i den dybeste Trang, som vi staar her uden Haab paa ukendte Steder; modtag os i Dit Hus, hjælp os, forbarm Dig over os to arme, som ikke har noget Hjem eller noget Haab eller ejer nogetsomhelst andet, end hvad Du seer!

[2]) Datidens Ovne var opført af virkelige »Kakler«, firkantede brændte Lergryder, der vendte Hulheden udad. Se H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv. Kbh. 1898 I. 50.

[3]) Se Noten S. 29.

Forløb hiem til Forældrene, og have ei medbragt saa meget, at det kan forslaae til nogle Dages Underholding, saa maa de des snarere afsted igien. Er Veirliget alt for haardt, saa at ingen Præst kan kiøre til Sogns, saa maa ogsaa Børnene blive hiemme, men de maa lide Sult.

Er Vinteren ved saadan en Diæt igiennemgaaet, saa skal de om Sommeren bestille noget, enten de skal vogte Gies eller Kalve. Derved vanker ogsaa baade Hede og Kuld og smal Føde. Eller de skal kiøre Ploven; thi Dreng, Karl og Pige ere til Hove, Manden og Konen og de smaa Børn skal giøre Mark-Arbeide hiemme. Barnet er for svagt til at gaae med Ploven, ei heller kan det ride. Faderen tager da et Reeb og binder Barnet fast paa een af de mavre Beester for Ploven og saaledes maa det uskyldige Barn holde ud Dagen igiennem. Kommer da Efteraaret, saa bindes Barnet lige saa fast paa en Møgvogn, som det skal kiøre til Marken. Det forstaaer ei at regiere Beesterne, eller det sidder ikke vel, vil hielpe sig med sin Haand, og faaer en Finger klemt fordervet imellem Vognkieppen og Fielen; det græder bedrøvelig. En anden gang var det ei vel bunden fast, det skrider ned fra Vognen og ligger imellem Beesternes Fødder.

Jeg haver intet skrevet i denne Paragraph, uden hvad jeg selv haver hørt og seet, og hvad man daglig kan faae at høre og at see paa sine Steder. Kanskee nogle af mine Læsere ville sige, disse Ting vare alt for ringe, at skrive derom i en Bog. Dem maa jeg svare, at der er mangen fornemme og velhavende Person i Verden, som aldrig haver seet den Fattiges Nød og de Ringes Elendigheder; og altsaa holder jeg slige Beskrivelser ei for overflødige. Mange Fornemme have lige saa liden Idee om de Fattiges Tilstand, som man fortæller om hin Fyrstinde, som fik at høre, at der vare nogle Mennesker sultet ihiel, hvortil hun svarede: »De maatte selv have »Skyld derudi, thi om de intet andet havde at spise, saa havde »de kunnet lade dem nøie med Hvedebrød og Hollandsk Ost.« For at understøtte, hvad jeg haver sagt, anfører jeg nogle Ord af en bekiendt Bog, *Spectacle de la nature*[1]), efter den Tydske

[1]) Den af Abbed Noel Antoine Pluche (1688—1761) forfattede Spectacle de de la nature, ou entretiens sur les particularités de l'histoire naturelle, en populær Naturhistorie i Forelæsningsform, udkom i Paris 1732, vandt

Oversettelse, *VI.* Deel, pag. 266: »Ihr Reichen, die ihr euch »von allem Elende, welches die Landleute drücket, zu befreyen »vermeynet, wenn ihr euch in den Mauern einer schönen Stadt »verschliesset, wo ihr nichts um euch sehet, als Pracht und »Wollust, und wenn ihr die Augen vor dem Jammer der Be»drängten verschliesset. Lasset ein wenig von eurem Stolze »fahren. Ihr verweilet euch nicht gern lange bey eurem »Pachter; (her menes Forpagterne i Frankrige) aber verfüget »euch doch zuweilen aus seinem schlecht aufgeputzten Hause »in die Strohhütte eines Tagelöhners, dem ihr vielleicht etwas »zu befehlen habt, als etwan einen Graben aufzuwerfen, einen »Zaun umzusetzen, oder ein Dach auszubessern. Der ehrliche »Mann wird sich höchstens wundern, wenn er hören wird, »dass ihr nach seiner Wohnung fraget. Man pfleget sonst »nicht anders, als nur durch den dritten Mann, mit dergleichen Leuten zu reden. Sie gehören nicht zu uns, und man »erniedrigt sich selten zu ihnen. Ueberwindet euch so weit, »und setzet euch einen Augenblick in seiner rauchrichten Hütte »nieder. Ihr sehet mit Erstaunen, worin die Kost, das Haus»geräthe und das Nachtlager dieser Haushaltung bestehe. Der »elende Anblick gehet euch nahe. Ihr sehet euch nach etwas »angenehmern um, und erblicket die Kinder, über welcher Mun»terkeit, gutes und dauerhaftes Ansehen ihr euch verwundert. »Die Landluft und die Milchspeisen, die man ihnen giebt, er»halten sie bey frischer Farbe, weil sie ihrem zarten Alter »anständig sind. Aber ihre Brüder und Schwestern, die be»reits gross werden, sind nichts als Blumen, die schon wieder »verwelken, wenn sie kaum aufgeblühet haben, ihre Bildung »verzieht sich, oder wird plump, sie haben eine verbrannte »Farbe, ein trauriges Wesen, und man merket, dass sie die »Härte ihres Zustandes stark empfinden[1].« — Men hvad for

en overordentlig Udbredelse og oversattes paa mange Sprog. Westenholz benytter her en tydsk Oversættelse fra 1751 (P. C. Monath, Wien und Nürnberg): Schau-Platz der Natur, oder Unterredungen von der Beschaffenheit und den Absichten der natürlichen Dinge.

[1]) »I Rige, som mener at befri Eder fra al den Elendighed, som trykker Landbefolkningen, ved at lukke Eder inde bag en skøn Stads Mure, hvor I ikke seer andet omkring Eder end Pragt og Nydelse, og ved at lukke Øjnene for de betrængtes Jammer, — lad lidt af Eders Stolthed fare! I dvæler ikke gærne ret længe hos Eders Forpagter, men begiver Eder dog en Gang imellem fra hans slet vedligeholdte Hus hen i en Daglejers Straahytte, hvem I maaske har en Befaling at give: maaske skal han

Følger, mene mine Læsere, flyde for Frugtbarheden derudaf, om Mennesker i deres Ungdom af Mangel, Ureenlighed og Umagelighed, saaledes blive forknyttede?

§ LVII.

Midler imod alle de Folkemængdens Hindringer, som § 55 under eet ere opregnede, synes disse at være:

1) For saavidt Bonden bør undervises bedre, i Henseende til sin Diæt og Medicin, vilde jeg have indrykket adskillige Capitler i den Bog, som jeg haver bragt i Forslag § 28. I disse Capitler skulde anvises den beste Omgang, og uskadelige Midler imod unge Børns Ureenlighed, saasom saarede Hoveder, Luus, Fnat og andre fattige Børn paakommende Sygdomme, saa og den beste Diæt for Folk ved deres stærke Arbeider og i andre Omstændigheder, dernæst uskyldige Forskrifter for Almuens Qvindefolk, at holde deres Menses i Orden, formedelst en god Diæt, eller at restituere dem, om de ere komne i Uorden, og slige nyttige Ting flere.

For at sette den fattige Almue i den Tilstand, at opføde sine Børn bedre, maatte anvendes alle de Midler, hvorved Bondens Økonomie kan forbedres, af hvilke mange allerede i dette Skrift ere nævnede, og tildeels endnu skal antegnes. Dertil hører ogsaa Lovenes bedre Efterlevelse, i Henseende til Omsorg for de Fattige og Betleriets Afskaffelse, den opvoxende Ungdoms bedre Opdragelse og paa sine Steder flere Skoler. I Særdeleshed maa jeg recommendere Pige-Skoler, hvorudi Bondebørn skulde lære at sye, spinde, vaske, væve og binde, ei hvad der henhører til Stads og Forfængelighed, men hvad

---

grave en Grøft, sætte et Gærde eller udbedre et Tag. Den ærlige Mand vil højlig undre sig, naar han hører, at I spørger efter hans Bolig. Man plejer nemlig kun gennem en tredie Mand at tale med den Slags Folk. De hører ikke til vor Kres, og man nedlader sig sjælden til dem. Overvind Eder saa meget, at I et Øjeblik sætter Eder ned i hans tilrøgede Hytte. I seer da med Forbauselse, hvordan Kosten, Bohavet og Nattelejet er i denne Husholdning. Det elendige Syn gaar Eder nær til Hjerte. I seer Eder om for at faa Øje paa noget mere behageligt og opdager Børnene, over hvis Munterhed, gode og raske Udseende I forundres. Landluften og de Mælkespiser, som de faar, giver dem en frisk Kulør, som passer til deres unge Alder. Men deres Brødre og Søstre, som allerede er ved at blive store, ligner Blomster, der er ved at visne, skønt de næppe har blomstret; deres Figur bliver skæv eller klodset, de har en grumset Hudfarve, et sørgmodigt Væsen, og man kan mærke, at de har en levende Følelse af deres svære Kaar.«

nødvendigt er for en duelig Bondekone til at forestaae et Huus fuldt af Børn og at forskaffe dem Reenlighed*).

§ LVIII.

Et særdeles Forslag, for at forskaffe en Mængde fattige Børn af Bondestanden Opdragelse og gode Omstændigheder.

I 56 § haver jeg deels med mine, deels med andres Ord, viist mange fattige Børns Elendighed, og hvorledes de derved blive forknyttede og ikke saa frugtbare, som de ellers kunde blive. Disse fattige Børn burde forsørges, men hvor? Intet Veisenhuus er stort nok, og ingen offentlig Anstalt kunde være vidtløftig nok, til at tage imod saa mange tusinde fattige Forældres Børn, og om man end kunde faae en Anstalt, som var vidtløftig nok til at tage imod saa mange, saa vilde den ud-

* Ved alle Skoler i Verden har jeg bemerket en Hovedfeil, nemlig at man gaaer for vidt i de Videnskaber og Konster, som deri foredrages. De høie Skoler forfalde i Almindelighed paa Subtiliteter[1]), Juristernes Skoler paa Haarkløverie, Undervisningen i Logiken paa Sophisterie, Sprog-Skoler paa Pedanterie, Høfligheds-Skoler paa Ceremonier, og mange andre Skoler paa Narrerier. Derved bortfalder ei aleene Nytten af Skolerne, men en eeneste af saadane Skoler, eller et Par, ere undertiden i Stand at forderve en heel Nations Smag, og at anrette Skade isteden for Nytte. Det haver jeg ogsaa befunden at skee paa sine Steder i Qvinde-Skoler, hvor Skolemestersken mener at giøre ret vel, om hun viser Pigerne, hvorledes de skal med Blomster udsye et Par Mansketter, da de dog undertiden ikke forstaae at vaske og bøde et Par gamle Strømper, hvilket sidste i det almindelige Liv er af langt større Nytte, og behøves langt oftere, end det første; og saaledes i andre Ting. Dette anseer jeg som een af Aarsagerne, hvorfor vore Stadsmøer[2]) i Kiøbstederne blive ofte saa uduelige Husmødre og Madmødre, naar de komme i Ægteskab. De have vel lært at dandse, at brodere, at spille paa Claver, at neie, at tage imod en Kop Caffe med artige Manerer; men alle disse Ting bruge de ei meer, naar de ere blevne Madmødre. Saa skulde de forstaae mange Ting, som aldrig læres i Skolerne, nemlig at brygge, at bage, at slagte, at salte Kiød, at regiere endeel Piger og have Opsyn med deres grove Arbeide, at opdrage endeel Børn i Reenlighed etc. Paa det nu Bondestandens Pige-Skoler ei skulde vanslegte paa saadan en Maade, saa burde strax den første Indretning være afpasset derefter.

[1]) Spidsfindigheder. [2]) Tjenestepiger.

kræve usigelig Bekostning. Men der er et let Middel, som udkræver ingen offentlige Bekostninger eller Anstalter, og alligevel efter min Tykke og ringe Forstand kan være af en vidtløftig Nytte, og forskaffe Brød, Opdragelse og Velstand for mange hundrede, ja kanskee for mange tusinde fattige Børn.

Læseren behager at erindre sig, at jeg haver angivet § 11 i Danmark 96 000 Bønderfolk, som leve i ufrugtbart Ægteskab. Alle disse have af Naturen, ligesom alle Mennesker i lige Omstændigheder en Tilbøielighed at tage imod fremmede Folks Børn, at elske og opdrage dem, som deres egne. Dette veed jeg ved mig selv, saasom jeg lever eenlig. Jeg seer usigelig gierne andre Folkes Børn hos mig, og dersom mine Omstændigheder tillode det, vilde jeg gierne tage nogle Børn til mig, og opdrage dem som mine egne. Men min Skiebne er, at jeg ei engang kan nyde den Fordeel at opdrage et fremmet Barn; hvilket foraarsager mig et slags Misfornøielse, som ei let lader sig beskrive. Naar jeg taler med andre Folk, fornemme og ringe, som ei have Børn, finder jeg hos dem den samme Fortrydelse og Lyst at tage fremmede Børn til sig og give dem Opdragelse. — Denne naturlige Tilbøielighed af alle børnløse Folk kunde Nationen betiene sig af, for at forskaffe de fattige Børn i Landet en god Opdragelse, Brød og Velstand; om man nemlig vilde borttage den Hindring, hvorfor saadane Folk ei tage fremmede Børn til sig.

Denne Hindring er især i Danmarks Bondestand denne, at et Barn, som opdrages af Fremmede, sielden takker sine Pleieforældre for den beviste Godhed. Naar et saadant Barn har været en Tidlang hos sine Pleieforældre, og er bleven saa stort, at disse kunde have deraf Fornøielse eller Haab i deres Alderdom, saa kræver Husbonden det igien, paa hvis Gods Barnet er født, og Pleieforældrene maa miste det, uden at have mindste Tak for deres Umage; eller ogsaa Barnet selv gaaer fra dem som en Utaknemmelig og holder sig til ingen slags Erkiendlighed forbunden, eller Barnets Slegt og Venner kræve det fra Pleieforældrene. Med eet Ord, om nogen som ingen Børn haver, tager et fremmet Barn til sig, saa kan han ei være forsikret, at han maa beholde det. Dette er Aarsagen, hvorfor børnløse Folk ikke let befatte sig med fremmede Børn. Blev denne Omstændighed ved en Lov forandret, saa mener

jeg, en Mængde ufrugtbare Folk i Danmarks Bondestand vilde gierne tage imod fattige Bondebørn. Loven kunde være af følgende Indhold:

1) Om en eenlig Person eller et Par børnløse Ægtefolk vilde tage fattige Børn med Forældrenes gode Villie til sig, og opdrage dem skikkelig og christelig, som deres egne, saa maatte hverken Husbonden eller nogen anden forbyde det, eller giøre det besværligt.

2) De imodtagne Børn maatte lyde Pleieforældrene, som deres egne, og Pleieforældrene maatte have, saa længe de leve, (men ei deres Arvinger eller nogen anden) Husbonds-Rettighed over de imodtagne Børn; derimod skulde disse faae en Arvepart efter deres Pleieforældre.

Jeg troer, slig en Lov vilde giøre paa eengang mange hidindtil ufrugtbare Ægteskaber frugtbare, skaffe mange fattige Forældre en stor Lettelse, bevare mangt et fattigt Bondebarn fra Bettelstav og Fordervelse, være til almindelig Nytte for Folkemængden, og giøre en stor Deel misfornøiede og bedrøvede Mennesker glade.

§ LIX.

De sildige Giftermaale ere ogsaa iblant Aarsagerne, hvorfor Ægteskabers Frugtbarhed formindskes eller forsvinder. Efter Naturen er en ung Mandsperson af 16 til 20 Aar og en ung Pige af 14 til 18 Aar skikkede til at avle Børn. Jeg vil ei sige, at saa tilige Ægteskaber just skulde være de fordelagtigste i Henseende til Folkemængden. De unge Folk maatte kanskee giøre for meget af Kierlighed og derfor være i Begyndelsen alt for begierlige, og siden alt for svage. Men i Almindelighed ere dog tilige Ægteskaber mere frugtbare end sildige. Thi først afholdes unge Mennesker, om de ere gifte, fra mange svækkende Afveie og Uordner, og avle allerede i denne Hensigt flere Børn. De leve ogsaa længere ved deres Børn, kan føde dem op, see dem gifte, ordinere og hielpe deres Husholding, og opleve deres Afkom i andet og tredie Led. Dog om vi end antage, at tilig giftede Folk ei avle flere Børn end sildig giftede, saa ere alligevel de tilige Giftermaale de fordelagtigste for Folkemængden. Jeg vil give en liden Beregning om begge slags i en Tid af hundrede Aar. Jeg setter, at i

den eene Familie Folk skal giftes, naar ere 40 Aar gamle, og i den anden i en Alder af 20 Aar, og jeg tillegger ethvert Par Folk 4 Børn.

Beregning om Folkemængden af een Familie i hundrede Aar, om Folk giftes i deres 40 Aar.

Anno 1 giftes et Par Folk	2	Mennesker
— 2, 4, 6, 8, fødes hvert Aar eet Barn	4	—
— 44 giftes disse to Par og avle Børn		
— 45, 47, 49, 51, hvert Aar to Børn	8	—
— 87 giftes disse fire Par og avle Børn		
— 88, 90, 92, 94, hvert Aar fire Børn, er ...	16	—
Summa af dem alle	30	Mennesker

Beregning om Folkemængden af een Familie i hundrede Aar, om Folk giftes i deres 20 Aar.

Anno 1 giftes et Par Folk	2	Mennesker
— 2, 4, 6, 8, avles hvert Aar eet Barn	4	—
— 24 giftes disse fire.		
— 25, 27, 29, 31, avles hvert Aar to Børn ..	8	—
— 47 giftes disse otte.		
— 48, 50, 52, 54, fødes hvert Aar fire Børn.	16	—
— 70 giftes disse 16.		
— 71, 73, 75, 77, avles hvert Aar otte Børn.	32	—
— 93 giftes disse 32, og avle		
— 94, 96, 98, 100, hvert Aar 16 Børn, er ...	64	—
Tilsammen	126	Mennesker

Af disse Beregninger kan sees, hvormeget de tilige Ægteskaber befordre Folkemængden, frem for de sildige, uagtet ethvert tiligt Ægteskab ei regnes frugtbarere, end de sildige.

Men om vi nu spørge, i hvilken Alder vore Danske Bønder pleie at giftes, saa finde vi, at de paa mange Steder alt for sildig komme dertil; en Karl sielden under 30 Aar, meste Tid over 30, ofte 40 eller 50 Aar gammel; en Pige rart under 26 eller 28, meste Tid over 30, og ofte 40 Aar. Dette er, efter min Skiønsomhed, alt for sildig for Fædrenelandets Folkemængde. Thi foruden at, efter ovenstaaende Regning, den

ganske Folkemængdes Summa, aleene for Tidens skyld, taber i en overmaade stor Proportion, saa er virkelig hvert af disse sildige Ægteskaber især af liden Frugtbarhed, og det af gode physiske Aarsager.

E. Ex. et Fruentimmer, som bliver sildig gift, føder med større Umage og Fare, end et ungt Fruentimmer. Sener, Bene, og alle til Fødselen bestemte Organer ere da haarde og ubøielige; hvilket undertiden foraarsager saa haard en Barselseng, at hun aldrig føder mere. Hertil contribuerer[1]) endnu en anden physisk Aarsag. Hun undfanger ei saa let som et ungt Fruentimmer. Skeer det i en lykkelig Time, saa avles en saare stor Frugt, og dens Størelse foraarsager en des haardere Fødsel. Et ungt Fruentimmer derimod besvangres snart, den første Frugt er gemenlig ei den største, og om den end er stor, saa foraarsager den dog ingen haard Fødsel, siden alle Dele hos en ung Person ere bøielige; og haver hun først eengang født lykkeligen, saa føder hun siden med des mindre Besværlighed, hun er ferdig, førend Jordemoderen kommer. Med en gammel Ungkarl er det næsten det samme. Enten har han i Forveien forødt sine Kræfter, eller Naturen har forglemt sig selv, og der ere kuns faa og svage Børn for ham at vente.

Aarsagerne, hvorfor vore Danske Bønderfolk giftes alt for sildig, ere alt anførte § 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 30, 32, 34, 35, 37. Midler imod sildige Giftermaale ere ogsaa sammesteds anførte. Der er altsaa intet mere tilovers, end her at bestemme den beste Alder og Tid for Folk, naar de skal giftes. Man kan svare her, som ellers: *Medium tenuere beati*[2]), alt for meget og alt for lidt forderver alting. Jeg mener, at for vort Klima og den sædvanlige Længde af vort Liv, det naturligste er, at en ung Karl giftes imellem 20 og 30, og et Fruentimmer imellem 15 og 25 Aar.

Vi ville ogsaa fornemme nogle af de Gamles Meninger herover: Hesiodus raader saaledes, Opera & dies II, V. 693:

Maturus autem uxorem tuam domum ducito,
Neque triginta annis valde multum deficiens,
Neqve superans multum, nuptiæ vero tempestivæ hæ.
Foemella autem quarto jam anno pubes, quinto nubat[3]).

[1]) Bidrager.
[2]) Lykkelige er de, som følger Middelvejen.
[3]) Naar Du er modnet, skal Du hjemføre Din Hustru, enten lidt før eller

Jeg veed ei, om i Henseende til Tiden, som Hesiodus ansetter for en Pige, haver indsneget sig en Feil i Texten, eller om han vil sige: Lad en Pige giftes, saa snart mueligt er. Jeg vil hertil sette en Anmerkning over disse Ord af Philippus Melanchthon: *Tempestive ducas uxorem, dum adhuc vires integræ sunt & florent, non in extrema senectute, quando effoetæ frigent in corpore vires. Plato & Aristoteles de hoc tempore disputarunt. Nam circiter trigesimum annum sunt confirmatæ vires, & maturuerunt. Aristoteles & Plato constituerunt puellæ decimum octavum annum nubendi, Julius Pollux exponit decimum quintum*[1]). Saavidt Melanchthon. Aristotelis Mening er, at en Ungkarl af 47 og en Pige af 18 Aar skal giftes, *Libr. VII. de Republ. c. 16*[2]), og han vil, at tilige Giftermaale skal give svage Folk og smaa Folk; jeg siger ei imod, thi det synes at have god Grund i Naturen, hvorfor og Lykurg vil, at Fruentimmer ei skal giftes, førend de ere saa stærke, at de kan bære og føde deres Frugt. Romerne synes at have giftet deres Piger for unge, eller rettere, deres Love synes at tillade det.

§ LX.

Endnu en anden Aarsag, hvorved Bonde-Almuens Natur kan svækkes og deres Frugtbarhed i Ægteskab formindskes, er Sorg og andre smertelige Affecter[3]), hvormed de undertiden pludseligen kan overfaldes, naar de ere gifte. Jeg haver viist § 37, hvormeget bedre det kan være paa sine Steder i Danmark at leve ugift som Bondekarl og Pige, end som Mand og Kone. I saadan en Forandring af Tilstand komme unge Ægtefolk undertiden snart efter deres Bryllup; det standser deres Natur og setter deres Frugtbarhed tilbage. Som Karl

---

lidt efter Dit 30te Aar; det er nemlig den passende Tid til Giftermaal. Pigen derimod er allerede moden i det fjerde Aar og skal giftes i det femte.

[1]) Tag Dig en Hustru i Tide, medens Kræfterne endnu er friske og i Blomst, ikke i den fremskredne Alderdom, naar Kræfterne er udtømte og Legemet koldt. Plato og Aristoteles drøftede det rette Tidspunkt. Omkring det 30te Aar er Kræfterne fæstnede og modnede. Aristoteles og Plato mente, at en Pige burde giftes 18 Aar gammel. Julius Pollux (en græsk Forfatter i det 2det Aarh. e. Chr.) foreslog det 15de Aar.

[2]) Aristoteles. Oldtidens største Videnskabsmand, (384—322 f. Chr.) beskrev i sit her citerede Værk »Politiken« (de republica) Staten, dens Formaal, Grundlag, Forfatning m. m.

[3]) Sindsbevægelser.

og som Pige sang vi, dandsede og leegte, vort Bord blev dekket, vor Madpose fyldt, og vi levede uden Sorg og Bekymring; men da vi bleve gifte, gik det af en anden Tone. Karlens Penge gik hen for Indfæstningen og Manden haver ingen mere; Pigens Penge gik hen for Brudesmykke og Konen maa miste dem. Madposen skal daglig opfyldt sendes til Hove, vi skal holde, føde og lønne Folk og ingen Nytte skal vi have af dem; Skat og Landgilde skal betales, Husbonden, Præsten, Degnen og Fogden skal have, Kiøbmanden, Snedkeren og Smeden skal have, alle skal have af os, og vi have intet. Vi staae vel for 6 Tønder Skyld, men vi have kuns 4 Køer, ja vel kuns to eller een. Fire Beester have vi, een af dem kom til Skade, og altsaa ere vi plovlam[1]). Sæden, som skulde saaes, have vi ikke, vide den ei heller at faae. Fogden blev vred paa os, Husbonden blev unaadig. Da hænge vore unge Folk med Ørnene. Modet er hen, vi ere blevne heel anderledes til Sinds, end vi vare før vi bleve gifte, og dog er det lige den Tid, hvor der siges: *Præsta te virum*[2]), og avl nu til Kongens og Fædrenelandets Fordeel et Antal Børn! Det kan ei negtes, saadan en Forandring fra Frimodighed til en angestfuld Bekymring standser Naturen. Vore unge Ægtefolk blive mavre og forfaldne, kanskee de begynde med at leve ueenig med hverandre; thi hvor Mangelen først kommer, der medbringer den gierne Tvist. Hvor Krybberne ere tomme, der bides Hestene. Kanskee de unge Folk slaae sig af Fortvivlelse til Drik og blive liderlige[3]). Hvad for en Afkom mener man vel de skal sette i Verden, og hvor treflig skal den blive opdraget? Podemestere anlegge deres Bomskole med Forsæt ikke paa den beste Grund for at kunne flytte Træerne siden paa en bedre, og Forfarenhed viser, at denne Forandring fra slette til bedre Vilkaar forøger Træets Frugtbarhed. Efter samme Theorie handler en fornuftig Agermand, naar han tager sin Sæderug af en tør Sandager og saaer den i federe Jord, men ingenlunde tager han Sædekorn fra en fed Egn og saaer i maver Jord. Skeer det, saa formindskes Kornets Frugtbarhed. Ligesaa er

---

[1]) ɔ: Ude af Stand til, som det dengang hed, at »rede en Plov ud«, det vil sige: levere en Plov med Forspand til Hovarbejde.
[2]) Vis dig som en Mand!
[3]) Her nærmest i Betydningen: uordentlige, ligegyldige.

det med Mennesket; Naturen lider meget, om han settes af bedre i slettere Omstændigheder. Men Bonden haver ofte saadan en Skiebne. Han lever vel og fornøiet saalænge han er ugift; men saasnart han bliver gift, finder han sig indviklet i alle Slags hidindtil uforsøgte og des haardere Bekymringer. Hvor kan man vente andet, end at hans Natur lider derved og hans Frugtbarhed formindskes?

§ LXI.

Iblandt Aarsagerne, som formindske Ægteskabers Frugtbarhed kan ogsaa regnes, at somme Ægtefolk med Forsæt undholde dem fra hverandre, eller kanskee paa endnu værre Maade forhindre hverandres Frugtbarhed. Det vilde vel blive en vanskelig Sag, om jeg juridice skulde bevise, hvad jeg her siger, siden det, hvad Mand og Kone komme overeens om, sielden aabenbares tredie Mand; dog hører man undertiden eet og andet, som kan stadfæste, hvad jeg har sagt, og jeg selv kiender adskillige Bønderfolk, som for mig have tilstaaet, at de undholdte dem fra deres Ægtefælle, fordi de mente, allerede at have flere Børn, end de kunde ernære i disse dyre Tider. — Man veed vel, hvorledes fattige Chineser skille sig ved Børn, som de agte for overflødige, de kaste dem bort strax efter Fødselen, ligesom Bønderqvinder de Kattekillinger, de ei ville tillegge. De gamle Romere og andre Nationer giorde ligesaa. Børn, som de ei vilde eller ei kunde ernære, bleve af dem bortlagte. Man holdt nemlig for billigt, ei at bebyrde sig med det, som kunde blive alt for besværligt. Hvorfor ogsaa Davus i Terentii Andria holder sin Herres Forsæt daarligt[1]), der havde lovet sin Kiereste at opføde det Barn, som hun gik frugtsomelig med. — Christendomen forbyder denne Grumhed, og derfor øves den sielden iblandt os; alligevel finde mange fattige Forældre dem besværede med et altfor stort Antal Børn. De søge at befrie sig *omittendo*, siden de ei tør gøre det *committendo*[2]). — Jeg vil anføre et par Exempler derom, eet, som jeg veed tilvisse, at det er sandt, og et andet, som jeg haver ladet mig fortælle. Det sidste først. En Bonde-

[1]) d: Anseer sin Herres Forsæt for taabeligt. Davus er en Slave i den omtalte Komedie af Terents, svarende til Holbergs Henrik-Figur.
[2]) Ordret: ved at »undgaa«, siden de ej tør gøre det ved at »begaa«.

mand syntes, at hans Kone var alt for frugtbar, derfor resolverede han at undholde sig fra hende. Men efter nogen Tid kunde han ei tvinge sig længere, og derpaa føde hans Kone Tvillinger. Dette var ham ubeleiligt, han fornyede derfor sit Forsæt, skiønt han atter narrede sig, værre end den første gang. Thi Konen, som ei havde *donum continentiae*, lod sig beligge af en anden. En Bondemand, ikke langt fra det Sted, hvor jeg boer, som nu er død, men hvis Kone og Børn gaae daglig for mine Øine, undholdt sig i samme Hensigt en Tid lang fra sin Kone, men da Naturen eengang var gaaet over Villien, føde Konen ham Tvillinger. Derpaa tog han en anden Resolution og sagde: Nu vil jeg aldrig spare min Kone mere, thi jeg seer, at man alligevel faaer de Børn, som man skal have. Disse Exempler maa være nok, at overføre Læseren, at der er Folk til, som med Villie undholde sig fra hverandre. Det lykkedes vel ei for disse, men det lykkes kanskee hos andre, til Folkemængdens Skade.

§ LXII.

Jeg vil slutte dette Capitel med en Anmerkning om de onde Husraad og ilde udvalgte Mediciner, som Bønderfolk pleie at bruge, og om de endnu værre udvalgte Doctorer, som de raadføre sig med i paakommende Sygdom og derved skilles ved Livet.

De Husraad, som Bonden betiener sig af, kan ei af mig opregnes, siden der ere alt for mange, og enhver Provinz har sine; dog maa jeg erindre noget om den uforsigtige Maade, som Bonden bruger at sette sin Sygdom, f. Ex. Feberen. Bonden mener, at den er curert, naar den er fordreven, og da maa bruges et Middel efter det andet, indtil den kommer i Uorden, og saaledes af en curabel Sygdom giøres en ulægelig. Ved en forfusket Proces kan man undertiden faae *Restitutionem in integrum*[1]), men ved en forfusket Feber udfordres hastig Hielp, eller det er siden for sildig. — Jeg negter ikke, at undertiden et Husraad kan skaffe sin Nytte, især i udvortes Tilfælde, men Bonden veed ingen Forskiel imellem de gode og

[1]) d: At alt bliver som forhen.

de onde Husraad. Enhver Kierling, som besøger den Syge, veed noget nyt og hvert Raad skal bruges.

Hvad de Mediciner betreffer, som Bønderne kiøbe enten i Kramboden eller i Apotheket, da haver det dermed samme Beskaffenhed som med deres Husraad. Hos de Gamle var *oleum extus & mel intus*, *mel intus* og *oleum extus* et got Universale[1]); Bonden haver bedre, i det mindste skarpere Universalia. Terpentin-Olie indvortes og Svovl og Mercurial-Smørelse[2]) udvortes, eller ogsaa undertiden *idem intus & idem extus*[3]). F. Ex. om Bonden giør sig et Kataplasma[4]) af Ost, saa koger han en Portion Alun i Melk; Osten, som af det sure Salt coaguleres[5]), legger han paa sin Skade, og det af Osten efterladte Vand, med Alun udi, drikker han og mener at befinde sig vel derefter.

I visse Sygdome, som den fattige Bonde, i Mangel af Reenlighed, er underkastet, bruger han som ufeilbare Midler, Smørelse af Svovl og Madfit, Mercurius[6]) og Madfit. Det er sandt, Virkningen af disse Ting følger strax, og saa mener Bonden, at han paa Stedet er curert. Men fornuftige Folk, som vide, hvad farlige Følger slige voldsome Medicamenter have, forskrekkes over deres uforsigtige Brug; og det er sandt, at ved slige Ting mangen stærk Natur ødelegges, og mange Mennesker skikkes under Jorden.

De Praktici[7]), som Bonden consulerer, ere endnu skadeligere, end hvad han bruger for sig selv, skadeligere end alle Apotheker-Vahre, Rottekrud selv ei undtaget. Den Danske Bonde haver i Almindelighed kuns liden Tillid til Personer af anden Stand; hvorfor, vil jeg ei undersøge. Af denne Aarsag forbigaaer han gierne Doctoren og andre fornuftige Folk, og adresserer sig heller til Kierlinger, Landløbere, viise Mænd og Koner (saaledes kaldes hos os de Folk, som Grønlænderne pleie at kalde *Angekoker*[8])). Om han end spørger en fornuftig Mand, saa lyder han dens Raad ei aleene, men

[1]) Olie til udvendigt, og Honning til indvendigt Brug var et Middel mod alle Sygdomme.
[2]) Kvægsølvsplaster.
[3]) Det samme forinden og foruden.
[4]) Plaster.
[5]) Løber sammen.
[6]) Kvægsølv.
[7]) Læger.
[8]) Troldmænd og Spaamænd.

bruger imidlertid alt hvad ham raades af andre. Nu er det let at eragte, hvor vel Bondens Sundhed kan være forsikret i saadane Omstændigheder.

F. Ex. i en By, ikke langt fra mig, boer en Skræder, som haver faaet fat paa en Snepper[1]). Naar da Manden en Dag ikke haver Lyst at sye, eller han trænger til et par Marks Penge, saa gaaer han i een af de omkringliggende Byer. Saasnart det bliver bekiendt, at Laderen er kommen (thi saa kaldes denne Skræder-Æskulap[2])) saa seer man strax en Mængde Folk omkring ham, alle trænge til at lades, og alle have en Portion Blod og fire Skilling Danske tilovers. Ikke en Dreng eller Pige bliver i Byen, alle maa til Laderen. Skræderen absolverer dem ogsaa alle i Rad, lige saa expedit, som Røgteren slaaer Herskabets Staldstude efter hverandre, eller som Smeden giør i somme Lande med alle Beester, som bringes til ham paa St. Stephans Dag[3]). Saaledes fortiener Skræderen mange Fireskillinger, og setter, i det mindste et par gange om Aaret, de omkringliggende Byer under Contribution. Han er bleven velhavendes ved hans Konst, foruden den Ære, som han haver, naar han gaaer paa Gaden:

Monstrari digito juvat & dicier: hic est![4])

En Kokkepige hos en geistlig Mand her i Nabolauget er ogsaa berømt i Aareladekonsten.

Hvad skal jeg sige om en endnu mere Berømt, i en anden Naboe-By, som excellerede i alle chirurgiske Operationer, især i den rare Konst, at erstirpere[5]) Kreft. Hippokrates bekiendte herudi sin Afmægtighed, og siden hans Tid haver alle Lærde af hans Profession ofte giort unyttige Prøver, ja selv *Cicuta*[6]) haver i nyere Tider maattet bestaae med Skam. Vor Bonde-

---

[1]) Instrument, der bruges ved Aareladning (Sneppert): en lille, i et hult Skaft skjult, trekantet Klinge, der af en Fjeder pludselig svinges ud og slaar Hul paa Aaren, imod hvilken den rettes.

[2]) Asklepios eller paa Latin: Æculapius, var hos de Gamle Lægekunstens Gud.

[3]) Sct. Stephan var Hestenes Skytshelgen; paa hans Festdag, anden Juledag, ansaaes det for gavnligt at aarelade Hestene, at »slaa dem op«; en Skik, som forøvrigt var en ubevidst Levning af de hedenske Hesteofringer. Se Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden. Illust. Udg. VII 61 ff.

[4]) Han nyder, at man peger paa ham og siger: Det er ham!

[5]) Operere Kræft, saa Lidelsen fjærnes med Rode.

[6]) Planten Gifttyde, hvis Saft, Cicutin, har været forsøgt som Middel imod Kræft.

kone lod ingen Ting forskrekke sig, vist forsikret om sin Konst, tog hun sin Sax, (det var den samme Sax, hvormed hun ellers pleiede at klippe sine Faar) og bortklippede hele Kreften i eet Stykke, lagde sit Begplaster paa, og Kreften var curert. Hun haver kanskee med nogle hundrede saadane Exempler beviist, at Kreften er en let curable Sygdom. Jeg troer, jeg kiender selv et stort Antal af skiønne Bønderfolk, hvilke hun haver klippet Læberne saa kort, at de neppe kan bedekke deres Tænder. Hun tog to Mark Danske, ja vel to Rigsdaler, for saadan en Cur, eftersom Folk havde Penge til. I hendes Tid var Kreft paa Læberne en epidemisk Sygdom i vor Egn. Hun døde for nogen Tid i Blodgang, og siden hører man ei mere om Kreft-Skader iblant Bønderfolkene hos os.

Foruden disse tre, er i vor Provinz en viis Mand berømt, som forstaaer at curere alt hvad forgiort (forhexet) er, han curerer desuden sympathetisk[1]), og tager Afsindige og Rasende i Cur. Endnu berømmes sex eller otte ikke meget klogere Folk:

Et veniat, qvæ lustret, anus lectumque locumque,
Præferat & tremula sulphur & ova manu.
Ovid. de art. am. II. 329[2]).

Udaf disse Exempler maa Læseren see, hvorledes med Bønderfolks Sundhed omgaaes. Saa mange Qvaksalvere haver jeg opspurgt i en liden District; hvor mange findes da ikke allevegne? Hvad Skade de kan giøre paa Almuens Sundhed, Styrke, Frugtbarhed og Folkemængde, er let at slutte.

Hvad der i paakommende Tilfælde kunde erholde Bondens Sundhed, deraf maatte det nødvendigste indføres i en Bog til Almuens Underviisning, hvorom § 28 er handlet; og for Resten maatte Lovene iagttages i Henseende til de mange medicinske Fuskere og Bedragere.

---

[1]) ɔ: med Sympathimidler, hvis Virkning ikke tænkes at bero paa fysikalske Egenskaber, men paa overnaturlige Kræfter, som staa i »sympathisk« Forhold til Patienten; den paagældende var altsaa Vidunderdoktor.

[2]) Citat af Ovids »Elskovskunsten«: Lad en gammel Kælling komme, som kan bese Sengen og Stedet og med sin rystende Haand bringe Svovl og Æg.

FIERDE CAPITEL

Om den tredie Hovedhindring for Folkemængden, hvilken er, at saa mange Bønder forlade deres Stand eller begive sig udaf Riget.

§ LXIII.

Vare ingen andre Hindringer for Bondestandens Folkemængde end de to, som i forrige Capitler ere anførte, at mange leve ugifte og mange i et ufrugtbart Ægteskab, saa vare allerede de tilstrekkelige til at svække Bondestanden, og følgelig hele Riget, saasom Bondestanden synes at være *basis*[1]) til Danmarks Styrke, ligesom Borger- og Kiøbmandsstanden for Holland.

Men der ere endnu flere, og kanskee ligesaa vigtige, Aarsager tilbage. I nærværende fierde Capitel ville vi afhandle den tredie Hovedhindring for Bondestandens Folkemængde, hvilken er, at saa mange Bønder give sig udaf deres Stand, og hvad som er endnu værre, at mange rømme udaf Riget. Vi ville undersøge Aarsagerne til denne Skade, og hvad for Midler kunde være tienlige derimod.

§ LXIV.

At fastsætte Tallet, hvor mange Bønderfolk aarlig udgaae udaf Bondestanden, er mig umueligt. Jeg skulde i saa Fald have Efterretninger, hvor mange aarlig kiøbe Pas, hvor mange af disse der blive Borgere, Skolemestere og Degne; jeg maatte vide, hvor mange Bønder aarlig forarmes og slaae dem til Bettelstaven, jeg maatte vide, hvor mange aarlig rømme udaf Landet. Men over dem synes det ikke mueligt at giøre nogen Beregning, i det mindste ei af mig. Men det kan jeg bevise,

[1]) Grundlaget.

at der er mange, som aarlig gaae ud af Bondestanden paa een eller anden Maade. For det første er det sandt, at de fleste Danske Borgere, nogle faa Fremmede undtagen, ere Danske Bønder og Danske Bønders Afkom, især i de smaa Steder. I Kiøbenhavn selv er der en stor Mængde Bønderfolk, og da store Kiøbsteder ei gierne selv kan holde deres Folkemængde vedlige, saa opfyldes de afgangnes Tal igien med Folk fra Landet. Ligeledes blive mange Bønderfolk til Soldater og Matroser, og den største Part af dem kommer aldrig mere til Bondestanden, især de sidste. Skoleholdere og Degne ere ogsaa mest Bønder og saa fremdeles. — Det kan ogsaa hendes, at undertiden en Bondesøn kan blive en Præst, en Herremand, en Professor, eller en anden anseelig Mand. Sædvanligere er, at Bønderfolk blive Tienere hos Herskaber eller Borgerfolk, Fogder, Ladefogder, Skriverkarle, og saa videre. Regner man dertil dem, som aarlig forarmes, og faae fat paa Bettelstaven, og dem, som aarlig rømme, saa kan man slutte, at Bondestanden aarlig lider en stor Afgang, derimod faaer den saare sielden Tilvext af Fremmede.

§ LXV.

Vi vil tale et par Ord i Særdeleshed om disse adskillige slags Afgange i Bondestandens Folkemængde, om Aarsagerne dertil, og om Midlerne derimod, for saavidt man kan holde for, at denne Afgang kan eller bør forhindres. Den første slags Afgang, naar Bønderfolk begive sig i andre Stænder, er af den Beskaffenhed, at den aldrig bør hemmes eller hæves. Thi de blive dog nyttige, og det er det samme for Fædrenelandet, om Longomontan[1]) eller Tycho Brahe ere af Bondestanden eller af Adel. Saaledes ogsaa med andre Professioner. En Mechánikus, Styrmand, Capitain, Kiøbmand, Præst er Fædrenelandet lige nyttig og behagelig, om han ellers er dydig; hvad enten hans Fader er Bonde i en ringe By, eller Borgemester i Kiøbenhavn, eller Herremand i en Provinz.

Tilligemed ere de Personer, som have tient fra neden op, og ere komne til noget formedelst deres Dyd, saadane Exempler

[1]) Den berømte Astronom og Mathematiker, Tyge Brahes bedste Discipel, Christen Sørensen Longomontanus (Langberg), var en Bondesøn født i Lomborg ved Lemvig 1562.

for en Nation, at de kan opmuntre mange at stræbe efter Dyd og Duelighed. Omendskiønt jeg altsaa regner dem for en Afgang i Bondestandens Folkemængde, saa bevare mig dog Gud derfra, at jeg skulde raade til denne Afgangs Forhindring eller angive Midler derimod. Jeg formaner ethvert Menneske af Bonde-Almuen med Pauli Ord, 1 Corinth. *VII.* 21: Er du kaldet en Tiener, da bekymre dig ikke derfor, men kan du og blive fri, da brug det hellere.

§ LXVI.

En anden Afgang af Folkemængden er, at mange Bønderfolk forarmes og undertiden med Kone og Børn slaae dem til Betlerlevnet. Denne er saare skadelig, som enhver tilstaaer; thi de Mennesker, som eengang lade Tiggerstaven blive varm i deres Haand, have sielden siden Lyst til Arbeide, og komme altsaa Landet ei aleene til ingen Nytte, men endog til stor Besværlighed. Saadane Folkes Tal er ikke ringe. Vel er det ei mueligt at give en vis Beregning derom, dog vil jeg forsøge at giøre et Overslag, paa det man maatte seé, hvor viglig denne Hindring er for Folkemængden. I den Digression ved Enden af § 22 findes en Anmerkning, hvor mange Fattige daglig pleiede at komme for een Mands Dør, nemlig ikke under fem, men vel over 16, 18 eller 20. Kanskee at der ei allevegne og ei hvert Aar gaaer saa mange; jeg vil derfor sette det Visse for det Uvisse og antage, at 10 Betlere gaae daglig for hver Mands Dør paa Landet, hvilket vel ei skal være regnet for høit. Thi lad være, at ei saa mange komme til Borgeres og Herrefolks Døre; det kommer deraf, at de ei formode at faae noget der. Men til Bonden komme de dristigen og gaae uden Omstændigheder ind i Stuen, de begiere, hvad de vil have, Penge, Meel, Ost, Flesk, Byg, Rug, Hør, eller hvad de kan falde paa. Vil Bonden skilles vel med dem, saa maa han give dem, og deraf kommer det, at de meeste Betlere komme til Bonden, mere end til Borgeren eller til fornemme Personer. Jeg regner altsaa 10 Betlere hver Dag for enhver Dør paa Landet. Somme af disse kan komme fire gange om Aaret, somme sex eller otte gange, somme kuns eengang eller aldrig mere, somme ogsaa hver fierde eller siette Uge. Jeg regner omtrent en Middel-Proportion, og antager, at enhver

kommer aarlig fire gange. Somme af disse Betlere kan gaae eet Herred igiennem, førend de komme til deres Hiem, andre gaae to eller tre Herreder, eller ogsaa hele Landet igiennem. Jeg antager, at enhver gaaer igiennem 30 Sogner, som sin Betler-District, saa vil Beregningen staae saaledes:

Hver Dags Fattige for hver Bondes Dør. . .	10
Multiplicer dette Tal med Aarets Dage, er . . .	3650
Divider dette Tal med fire, saasom enhver Betler regnes at komme fire gange aarlig, kommer. . . .	912
Dette Antal multipliceres med Sognernes Antal i hele Danmark, nemlig 2030, kommer	1851360
Og da jeg antager, at enhver Betler igiennemstrøifer 30 Sogner, førend han kommer igien til sit Hiem, saa maa dette Antal, som foreskrevet staaer, divideres med 30, saa kommer Betlernes Antal. .	61712

Et forskrekkeligt Antal! Dertil kommer endnu alle de Fattige, som ei gaae omkring, de som ere syge og Sengeliggende, eller ere i Hospitaler og offentlige Fattiges Huuse. Altsaa bliver Tallet endnu større. Dog om nogen skulde mene, jeg havde regnet alt for rundelig, saa maa han gierne afslaae Halvparten, der bliver dog en Armee tilovers. Dette store Antal Betlere bestaaer mestendels af Folk udaf Bondestanden. Lad være, at nogle af dem komme sig igien, slaae sig fra dette liderlige og bedrøvelige Levnet, og komme til en Gaard eller et Huus, for at leve af Bonde-Arbeide, saa blive dog de fleste ved deres begyndte Levemaade. For deres usle Diæts skyld leve de ei saa længe som andre Mennesker. Men Afgangen fyldes aarlig igien af andre forarmede Mennesker, mestendels af Bondestanden. Udaf dette kan sees, at Overgangen af Bondestanden til Betlerlevnet er heel betydelig, helst da dette store Antal Mennesker skal have sin hele Livs Ophold af Bondestanden, og Betlerne ei lade dem nøie med lidet. Faae de Meel, saa vil de ogsaa have Brød, faae de dette, saa ville de ogsaa have Suul dertil; somme komme ogsaa med Brandbreve[1]), med Bøger og Beviis, hvis Falskhed man undertiden noksom kiender, og dog heller udgiver et

[1]) Attester for, at deres Bopæl er brændt, hvorfor de søger Hjælp til dens Genopførelse.

par Skillinger, end man vil høre mange Ord af slige Mennesker. Især frygter Bonden sig at negte dem noget, fordi han tænker, de kan giøre ham Skade, enten med Ild eller ved hans Creature. Deraf kommer det, at han heller lader sette sig under en streng Udgift af Betlere, som er saa stor, at han ganske kunde underholde een eller to Fattige med mindre Bekostning, om han maatte være befriet for de Omløbende. I begge Henseender ere Betlere skadelige for Bondestandens Folkemængde, saavel fordi Betleres store Antal holdes vedlige af Bønderfolk, som ogsaa fordi de alle finder deres Ophold og Underholding hos Bønderfolk, og koste Bondestanden saa meget, at derfor kunde underholdes en Armee til Fædrenelandets Forsvar. See, hvad derom er sagt i Anmerkningen ved § 22.

Jeg kiender intet bedre Middel imod dette Onde end Lovenes nøiere lagttagelse i Henseende til Betleriets Afskaffelse. Vi have Love nok derimod, endogsaa mener jeg, at der er Forordninger om dette, førend Lovens Publication under Christian den V[1]). Men hvad, om der ei bliver holdt derover? Saa hielpe Kongelige Love ei mere end Guds Bud, om man ei giør derefter. Derforuden maatte der ogsaa være bedre Anstalter til de Fattiges Forpleining. Thi de faae sielden ved offentlige Almisser saa meget, at de kan udkomme dermed, de nødes altsaa til at gaa ud og betle, undertiden imod deres Villie og over deres Formue.

§ LXVII.

Endelig har jeg ogsaa at tale om de mange Folk, som aarlig rømme ud af Landet, til Holsteen, Holland eller England. Jeg veed ei at angive deres Tal, men dette kan jeg med Vished sige, at denne Part er den vigtigste i dette Capitel. De, som rømme af Landet, ere gierne det udvalgteste Mandskab, og mest duelige til Folkemængdens Formerelse; da derimod de, som gaae over til Tiggerlevnet, ere for en stor Part gamle Folk og Krøblinger, saa og dovne og slette Mennesker, endeel deraf ere ogsaa Børn, som kan bringes til Bondestanden igien. Men med dem, som aarlig rømme, forholder det sig langt

[1]) Danske Lov udgik 1683.

anderledes, de ere vittige, flinke, unge, skiønne, stærke, ærekiere og stræbsomme Folk, Folk i deres beste Alder, Folk, som forlade sig paa deres Styrke, Munterhed og Duelighed, hvormed de haabe, i Hollandsk og Engelsk Søe- og Landtieneste at erhverve deres Brød og giøre deres Lykke. En Doven, en Gammel, en Usund og Uduelig vover sig ikke iblant Fremmede. Altsaa er Tabet stort i Henseende til Folkenes Beskaffenhed, men deres Antal er ei heller lidet. Büsching siger i sin Indledning til Staten af Danmark. »Es entweichen jährlich viele Dänische Unterthanen, und gehen nach den Niederlanden, und nach England in dasige Seedienste. Dänemark aber bekömmt jährlich eine beträchtliche Anzahl von allerhand Ausländern, welche sich theils in desselben Kriegsdienste, theils als Künstler, und Handwerksleute dahin begeben, verheirathet, und ansässig werden[1].« Tillæget hos Büsching kan vel tiene Bondestandens Folkemængde til maadelig Trøst; thi alle de, som rømme af Landet, ere af Bondestanden, men af dem, som komme herind, blive kuns faa Bønder. Det er rart, at een eller anden af dem skal fæste sig en Gaard eller et Huus, og blive en Husbondes Træl. Hvorfor jeg mener at kunne regne alle dem, som rømme fra Danmark, til Afgang for Folkemængden i Bondestanden. Men skal Midler angives imod dette Onde, saa maa man først undersøge de Aarsager, hvorfor den Danske Bonde saa gierne rømmer. Og denne Undersøgelse vil jeg med Flid og Oprigtighed foretage i det følgende.

§ LXVIII.

Om man eftertænker i Almindelighed, hvorfor nogen faaer Lyst at forlade sit Fødested, finder man efter Sagens Natur tre Aarsager:

1) Misfornøielse paa Stedet, hvor man er.

2) Haab om bedre Lykke andensteds, eller i det mindste Haab om mindre Ulykke.

3) Tvang at blive paa Stedet, hvor man er.

[1]) Der undviger aarlig mange danske Undersaatter til Nederlandene og til England og gaar til Søes der. Til Gengæld faar Danmark aarlig et betydeligt Antal af allehaande Udlændinge, som dels gaar i Krigstjeneste der, dels drager derind som Kunstnere og Haandværksfolk, gifter sig og bosætter sig der.

Fattes een af omtalte tre Aarsager, saa gaaer ingen bort. Thi er han fornøiet paa det Sted, hvor han er, hvorfor skulde han rømme? Haaber han ingensteds bedre, hvorfor skulde han drage i et fremmed Land? og er han endelig ei tvungen at blive paa Stedet, saa haver han ei behov at rømme. Han kan flytte, naar han vil, og bliver ingen Rømningsmand, om han drager bort. — Jeg veed ei anderledes at bestemme Sagens Natur; men er nogen, som kan angive andre Aarsager, saa vil jeg gierne lade mig undervise.

Vi have da intet mere at giøre end at anvende, hvad jeg haver sagt, paa den Danske Almue, som rømmer af Landet og at spørge:

1) Om Bonden er tvungen at blive paa Stedet, hvor han er?

2) Om han er misfornøiet paa det Sted, hvor han er?

3) Om han kan haabe en bedre Lykke andensteds, eller dog giøre sig noget Haab derom?

Jeg slutter jo, hos een, som rømmer, findes alle tre Stykker, ellers rømte han ikke.

§ LXIX.

Den Tvang, det Haab, den Misfornøielse, hvorom jeg her taler, kan være billig eller ubillig, grundet eller ugrundet, virkelig eller indbildt; det kan være, at een haver et grundet Haab til bedre Lykke paa andre Steder, men det kan ogsaa være, at han bygger sig Slotte i Luften; det kan være, een er virkelig under Tvang, eller han troer kuns at være tvungen. Een kan være misfornøiet over sig selv og over egne Forseelser, eller han kan være misfornøiet over andres Forurettelser; hans Misfornøielse kan komme af Længsel, af Frygt for Straffen, eller af haard Medfart; det kan være, at een er bunden med Rette eller med Urette; alt dette giør een og den samme Virkning. Grundet eller ugrundet Aarsag til Misfornøielse, Misfornøielsen er dog den samme og giør den samme Virkning. Den Danske Bonde finder enten virkelig sin Lykke bedre i Holland og England, eller det er kuns en Indbildning; det er i Virkningen det samme. Mener Bonden det, saa er det nok; kort, Forestillingen er her lige saa kraftig, som Realiteten. — Men er Bondekarlen først rømt, saa kan han vel undertiden

bedre underrettes, han kan erfare, at Misfornøielse, Arbeide, Tvang og Fattigdom ogsaa findes i andre Lande end i sit Fædreneland, saa er dog dermed Folkemængden ei hiulpen; thi den Karl, som først er borte, den bliver nok borte af Frygt for Straffen, eller for Husbondens Hevn. Jeg har ei behov at indlade mig i det Spørsmaal, om Bonden haver Aarsag at rømme fra Danmark? Nok, at han indbilder sig det. Proprietairen siger, at Bonden rømmer fordi han er ond, doven, straf-værdig, liderlig. Bonden siger, han rømmer fordi han uskyldig plages, fordi Husbonden er saa streng. Jeg undersøger ei, hvilken af dem haver Grund i deres Foregivende. Mig er det nok, at Bonden befinder sig misfornøiet, enten han er det formedelst egen eller andres Skyld; og denne Misfornøielse angiver jeg som en Aarsag, hvorfor han rømmer.

Det Middel, som jeg veed at angive imod dette Onde er, at enhver Husbond maa søge at betage sine Bønder deres Misfornøielse, saa blive de nok tilstede. Haver Proprietairen virkelig givet Aarsag dertil, saa maa han forbedre sin Omgang med sine Bønder. Kommer Misfornøielsen ikkuns af Bondens onde Forestillinger, saa raader jeg Proprietairen, at betage ham disse Forestillinger, og hver Husbonde vil befinde dette Raad probat.

§ LXX.

Jeg vil tilstaae, at den Danske Trælbonde ei haver værre i sit Fædreneland, end den Tydske Livegen, den Russiske, Polske, Bøhmske og andre Landes Bønder kan have det i deres Fædreneland. Jeg kan ogsaa tilstaae, at den Danske Bonde, efter de Danske Love, haver adskillige Fordele, frem for andre Landes Bønder efter deres Love. Men det hielper os ikke, og forhindrer ei de Danske Bønders Desertion, saa længe Bonden kan forbedre sine Omstændigheder, eller mener at kunne forbedre dem ved Desertion, og saa længe vi have Holsteen, Holland og England paa Siden. Jeg kan ogsaa gierne tilstaae, at fra Sverrig, Lifland, Rusland og Polen etc. ei deserterer saa mange Bønder, som fra os, men Aarsagen er, at de have Holland ei saa nær ved sig som vi; Holland; et Friheds-Land for alle Mennesker, efter dets Forfatning, og et virkelig Friheds-Land for en Arbeider. Thi kan han ei

fortiene Penge paa den eene Maade, saa er det ham tilladt paa ti andre Maader. Den Frihed haver den Danske Bonde vist ikke paa sin Husbondes Gods. Hollands Nærhed er altsaa den første Grund, som foraarsager hos den Danske Bonde Lyst til at rømme. Dertil kan komme adskillige andre Aarsager, saasom Frygt, Mangel, Vrede, Hevngierighed, Utaalmodighed og andre Ting, som jeg ei alle opregner, dog vil jeg tale om nogle af dem i Særdeleshed.

§ LXXI.

Frygten kan bevege en Bondekarl at rømme fra sit Fædreneland. Naar han kan have bedrevet noget Ont, hvorfor han maa vente Skam eller Straf, eller om han haver en hevngierig Uven, eller om han indbilder sig at have en tyrannisk Husbond, saa kan der følge Frygt og Misfornøielse, som er undertiden mægtig nok, at drive Mennesket udaf sit Fædreneland. En Bondekarl kan have forseet sig i noget, som hverken er æreløs eller halsløs Gierning. Han forstaaer ei saa meget af Lov og Ret, at han havde tydeligt Begreb om, hvor stor hans Straf vilde blive. Tillid til Folk af andre Stænder har han sielden, derfor anseer han dem med hverandre ikke som sine Venner. Lader nu Fogden eller een af Herskabets Betienter, eller kanskee Herskabet selv, haarde Trusler fare imod Karlen, eller siger kuns en Fremmed saameget som: det vil gaae dig ildel saa er den stakkels Karls hele Hierte i Oprør, han frygter det værste, og haver han Leilighed, saa rømmer han, hvorom jeg vil give tvende Exempler.

En skiøn Bondekarl var Tiener hos sit Herskab, og fulgtes med samme ud til Holsteen. Imidlertid blev en Pige paa Godset røbt[1]), at være besvangret af ham. Og saasom Rygtet giør alle Ting større, saa sagdes, at Karlen skulde have beligget tvende Piger. Herskabet havde kanskee givet denne Karl nogle Hug eller truet ham med Straf, saasnart de kom hiem. Karlen frygtede uden Grund; thi jeg veed, Herskabet yndede denne Karl og vilde ei gierne have mistet ham. Men Karlen kom dog i Frygt, og da han saae, at Herskabet var ferdig til

[1]) røbet, opdaget.

Hiemreisen, saa lagde han sit Liberie fra sig og hvad han havde under Hænder og blev borte.

Et andet Exempel skeede kort derefter. En Karl blev bedet af en Pige fra et andet Gods, at han vilde sette hende over Fiorden, hun vilde til een af sine gode Venner i Besøgelse. Karlen giorde det og Pigen blev borte. Karlen blev stevnet til Tinge, som den, der havde befordret hendes Desertion. Havde han forstaaet Retten eller havt Penge til at spørge en Rettens Forstandig, saa havde han erfaret, at han intet havde at frygte; ei heller, troer jeg, Stevningen skulde tiene til mere, end at indjage ham en Skrek. Men Karlen følede den saa meget, at han rømte.

§ LXXII.

Mangelen kan giøre hos en Bondekarl samme Misfornøielse, og derfor samme Indskydelse til at rømme. Saadan en Mangel kan være af ham selv foraarsaget; om han er liderlig eller haver kanskee beligget en Pige, og ved Bøderne mistet det meste, han eier. Men Mangel kan ogsaa komme foruden hans Skyld, naar han maa føde gamle og skrøbelige Forældre, naar han ikke faaer sin Løn, naar han mister hvad han eier, ved Tyvs Haand eller ved anden Leilighed. Maa han først sige: *Omnia mea mecum porto*[1]), og veed han ei heller snart at fortiene noget igien, saa er Misfornøielsen der, og han gaaer paa flygtig Fod.

§ LXXIII.

Forlred, Vrede og Hevngierighed tilveiebringe ogsaa ofte saadan en Misfornøielse, at Bonden anseer Godset, hvor han er født, og sin Tilstand for ulykkelig og giver sig til at rømme. Jeg veed vel, at Bonden ofte tager feil i sit Omdømme, og at mange andre Mennesker ere ulykkeligere, end han kan være. Men omendskiønt han tænker urigtig, saa haver han dog sligt Begreb; han forestiller sig sin Lykke som den allertyndeste og sletteste, han mener, alle andre Stænders Folk at være frie, og aldrig nogen slags Tvang underkastede. Han tager atter feil i sin Mening. Thi i Verden er intet frit Menneske, alle

[1]) Jeg ejer kun det, jeg har paa Kroppen.

ere afhængige ved deres Forbindelse med det menneskelige Selskab, den eeneste Robinson Crusoe[1]) undtagen, i den Tid han var aleene paa sin Ø. Men omendskiønt Bonden tager feil, saa siger han dog efter sit Ordsprog: Bonden er bunden. Alle andre Stænder anseer han for frie og lykkelige, sig og sin Stand, formedelst en haard Skiebne fra Fader til Søn og Efterkommere, paa evig Tid bestemt til at være enhvers Træl, som vil kiøbe ham. Han holder sig for den, som ufortient, saa snart han bliver født, indtil han døer, maa lide Straf, maa arbeide uden Løn, maa velte Sisiphi Steen og opfylde Danaidernes Tønde, og derved lide Tantali Mangel[2]). Man kan ei negte, Bondens Tanker have jo nogen Anseelse af Grundighed[3]) paa alle de Godser, hvor Husbonden er en fattig, en tyrannisk eller en uforstandig Mand. Paa saadane Steder kan Bonden have ont nok, og da synes det naturligt, om han længes efter at befries.

Nemini parere animus bene a natura informatus velit, nisi præcipienti, aut docenti, aut utilitatis causa juste & legitime imperanti[4]). Cic. de offic. *L. I.* 4.

I saadane Omstændigheder befinder Bonden sig ei paa de Steder, hvor han haver en forstandig, en velholden, en gudfrygtig Mand og en Menneskeven til Husbond, da kan Bondens Omstændigheder være lykkelige nok, især om Fogder og Forvaltere ere lige saa gode. Men jeg maa ogsaa sige, at fra saadane Godser, hvor Herskabet selv, hvor Forvaltere og Fogder ere forstandige og Menneskevenner, ikke let en Bonde rømmer.

§ LXXIV.

Iblant de Ting, som foraarsage en Bondekarls Misfornøielse, kan ogsaa regnes Utaalmodighed. I det andet Capitel har jeg

[1]) Daniel Defoes berømte over en virkelig Begivenhed byggede Roman »Robinson Crusoe« udkom 1719 og blev snart oversat og efterlignet paa alle europæiske Sprog.

[2]) Sisyfos, der skulde vælte en stadig igen nedrullende Sten opad en Skraaning, Danaiderne, der skulde fylde et bundløst Kar, og Tantalos, der med den herligste Mad og Drikke for Øjnene maatte lide uslukkelig Hunger og Tørst, var ifølge den græske Mythologi for deres store Synders Skyld dømte til at udstaa disse haarde Straffe i Underverdenen.

[3]) ɔ: Have Udseende af at være begrundede.

[4]) En af Naturen vel udrustet Sjæl ønsker ikke at adlyde nogen anden end sin Overmand, sin Lærer eller den, som af Hensyn til det nyttige fører Befalingen paa retfærdig og lovlig Vis.

viist, at der for mange unge Bønderkarle, som gierne vilde giftes, ei findes Næring eller Bopæl i Landet, og hvor vanskeligt det er at faae Leilighed at begynde sin egen Husholding; de maa bie, indtil nogen døer, efter hvilken de kan faae Stedet. Men mangen ærlig Karl har ikke Taalmodighed at bie. En ung, velvoxen, vittig Bondekarl føler, som andre sunde Mennesker, den Drift, som enhver kiender. Naturen kan være uovervindelig stærk hos ham, han tør og kan ikke tilfredsstille den. Til at giftes finder han ingen Leilighed; til at bedrive Hoer, dertil har han for megen Religion eller han frygter Straffen. Han seer, hvorledes ved saadan Leilighed, mangen een af sine Lige mister alt, hvad han eier, fordi han ei havde *donum continentiæ*. Hvad skal denne Karl da giøre i saadane Omstændigheder? Han skal kiøbe sit Pas, for at søge i sit Fædreneland en Ægtefælle og en Husholding, hvor han kan finde den. Men om han ei kan faae eller ei betale sit Pas, da tager han mestetid den Resolution at rømme. Endnu en anden Aarsag til Utaalmodighed kan indprente sig i Karlens Gemyt, naar han seer, at hans Tienestes Aar ei kan faae Ende, han seer for sig mange gamle Folk af 30, 40 og flere Aar tienendes som Karle, uden at faae Leilighed til at have deres eget. Han forestiller sig, hvad tilsidst vil blive af dem, som maa bortdrive deres beste Tid i Fremmedes Tieneste, og naar deres Liv næsten er til Ende, ei kan faae Tid at tiene sig selv, ei heller, dersom de nogen Tid blive gifte, leve længe ved deres Børn og opdrage dem. Disse Tanker sette Utaalmodighed og Misfornøielse i mangen Bondekarls Hoved, især om hans Temperament er derefter. Han søger at undgaae saa lang en Tieneste og rømmer. Det skikker sig ei, at ligne Patriarchens Jacobs hemmelige Flugt fra Laban med saadan en hemmelig Flugt. Dog udtrykke Jacobs Ord saadan en Karls Længsel meget naturligt. Jacob siger: 1. Mos. Bog XXX. Jeg vil vandre, thi du veed min Tieneste, hvormed jeg haver tient dig. — Jeg haver tient dig, — og nu, naar skal jeg giøre selv ogsaa noget for mit Huus?

§ LXXV.

Hvad endelig Tilskyndelser og forførende Samtaler kan udrette i en Bondekarls Hoved, haver jeg ei at forklare. En-

hver veed, at det passerer allevegne, og stifter Uorden, og om man ei erfarer disse Tilskyndelser, saa erfarer man Frugten deraf. Jeg haver selv flere gange havt Leilighed at høre de Forbandelser, hvormed de iblant hverandre udlade deres Vrede imod deres Fogder og Ladefogder, ja undertiden Husbonden selv, eller hans Favoriter[1]); de Opmuntringer, ikke at lide de Forurettelser, som de formene at belegges med; de Formaninger at efterfølge Hanses, Nielses, Peders Exempel, som rømte for den og denne Tid, og skal være slupne for alle de Fortræd, som de Tilbageblevne indbilde dem at have, og der forsikres, det gaar dem vel i Holland, naar de Tilbageblevne mene, det gaar dem ilde i Danmark; Skrivelser fra deres Venner, som ere rømte i Forveien, de derudi forefaldne Opmuntringer, og ofte usandferdige Pralerier, de venlige Venskabs og Troskabs-Løfter, som forefalde derudi etc. Alle slige Ting ere i Stand til at forføre en Bondekarl. Meer:

En Fader, som bliver gammel, og en udlevet Moder kalde deres Søn for sig (jeg beretter her en Tildragelse, som ei er opdigtet): Hør, Niels, jeg og din Moder ere begge gamle, og vi leve ei længe meer; her haver du tre Sneese Daler, som vi ville give dig, dermed skal du rømme din Curs. Sønnen svarer: Kiere Forældre, I ere gamle og behøve Hielp, jeg vil blive tilstede for at hielpe jer i jer gammel Alderdom. I har ingen andre Børn end mig. Hvad skal blive af jer, naar jeg er hen? Faderen bliver vred og mener, at der ligger ingen Magt paa, hvorledes det gaaer ham selv og den gamle Kone, om de kuns have den Lyksalighed, at vide deres eeneste Barn i Frihed, skiønt de ei vide, hvor det bliver. — Hans og Poul, to unge Karle og Kammerader, staae paa flygtig Fod. De komme for Fiorden. Hans hielper Poul derover, men tør selv ei følge med, fordi han elsker hans Naboes Daatter. Han gaaer sorrigfuld tilbage, efterat hans Ven bød ham Farvel. Han kommer hiem igien. Men hans gamle Moster tager meget umild imod ham. — Kommer din H....[2]) tilbage? Havde jeg saavel Hat paa, som du, jeg skulde ikke et Øieblik have betænkt mig. — Hans er baade bedrøvet og beskiemmet, dog trøster han sig dermed, at han hos sin Naboes Daatter agter

[1]) Yndlinge.
[2]) Hvalp.

at have fornøielige Aftener. Men Else, saasnart hun fik Sammenhængen at vide, opsiger ham Kierligheden, som en Karl, der ingen Courage havde, og ikke var værdig at elskes af en Dannemands Daatter. Til denne Smerte og Beskiemmelse kommer endnu den Angest, som Hans udstaaer, hvorledes det vilde gaae ham, om Husbonden fik at vide, at han hialp Poul afsted. Disse Følelser giøre ham hans Fødeby ubehagelig; dog synes Tiden igien at bringe hans Gemyt i Rolighed. Men eet Aar derefter kommer Skrivelse fra Poul, hvorudi han beretter sin Tilstand, og sender sin Fader to Daler, og beder at hilse Maren, Karen og Hans, og sige dem, at han i Amsterdam, Gud skee Lov, lever vel, og giør sig ferdig til en stor Reise til Ostindien, siden han lykkelig er kommen tilbage fra Surinam og Berbice [1]). Fornemmelig befaler han at sige Hans, dersom han vilde komme til ham, førend November Maaned gik til Ende, saa kunde han skaffe ham et godt Sted, men skulde han ei kunne komme førend til Foraaret, saa vilde han ei finde Poul mere i Holland. Dog skulde Hans i saa Fald adressere [2]) sig til N., som skal bære Omsorg for ham. — Hans er ved denne Tidende ferdig at synke i Jorden for Fortrydelse, at han ei drog med. Daglig maa han høre det af hans Slegt og Venner. — Kort efter hendtes det, at Hans gik i Skoven og skar sig en Pleiel, Fogden traf ham derved, gav ham nogle Hug, og truede at sige det til Husbonden. Hans, som længe siden haver staaet i Tvivl, om han skulde blive eller rømme, faaer derved en ny Tilskyndelse. *Dum animus in dubio est, paulo momento huc atque illuc impellitur* [3]). Terent. Og Hans reiser samme Dag. — Fogden, som mener, det var aleene for hans Truslers skyld, at Hans er rømt, lader sig aldrig merke dermed for sit Herskab.

En anden gang spørges, at paa Hr. General-Major L* Gods [4]) en fattig Huskone skal have faaet en stor Arvepart. Der er kommen Skrivelse fra Holland, at hendes Sødskendebarn An-

[1]) Guyana i det nordlige Sydamerika. Surinam er endnu en hollandsk Koloni. Berbice eller Ny-Amsterdam er derimod nu i engelsk Besiddelse.
[2]) ɔ: Henvende.
[3]) Naar Sindet er tvivlraadigt, skal der kun lidt til for at trække det til den ene eller den anden Side.
[4]) Hermed er uden Tvivl ment Tjele Gods i Sønderlyng Herred, som fra 1737 til 1767 tilhørte Generalmajor Chr. D. L. Lüttichau, der i 1759 oprettede det endnu bestaaende Stamhus.

ders Clausøn rømte for 30 Aar siden; han var en bitte ussel Knegt, den Tid han drog til Holland, fortiente sig nogle Skillinger, fik en rig Enke og døde uden Arvinger. — Ja, svarer Morten Sørensøn, jeg kan huske, at Greis fra . . . By fortalte mig, at han var med samme Dreng paa Veien, og at de vilde have rømt med hverandre. Men Greis gik tilbage, og han fortrød det al sin Livstid. Stakkels Mand! han maatte tilsidst slaaes med Folkes Hunde (en Talemaade, som bemerker saa meget, som at søge sit Brød for andres Døre, da Hundene gierne ere efter en Betler), og er gaaet i Armod og Uselhed. Stor Ane veed noget andet at legge til denne Discurs, og Kroer Christen giør en ny Forklaring over denne Text. Endelig drager gammel Matz Smed denne Slutning derudaf, at det var langt bedre for alle og enhver, jo før jo heller at rømme, om man kunde komme afsted, end at blive hiemme, slæbe og stræbe for de andre. Saadane Samtaler, Opmuntringer, Breve, Historier, og hvad ellers det kan kaldes, forefalde ofte iblant Bonde-Almuen, og især paa saadane Godser, hvor Bønderne ellers ei ere vel tilfreds.

Naar da det ene kommer til det andet, saa er det ei at forundre, om Misfornøielse regierer i en Bondekarls Gemyt. Slig Misfornøielse er desmere farlig for Folkemængden, jo dybere det skiules af Bonden, formedelst den liden Fortrolighed, som han har til dem, der ei ere hans Lige. Han yttrer ingenlunde sine Tanker, og derfor kan man ei udrydde hans Misfornøielse, og bringe ham til Rette igien.

§ LXXVI.

Skaden, som Folkemængden lider ved Bøndernes Undvigelse, bestaaer ikke saa meget i de bortgaaendes Tal, som derudi, at dette Tab treffer Kiernen af Bondestandens unge Karle, og derfor er vigtig for Folkemængden. Imod denne Skade kan strenge Midler ikke være saa tienlige, som gelinde. Ja, jeg vilde raade Proprietairerne at efterfølge engang imellem Generalernes Brug i Krigstid, som for deres Deserteurer bekiendgiøre Pardon, for at faae dem tilbage igien. Ved samme Middel kunde det hendes, at en Proprietair fik een eller anden tilbage til sit Gods, som i fremmede Lande ei havde været alt for lykkelig; disse Ulykkeliges Tilbagekomst kunde blive for-

delagtig, thi ved deres Exempel vilde andre afskrekkes at søge fremmede Lande, naar de fornam, at ikke alle, som rømme fra Danmark, giør en stor Lykke udenlands. Videre ønskede jeg, at i de Bøger, som bruges af Almuen til Privatandagt, maatte indrykkes noget, som kunde afskrekke Bonden fra at rømme. Endelig maatte mine Medborgere af Herre-Standen, af geistlig og borgerlig Stand, søge at afhielpe Bondens grundede eller indbildte Misfornøielse.

Bondens indbildte Misfornøielser kan afhielpes, og endeel af de grundede kan formindskes, om Folk af andre Stænder vilde omgaaes Bonden mere venlig og broderlig, end i vore Tider Skik er. Jeg siger ikke noget imod den billige Forskiel imellem Stænderne; men mange søge denne Forskiel i Ting, hvorudi den ei burde søges, og mange drive den for høit, hvorved alle Kierligheds Baand, som skulde forbinde Stænderne af een Nation med hinanden, kan sønderrives, og Nationens Styrke tabes. Veltænkende fornemme Personer begaae vel ikke disse Daarligheder, men der gives hist og her mange uforstandige, som søge at distingvere sig ved at foragte de Ringere. Saadane foragte, om de ere af gammel Adel, den nye Adel, Officier-Adelen og charakteriserede Personer[1]). Det er allerede slemt nok, men værre er det, naar man først betragter, hvorledes de ophøie sig over Borgere. — Det hendtes engang, at en Proprietair af Borgerstand spiste hos een af Adel (hvor min ringe Person ogsaa var nærværende)[2]), men den sidstes Frue var ei til Bords; jeg tog mig siden den Frihed og spurgde Fruen, hvorfor hun ei var til Bords? og Svaret var, N. N. haver jo ingen Charakter. Men gaaer man endnu længere ned til Bonden, saa holder man ham saa ringe, at man neppe holder ham for et Creatur af samme slags som vi, og om man giver ham Navn af Creatur, saa ligner man ham med de Umælende.

O demens! ita servus homo est?[3]) *Juven. VI.* 221. Af uforstandige Fornemme (thi forstandige Personer giøre ei saa-

[1]) Betitlede Personer.

[2]) Det maa formodes, at dette lille Træk er en Erindring fra Westenholz Huslærertid paa Overgaard. Landsdommer v. Arenstorffs Frue hed Øllegaard Sophie Ide f. Rantzau.

[3]) Citat af den berømte latinske Satiriker Juvenalis (60—140 e. Chr.): O, Afsindige! Er Mennesket da en Slave?

ledes) lære andre Stænders uforstandige Folk. Uforstandige i Præstestanden, Uforstandige i Borgerstanden følge heri Adelen, og altsaa seer Bonden sig foragtet af alle. Denne Medfart spilder Bondens Fortrolighed imod alle andre Stænder og giør ham frygtaglig, falsk og utro, og endelig til en Hader af sit Fædreneland. Jeg havde her en rig Materie til en lang moralsk og politisk Afhandling, men jeg holder mig tilbage. *Sapienti sat*[1]).

I § 46 er allerede Nytten viist af en venlig Omgang med Bønderfolk, og deres Conversation med Folk af høiere Stænder, at deres Sæder derved forbedres og deres tabte Fortrolighed vindes. Jeg igentager her det samme Raad med dette Tillæg, at Bonden haver Ret at kræve broderlig Omgang af andre Dannemænd, thi Bonden er ogsaa en Dannemand. Lad Lieflandske og Esthlandske Bønder være foragtede af andre Folk i Liefland og Esthland; de ansees af dem som ved Krig undertvungne Slaver[2]). Lad andre Landes Bønder være tractert paa samme Maade, om de ere Resten af en ved Krig undertvungen Nation. Men det passer sig ingenlunde paa den Danske Bonde, han er ikke af en fremmed Nation undertvungen, men med Tidens Længde og andre Midler kommen under et Aag og til den Ringhed, hvorudi han holdes af andre, som ere med ham af een og den samme Nation. Dette burde ei være skeet, men nu det er skeet, kan det vel ei, i det mindste ei paa eengang, forbedres; dog troer jeg, det var til almindelig Fordeel, om Bonden omgikkes af andre Stænder med mere Agtning end sædvanlig er.

Saavidt om Bondens indbildte Misfornøielse, jeg kommer til den virkelige, og da synes vel den korteste og visseste Vej at afhielpe den, om Bondens Omstændigheder bleve forbedrede, om ham mere Nærings-Grene kunde forskaffes, og det Aag, som trykker ham, lettes.

Endelig kan jeg bringe i Forslag et speciel og, som jeg troer, tilforladeligt Middel imod Bøndernes Undvigning af Landet; om nemlig hver Karl tilstodes den samme Frihed, som Pigerne have hos os, at søge Ægtefælle og Husholding, paa

[1]) Nok for den forstandige. ɔ: Man kan selv tænke sig til Resten.
[2]) En indvandret tysk Overklasse herskede i de paagældende Lande over den oprindelige finske eller lettiske Befolkning.

hvad Gods og Sted i Danmark, de selv kunde udvælge. Man tør ikke frygte, at for saadan Friheds skyld nogen Husbond vilde fattes Bondemænd; thi ingen haver Mangel af Bondekoner, omendskiønt Qvindfolk kan giftes og søge deres Husholding i Danmark, hvor de vil[1]).

[1]) Stavnsbaandet omfattede jo ikke Kvinderne.

FEMTE CAPITEL

Om Tienden, for saavidt den kan ansees for en Hindring i Bondestandens Folkemængde, og om Midler derimod.

§ LXXVII.

Tienden, som Danmarks Bondestand giver, er ogsaa at regne iblant Hindringer for dens Folkemængde, ligesom alt andet, hvad Bondestandens Næring formindsker; og Tienden formindsker Bondestandens Næring i det mindste om den tiende, ja man kan gierne regne om den ottende Part. Thi omendskiønt Bonden kuns giver den tiende Part af sit Korn, saa er dog at vide, at Bonden skal legge Sæden til hvert Aar, saa og Arbeidet og Kiørsel. Desuden synes Tienden, da den blev indført, at have været det eneste Paalæg for Bonden i Henseende til Geistligheden, til Skolernes og Kirkernes Bygning og Vedligeholdelse. Men nu, omendskiønt Bonden giver Tiende. saa falder der alligevel paa ham en stor Part af Kirkernes og Skolernes Vedligeholdelse; thi Tiende-Eiere have vidst at indrette det saaledes. Altsaa maa jeg, efter min Indsigt, regne Tienden og hvad dermed forbindes, for den ottende Part, som gaar fra Bondestandens Næring. Derfor synes, at der kunde leve 10 Bondefamilier isteden for 8, om de kunde beholde Tienden; hvor nu leve 8000 Bønder, kunde leve 10000, om ei Tienden maatte gives fra allé Nærings-Midler, Bonden haver. Her vil vi ei engang tale om, hvormeget Landets Frugtbarhed aftager derved, at alletider den tiende Part af Foeringen, og følgelig Gødningen, skal føres andensteds hen; ei om den Skade, som undertiden foraarsages, naar Tienden ikke kan saa hastig imodtages, som det var fornødent i vaad og vanskelig Høst; ei, hvilken Fortræd Bonden sommetider udstaaer af Tiendetageren, ei heller om, at Tienden giør Fælleskabet nødvendigt, om den skal tages i Kierven, og at den underkaster Bonden et skadeligt Monopolium, om den skal

betales i Penge. Thi om den fattige Bonde skal skaffe Penge, saa maa han tærske saa hastig, han kan og selge for, hvad Kiøbmanden vil give. Skulde alle disse Poster regnes sammen, saa mener jeg, at Tienden borttager Halvparten af Bondestandens Velfærd, Lyksalighed og Folkemængde. Nu er Spørsmaal, om Tienden giør i andre Stænder saa megen Fordeel, som den giør i Bondestanden Skade?

§ LXXVIII.

Da General- Landvæsens- Collegium haver fremsat et Spørsmaal om Tienden; saa formoder jeg, at een eller anden lærd Mand vil udføre denne Materie. Det er Aarsagen, hvorfor jeg her kuns har indrykket et saa kort Capitel om Tienden.

Mit ringe Raad er, at afskaffe Tienden aldeles, og at befrie Bondestanden fra denne Byrde, som giør den saa stor Skade, og i andre Stænder saa liden Nytte. Jeg troer, at dette er mueligt, uden nogen Tiende-Eieres Skade. Jeg anfører mine Tanker derom ikke, fordi jeg haaber, en eller anden Patriot skal falde paa samme Tanker, og fremsette dem ved Leilighed af det udsatte Priis-Spørsmaal. Jeg havde gierne arbeidet med om samme Priis, men mit Embede, min Husholding, og andre Omstændigheder tillade mig ikke saa mange frie Timer. Skulde der ikke kunne findes et tilstrekkeligt Middel, at befrie Bondestanden fra Tienden, saa er min uforgribelige Mening, at det er fordelagtigst, at tage Tienden paa Skieppen, (ei paa Kierven, ei heller i Penge) og at fastsette en vis Deel Korn isteden for Tienden, enten paa evig Tid, eller paa en vis Tid, eller for hvert Aar; efter en vis Middelvei, som enten kunde beregnes efter et Halvhundrede-Aars Capitels-Priis, eller ogsaa efter visse Observationer af Landets Frugtbarhed i et vist Antal Aar. Men jeg igientager mit forrige uforgribelige Forslag. Det synes mig lettest, og uden Tiende-Tagerens og Tiende-Yderens Skade at kunne skee, om Bondestanden fik hele Tienden tilbage igien. Dette vilde være en grundig Cur for denne *Fistula cum callo*[1]), da alle andre *Remedia* kun synes at forskaffe en Palliativ-Cur.

[1]) ɔ: En Fistel med omgivende Forhærdelser, altsaa en gammel Fistellidelse, som hellere maa bortopereres end behandles med en Palliativ-Kur, der kan trække i Langdrag og maaske lindre, men ikke fjærne Lidelsen.

SIETTE CAPITEL

Om Handelen i Danmark, saavel indenlands som udenlands, for saavidt den kan og bør ansees som en Hindring for Folkemængden i Bondestanden, og om de Midler imod den Folkemængdens Skade, som udaf Handelen flyder.

§ LXXIX.

Al Verden tilstaaer, at Handelen kan være en Kilde til et Lands Velfærd og Styrke; men jeg veed ei, om al Verden tilstaaer, at Handelen kan blive en Kilde til et Lands Ruin og Svækkelse; alligevel mener jeg, det sidste er lige saa vist og sandt som det første. Erfaringen lærer, at en Kiøbmand kan handle sig rig, og den samme Erfaring lærer ogsaa, at en Kiøbmand handler sig fattig, om han ei forstaaer Handelens Natur, eller ei kiender sin egen Fordeel og Skade. Ligesom det forholder sig med Handelen i Henseende til to Kiøbmænd, saa forholder det sig og i Henseende til to Nationer. Den ene Nation kan blive rig og mægtig ved sin Handel, den anden kan blive svag og fattig og udsues ved sin Handel. Ligesaa kan det og forholde sig med Selskaber eller Stænder i et Land. Det ene Selskab, den ene Stand kan blive rig ved Handelen, det andet Selskab, den anden Stand kan blive fattig derved. Handelens Natur tillader det ei heller anderledes, thi naar tvende handle sammen, og den ene vinder, saa maa den anden tabe, med mindre deres Handel skulde staae i saadan Ligevægt, at ingen havde Fordeel frem for den anden. Men en saa nøiagtig Ligevægt i Handelen har sielden eller aldrig Sted. *Duo perfecte paria non dantur*[1]). Handelen er derfor og bliver *res anceps*, en Sag, som kan bringe baade Fordeel og

[1]) To fuldkommen eens Ting gives ikke.

Skade. Om jeg var en Historicus, saa kunde jeg til Beviis af denne Setning anføre mange Exempler af den gamle og nye Historie. De Tyrier og Sidonier havde Fordeel ved deres Handel og vandt store Rigdome, men de Lande, med hvilke de handlede, tabte dem. Ophir[1]) mistede det Guld og Sølv, som Salomons Handel bragte til Judæa. Den Tid, Venedig handlede aleene til Østerlandene, tillige med Genua, saa profiterede disse Republiker usigelig. Men hele Europa maatte legge denne Profit sammen. Da Portugal arvede denne Handel, satte det paa en kort Tid hele Europa under Contribution, og da Hollænderne endelig forstod Kunsten at drage den Ostindiske Handel til sig, saa leve Hollænderne siden den Tid baade paa Europas og Asiens Bekostning. Med eet Ord, vinder den ene ved Handelen, saa maa den anden tabe derved.

§ LXXX.

Efter at denne Setning er beviist, saa got som i Korthed skee kan, og stadfæstet ved nogle Exempler, saavidt som min historiske Videnskab for denne gang tillader, saa komme vi billig paa det Spørsmaal: Om Danmark er eet af de Lande, som vinder eller som taber ved sin Handel? Et Spørsmaal, som for vort Fædreneland er af den allerstørste Vigtighed. Men det finder her ingen Sted at afhandles, undtagen for saavidt det kan betreffe Bondestanden i Danmark og dens Folkemængde, og da maa jeg sige, jeg med Bedrøvelse giør det. Adskillige af Danmarks Handels-Grene ere saaledes beskafne, at Bondestanden derved maa tabe 5, 10, 20, 40, og kanskee flere pro Cent, hvorved Bondestandens Næring formindskes, og følgelig dens Folkemængde. Desuden ere nogle af Danmarks Handelsgrene saaledes beskafne, at de umiddelbar have giort og giør endnu Bondestandens Folkemængde Afbrek. Om denne Bondestandens Tab i sin Næring og Folkemængde kommer de andre Stænder i Danmark eller fremmede Nationer tilgode, det er et Spørsmaal, hvorudi jeg ei kan indlade mig, saasom Bondestandens Fordeel og Skade, dens Folkemængdes

[1]) Et sydligt Land, med hvilket Israeliterne under Kong Salomon drev indbringende Handel, og hvorfra de navnlig skal have hjembragt Guld (1. Kong.) Dets Beliggenhed er usikker, man har gættet paa Arabien, Østafrika og Indien.

og Nærings Forøgelse eller Formindskelse, er det eneste, hvad jeg haver at betragte.

§ LXXXI.

Allerførst vil jeg foretage den Handel, som føres imellem Kiøbstedmanden og Bondemanden, og vi ville see, om Bondemanden derved vinder, taber eller balancerer. I denne Handel faaer Bonden af Købmanden Jern, Salt, Tran, Tiære, Tømmer, Sæbe, Hør og Hørfrø, Hamp, tørrede og saltede Fiske, nogle Haandverkers Arbeide, og noget Kryderie, og i nyere Tider noget uldet og Silke-Tøi; saa og Øl, Brændevin og andre Ting. Derimod leverer Bonden Rug, Byg, Havre, Boghvede, Gryn, Erter, Slagt-Høveder, Køer og Beester, mavre Svin, Høns, Giæs, Ænder, Smør, Æg, Tørve og Brænde, saa og udaf den allertreffeligste og vidtløftigste Fabrik, som noget Rige kan have, adskilligt Bonde-Manufactur, saasom Hørlærreder, blegede og ublegede, Blaarlærreder, blegede og ublegede, blaat og hvidt Lærred af adskillige Sorter, tavlet og stribet, videre adskilligt uldet Tøi af samme Bonde-Fabrik, Vadmel, Femskaft, stribet Tøi af adskillige Slags. Endvidere leverer Bonden til Kiøbstedmanden adskillige andre Ting af hans Arbeide, saasom Træskoe, Stole, Skuffer, Truer[1]) og andre Trækar, saa og Kul, Bark, Lim, Eege- og Bøge-Tømmer; og i denne Handel faaer den Danske Bonde mange Penge til af Kiøbstedmanden.

Nu spørger jeg Læseren, hvem af begge haver Profiten, enten Kiøbstedmanden eller Bonden, i denne Handel? Om man regner saaledes, som mange pleie, saa haver Bonden den største Fordel i denne Handel, thi han leverer langt flere Vahrer og faaer langt flere Penge end Kiøbmanden; og dog er jeg i den Mening, at Bonden taber ved denne Handel.

§ LXXXII,

Dette at bevise, tør man kuns give agt paa Virkningen af Handelen. Naar en Kiøbmand haver handlet en Tidlang med ingen anden end med Bonden, den Danske og den Norske, saa er Kiøbmanden i Stand til at kiøbe Bonden selv, med Kone og Børn og alt, hvad Bonden eier; jeg vil sige, at Kiøb-

[1]) Formodentlig Ballier (beslægtet med det tydske Truhe, Kiste, Kasse).

manden bliver en rig Mand, som kan kiøbe sig en Herregaard med mange Bønder, hvilket ogsaa mange Kiøbmænd baade have giort virkelig og endnu giøre. Hvorfra komme vel disse Penge, om de ei kom af Bondens Handel? Kiøbmanden kan leve vel, fortære meget i sin Husholding, og være dog velholden, omendskiønt han ikke handler med andre end med Bonden. Hvorfra kommer denne Velstand, om den ei kommer af Bonden? Derimod haver jeg ingen Tid seet, at en Bonde haver handlet saa længe med Købstedmanden, at han tilsidst kunde kiøbe Kiøbstedmanden selv, med Kone og Børn. Disse Omstændigheder maa billig bringe een paa de Tanker, at i Handelen mellem Kiøbstedmanden og Bonden ingen Ligevægt er, og at den sidste taber derved. Det samme skulde nok Kiøbmændenes Bøger og Regninger udvise, om man vilde eller turde opkaste dem. Jeg vil ikke indlade mig forvidt, og kuns anmerke nogle Omstændigheder, som tiene til Kiøbmandens Fordeel ved denne Handel.

Kiøbmanden forstaaer at beregne hver Post i Henseende til hans Vahre, Fragten, Bekostningen at pakke, at indlade og at losse dem, Transporten fra Havnen til Kiøbsteden, Arbeidsløn at bringe dem i hans Pakrum, Renten af de deri anlagde Penge, endelig ogsaa sin egen Profit, hvoraf han ei aleene vil leve vel, men endog blive rig. Efter alt dette setter han Vahrenes Priis. Bonden derimod maa lade sig befalde at levere sine Vahre Kiøbmanden i Huset, uden at regne det mindste for hans Fragt, enten han haver kiørt en halv Miil eller 4 Miilveis dermed. Med den Priis, som Kiøbmanden setter, maa Bonden lade sig nøie. Vil han ikke, saa kan han age hjem igien. Thi ingen Kiøbmand giver lettelig mere end den anden, fordi de ei ville forderve deres Handel, og Correspondenzen, som de have imellem hverandre, giør, at de nøiagtigen vide, i hvilke Priser Vahrene skal holdes.

Bondens Korn-Vahre er gemenlig fra Michelsdag til Jul i lavere Priser end de ni øvrige Maaneder. Thi da trænger Bonden til de meste Penge, saasom hans meste Udgifter falde i denne Tid. Altsaa kommer han flittig med sine Vahre til Kiøbsteden, og derfor falde de i Priserne. Siden kan det hendes, at Bonden maa kiøbe Korn igien og betale det dyrere. Disse Omstændigheder ere ogsaa fordelagtige for Kiøbmæn-

dene, omendskiønt jeg ikke beskylder dem, at de ere Aarsag i de lave Priser i bemeldte Fierdingaar; det er en naturlig Følge af Bondens Pengetrang.

§ LXXXIII.

For at afhielpe den Skade, som Bonden i Danmark lider ved sin Handel med Kiøbstedmanden, maa man billig see paa Aarsagen. Og den synes at være, at Landmanden er opbunden [1]) i sin Handel, og selv hverken maa kiøbe eller selge, hvor han vil. Havde Bonden mere Frihed i Handelen, saa havde han ogsaa flere Fordeele. Landprang er en forbudt Sag, omendskiønt Bønder derved kan have Fordeel. Mig syntes, det var got om Landhandelen kunde gives mere Liv. I § 24, Nr. 5 har jeg talt om at anlegge til Bondestandens Fordeel flere af de slags Landsbyer, som i Tydskland kaldes Flekkener; disse synes og at være nyttige for at give Landhandelen et nyt Liv. Thi jo flere Handels-Pladser der er, jo lettere kan Bonden faae sine behøvende Vahre, og jo bedre kan han blive af med sine egne. Kiøbstederne kunde ei heller tabe derved, thi formedelst samme vilde Folkemængden formeeres paa Landet, og Kiøbsteders Næring blive større, hvilken de synes at have tabt, formedelst Folkemængdens Formindskelse paa Landet.

I dette kan Holsteen tiene til Exempel. Der kan Bonden selge og kiøbe i hver en Landsby. Med det samme bliver Bonden rig, og Kiøbstederne florere. Hos os findes det Modsatte og følgelig den modsatte Virkning*).

*) I Holsteen er der mange store Sogner, hvor Folk have en halv Miil, en hel Miil, ja længere til Kirke. Denne Omstændighed contribuerer, hvilket man mindst skulde tænke, til Fordelen i Bondens Handel. Thi de, som boe langt fra Kirken, reise tilig om Morgenen, og ere tilstede i Kirkebyen, førend Tienesten begynder. De forsamle sig i visse Huse, enten hos Kiøbmænd eller andre deres Bekiendte, hvor de aflegge deres Reiseklæder, eller sette deres Vogne ind. Her blive de, indtil Gudstienesten begynder, og forsamle sig derefter igien. Der fortælles om Prisen af Korn og andre Vahre, der haves alt nyt, Bondens Handel betreffende; der sluttes mangen vigtig Handel, der kiøber og selger ogsaa Bondekonen. Med eet Ord, disse Forsamlingssteder ere for Bonden i

[1]) ɔ: Under Tvang.

Liefland og Polen kan ogsaa ved deres Exempel oplyse Sagen. Der ligger alle slags Landhandel, derfor er saavel den Lieflandske som den Polske Almue paa Landet fattig, omendskiønt begge Lande have af Naturen en velsignet Frugtbarhed.

§ LXXXIV.

Et andet slags Handel, som i Danmark bruges, og som efter min ringe Skiønsomhed formindsker Bondestandens Næring, og følgelig Folkemængden, er den vidtløftige Handel med Stude, som aarlig føres udaf Danmark, til Holsteen, Holland eller andensteds. En Handel, for hvilken Danmark er bleven berømt, og hvilken i Almindelighed holdes for saare fordelagtig; men om man betragter den nøie, saa er den kanskee saare skadelig for hele Riget, i Særdeleshed for Danmarks Bondestand, saasom denne Stand for at holde samme Handel vedlige, maa tilskyde aarlig meer end 20, ja vel 50 pro Cent, og tabe samme Tilskud. Mange Bønder have mistet Huus og Gaard for denne Handels skyld. Om det saa er, saa negter vel ingen, at denne Handel er skadelig for Danmarks Bondestand og for dens Folkemængde. Men kanskee Læseren settes i et slags Forundring, at jeg frembringer saadant et hidindtil uhørt Paradoxon,[1]) da al Verden synes at prise Danmark lykkelig for sin Stude-Handels skyld. — Men jeg kan ei anderledes, jeg maa sige Læseren endnu mere end dette, thi jeg troer at

---

Holsteen som en Børs. Derved bliver Bonden klog paa sin Handel, den er, til hans Fordeel, i idelig Bevegelse. Bonden bliver modig, han bliver en stor Kiøbmand, og henter fra Jylland for mange tusinde Rigsdaler Stude, Heste og Svin; han leverer Korn til Hamborg, han paatager sig Leveranzer for Armeer og andre Commissioner af Vigtighed. Denne idelige Kiøbmandskab formeerer Bondens Rigdom. Han haver Penge, naar han kommer til Kiøbsteden, og under Kiøbstedmanden Penge. Saa bliver ogsaa Kiøbstedmanden rig tillige med ham. Alt dette synes at være Følger af Landmandens Frihed, at prange og handle, hvor og naar han vil, og af den gode Leilighed, han haver til sin Landprang i hver en Landsby. Hos os synes det at være tvertimod.

[1]) Dristig, tilsyneladende vanvittig Paastand. (Westenholz' følgende Forsøg paa at vise, at den danske Studehandel bragte Bonden Tab, leder Tanken hen paa den i vore Dage fremsatte Paastand, at den moderne Smørproduktion ligeledes er en urentabel Forretning).

Danmark fører sin Stude-Handel aarlig med 5, 6 eller 7 Tønder Gulds Skade.

Sandt er det, at Stude-Handelen bringer Penge til Proprietairen. Det er en anseelig Capital, som Proprietairen kan indtage, naar han selger een eller flere Stalde fulde af Stude, men om denne Capital, som saaledes indtages, kan bøde paa den Skade, som denne Handel i andre Maader foraarsager, derom maa Læseren dømme, naar han haver læst de følgende Paragrapher.

§ LXXXV.

En kort Efterretning og Beregning om Stald-Stude.

De berømte Danske Stude fødes i Almindelighed ved Jule-Tider, thi sildigere Kalve opfødes ei gierne, langt mindre Sommer-Kalve, saasom de blive alt for kostbare efter Bondens gamle Ordsprog:

Jul-Griis, og Fast-Kal,
Giøre Bonden gal.
Jul-Kal, og Fast-Griis,
Giøre Bonden viis.

Altsaa holdes for, at de Danske Stude fødes ved Jule-Tider hos Bonden, som opføder og haver dem, indtil de ere 4, 5 eller undertiden 6 Aar. Jeg antager 5 Aar; siden kiøber Proprietairen eller Forpagteren dem af Bonden, haver dem paa Græs een Sommer eller to, og haver dem i Stalden een Vinter paa Foering, og een Vinter paa Korn, eller om de ere vel fuldkomne, saa haver han dem ei saa længe, men bliver af med dem i eet eller halvandet Aars Tid. Naar om Foraaret Studene ere fede, saa tager den fremmede Kiøbmand imod dem, og de giøre Reisen enten til Holland eller Holsteen, og betale Told. Komme de til Holsteen, saa ere de mavre af Reisen, og settes paa Græsset i de skiønne Marschlande, een Sommers Tid, da blive de fuldkommen fede, og selges om Efteraaret og slagtes. Disse Omstændigheder maatte settes forud, for des bedre at indsee den Beregning, som jeg nu vil give.

Naar en Kalv fødes, saa haver den allerede kostet noget, baade ved det hvad Bonden maa give til dem, som laaner Tyren, og hvad Koen haver kostet at føde, den Tid da hun

ingen Melk giver. Derfor kunde en nyfødt Kalv gierne beregnes til 3 eller 4 Mark Danske. Dog vil jeg ei mere føre derfor i Regning, end hvad Bonden kan faae for Skindet og Løbet,[1]) om han slagter Kalven, og kaster Kiødet for Hundene, er 2 Mark til 2½ Mark. Jeg regner kuns 1 Mark 8 Skilling.

De Kalve, som døe hos Moderen eller i Fødselen, eller strax efter, bør at skrives paa de Levendes Regning, saa og den Skade, som Koen kan lide ved Fødselen eller i Anledning deraf, saa og Bondens Nattevagter og Bekostning, som han undertiden ved denne Leilighed kan have, og endeel Arbeide og Forsømmelse. Men at Læseren ei skal tænke, jeg vil gaae for høit i min Regning, bortkaster jeg alt dette.

En Stud-Kalv pleier at faae sød Melk i 4 eller 6 Uger, om den ellers skal blive god. Den faaer i de første Dage vel ikke 4 Potter Melk, men det varer ei længe, saa tager den baade dette og mere dertil, saasom den tiltager i Kræfter og Størelse. Man pleier at regne, saa mange Uger som en Kalv faaer Melk, saa mange Rigsdaler for en fed Kalv, men jeg vil giøre for Stude-Kalven en langt mindre Beregning. Hver Pot Melk koster i det mindste 1 Skilling, jeg regner kuns 4 Potter om Dagen til Kalven, bringer i fem Uger: 1 Rigsdaler, 2 Mark, 12 Skilling.

I de første fem Uger døer mange Kalve, man kan somme Aaringer regne mere end Halvparten, paa disse er Bekostningen spildt og tabt. Altsaa maa denne Bekostning skrives paa de Levendes Regning. Dog at ingen skal beskylde mig, jeg regnede for dyrt, saa vil jeg ei mere ansette derfor end fierde Parten af det, jeg haver ansat for Melken: 2 Mark 9 Skilling.

De følgende 5 Uger faaer Kalven vel ikke sød Melk, den faaer Melk, hvor Fløden er taget fra, dog drikker den des mere, og om Melken er knap hos Bonden, saa faaer den ei Stunder at staae og sanke Fløde. Derfor gives endeel sød Melk til Kalven, og hvorledes det regnes, saa koster Kalven ei mindre i denne Tid end i de første fem Uger, jeg ansetter derfor igien: 1 Rigsdaler 2 Mark 12 Skilling.

Ogsaa i denne Tid, fra 5 til 10 Uger, døer endeel Kalve, og Skaden er saa meget større, da Kalven haver faaet mere

[1]) Af Kalveløben, en Afdeling af Mavesækken, tilberedtes Osteløbe, et Gæringsstof, der fremmer Mælkens Sammenløbning ved Ostelavningen.

Melk, jeg vil kuns skrive paa de Levendes Regning $\frac{1}{8}$ af den hidindtil beregnede Melk: 2 Mark 11 Skilling.

Nu er Kalven 10 Uger gammel, de næste 4 eller flere Uger faaer den da ringere Melk at drikke, indtil den skal paa Græs, jeg vil kuns regne derfor i een Samling 4 Mark.

Den hele Sommer igiennem, da Kalven gaaer paa Græs, skal den have at drikke, enten Øl, eller Melk med Meel og Vand, eller Vallen af Osten, eller sligt, som Bondekonen kan makke sammen. Den tager Sommeren over rigelig saa meget, at man kunde føde et ungt Svin dermed, hvilket om det blev solgt om Efteraaret, kunde blive betalt med 2 Rigsdaler, eller i det mindste med 10 Mark Danske, dog fører jeg ei mere paa Kalvens Regning end 1 Rigsdaler 2 Mark.

Det Høe og Rivelse, som Kalven maa have til sin søde Melk den første Vinter igiennem, indtil den kan komme paa Græs, var i den Provinz, hvor jeg boer, ingensteds fal for 8 Mk Danske, omendskiønt jeg troer, at det kan være dyrere i andre Provinzer, saa vil jeg alligevel regne ringere og ansette 1 Rigsdaler. Den første Sommers Græs bør at være af det beste, som Bonden haver, og kan tillige med Vægtløn ei regnes ringere end 4 Mk til 1 Rdlr., dog vil jeg ei ansette mere end 3 Mark.

Nu er Kalven $\frac{3}{4}$ Aar gammel, nemlig fra Jul indtil Michelsdag. Herpaa skal Kalven staae næste Vinter ved Høe eller anden god Foering, saasom Rivelse og sligt. Et lidet Læs Høe koster 8, 10, 12 eller flere Mark, og saadant Læs Høe kan Kalven æde, tillige med got Havre-Foering eller Byg-Rivelse, dog vil jeg ei regne mere for denne Vinters Foering end 2 Rigsdaler.

Endnu 4 Sommers Græs og Hyrdeløn, jeg ved snart ikke, hvor høit jeg skal regne det, dog vil jeg regne, det mindste mueligt er, hver Sommer til 8 Mark, og 3 eller 4 Vinters Foering til 12 Mark, er tilsammen mere end 11 Rigsdaler 2 Mark.

Endnu er ikke regnet det mindste for Bondens Umage, Opvartning og Tidspilde, Staldrum og anden Bekostning, som kan paakomme, uden at man kan see det forud, eller bringe det i Regning. For Exempel, om saadant et Creatur bliver sygt eller kommer til Skade, hvorved adskillig slags Bekostning kan forefalde. Alt med hverandre at regne, troer jeg, bliver vel ikke for meget, om jeg taxerer det hver Dag for en halv Skilling. Dog om nogen syntes, det var formeget for Bondens

Umage og Arbeide, saa vil jeg eftergive og regne hver Uge 2 Skilling, bringer i 5 Aar: 5 Rigsdaler 2 Mark 8 Skilling.

At altsaa en Stud koster i det ringeste, førend den kommer fra Bonden: 26 Rigsdaler 1 Mark 12 Skilling.

Herudi er endnu ikke beregnet, hvad af disse Creature døer hos Bonden, i andet, tredie. fierde eller femte Aar, ei heller ere Renter af Kapitalen beregnede, som ligger i Studen, lige saa lidet er beregnet, hvad der kommer til Skade, og bliver uanseelig, enten mister et Horn eller faaer uanseelige Horn, eller eet Horn høiere end det andet, eller faaer en kort Hale, eller ingen skiøn Taille [1]), eller bliver lam eller bliver ei saa stor, som det skulde være, eller faaer ei den Farve, som Kiøbmanden ynder, for hvilke Omstændigheder alle, og for flere dertil, Bonden maa tabe, derfor burde den Skade settes paa de andres Regning. Men alle disse Omstændigheder vil jeg reent bortkaste og sette, at alt hvad Bonden kan bringe igiennem det første Fierdingaar, kan tiene til Kiøbmands Stude (skiønt det lykkes ei med Halvparten), saa koster dog en Stud, om den er ei længere end 5 Aar hos Bonden, efter forrige Beregning, over 26 Rigsdaler; skal Bonden have den eet Aar til, saa kommer den over 30 Rigsdaler; dog jeg regner ei mere end de forhen specificerte 26 Rigsdaler 1 Mark 12 Skilling.

Endelig kommer Studen fra Bonden til Proprietairen eller Forpagteren, hvor den kan gaae i Græs een eller to Somre, kan staae en Vinter paa Foering som Foder-Stud, og en Vinter staldes; dog vil jeg ei regne mere end eet Aars Bekostning, nemlig en Sommers Græs paa Ho-

vedgaarden ..... 3 Rdl. » Mark » Skill.
og en Vinters Kornfoering ..... 8 Rdl. » Mark » Skill.
Jeg mener ei, at det kunde regnes ringere.

Er altsaa Summen af en Stud .....37 Rdl. 1 Mark 12 Skill.

Det er for et Par Stude, førend Kiøbmanden tager imod dem, 74 Rigsdaler, uberegnet Renten af den deri staaende Capital, uberegnet hvad der kan blive vraget eller komme til Skade, eller døe hos Proprietairen, uberegnet hvad Bekostning Proprietairen maa vende paa Kiøbmanden og hans Folk, hvad

[1]) Kropbygning.

Foering skal følge med Studene, hvad Kiørsel og Reiser Bønderne kan have ved saadan en Leilighed. Nok, et Par Stude koster, førend det kommer af Proprietairens Hænder, i det allermindste 74 Rigsdaler, og hvad giver den fremmede Kiøbmand for Parret? Dog set, han giver 40 eller 50 Rigsdaler for Parret, saa taber Danmark paa ethvert Par Stude, det sender udaf Landet, 20 til 30 og flere Rigsdaler, det er 30 til 40 eller flere pro Cent.

Andre Landes Beboere, for Exempel den Holsteenske Marschbonde, vide det ogsaa meget vel, at ingen Stude kan opfødes for de Penge, hvorfor de i Danmark kan kiøbes. Derfor reise de herhid til os, bekoste Reisen og Transporten, betale Told, og staae Hazarden, for at faae en maver Stud fra Danmark (thi Studen bliver maver af Reisen, førend den kommer tilstede i Marschlandene. En Dansk Stud kommer altsaa endnu langt dyrere at staae, førend den kommer paa Græs i Holsteen, og dog kan Marschbonden have den lettere, end han selv kunde opføde en Stud. Dette er et tilforladeligt Tegn, at vi maa selge vore Stude langt under deres Værdie, og det er og Aarsagen, hvorfor Holsteenske Studehandlere ei selv opføde en eneste Stud. Man skal ikke sige, at de Danske Stude frem for andre ere elskede for deres Beskaffenhed, de have i Holsteen lige saa got Fæ, som vi, de elske de Danske Stude for den ringe Prises skyld. De kan ei opføde en Holsteensk Stud for saadan Priis, derfor slagtes i de Lande alle Studkalve, saasnart skee kan. Undertiden mæskes[1]) vel en Kalv, og betales efter Omstændighederne med 4, 6, 8, 16, 20 eller flere Rigsdaler; men de fleste Studkalve slagtes fastendes, eller føres til Hamborg.

§ LXXXVI.

Efterat vi nu have seet, med hvad Skade vi selge et hvert Par Stude, og hvor langt bedre Marschbonden og Hollænderen forstaaer Regning og Handel, end vi; saa maa vi ogsaa see, hvem i Danmark lider denne store Skade paa Studehandelen, om Proprietairen, Forpagteren, eller Bonden? Og da er det meget let at bevise, at Bonden er det uheldige Menneske, hvis

[1]) ɔ: Fedes.

Velfærd, Arbeide, Umage og Bekostning paa saadan en Maade sendes udaf Landet. Forpagteren og Proprietairen bliver endelig skadefri ved denne Handel, kan ogsaa undertiden profitere nogle pro Cent; men den Danske Bonde taber derved uden Ende. Jeg haver i forrige § viist, og med specificert Regning lagt for Øine, at enhver Stud koster Bonden meer end 26 Rigsdaler, eller efter hans Regnings-Maade meer end 39 til 40 Slettedaler. Lad see, hvad Forpagteren eller Proprietairen giver for saadan en Stud til Bonden? — sielden til 10, mestendels under 6, ja kanskee kuns 3 eller 2 Rigsdaler. Om Bonden end fik for hver Stud, som han selger til Forpagteren eller Proprietairen, 8 Slettedaler, saa taber dog Bonden ved enhver meer end 30 Slettedaler, eller 20 Rigsdaler. Dette bringer paa 32000 Stykker Stude, som holdes for aarlig at gaae ud af Danmark, 640000 Rigsdalers Skade for Bonden, hvert Aar. Dersom denne aarlige Afgang paa mere end en halv Million maatte komme Bondestanden tilgode, saa kunde deraf leve 6400 Bonde-Familier, enhver med 100 Rigsdalers aarlige Indkomster. Dog denne Skade for Danmarks Bondestand og for dens Folkemængde er endnu ikke den eneste ved Stude-Handelen. Thi for at denne Handel maatte udbredes, ere af mange Proprietairer nedlagt Bonde-Huse, Gaarde og Byer, og Jorden lagt til Hovedgaarden, paa det derpaa desmere Stude kunde staldes og selges.

Om denne Stude-Handel bringer ligesaa megen Fordeel i andre Stænder, som den giør Skade i Bondestandens Næring og Folkemængde, det maa enhver beregne, som haver Lyst dertil; jeg tvivler derpaa, allerhelst om jeg betænker, hvad Proprietairen kiøber for de udaf Studene løste Penge, og hvorledes han bruger dem. Skulde imidlertid nogen mene, at jeg havde overdrevet min forhen specificerede Beregning, den maa være saa god og giøre selv en Prøve med at opføde en Stud, og see saa til, hvad den koster. Dog set, den kunde opfødes $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ ja $\frac{3}{4}$ ringere, end jeg haver angivet, saa lider dog Bonden Skade ved denne Handel. Det treffer ind hos den Danske Bonde, hvad Büsching siger om den Lieflandske i hans Erd, beschreibung. Diesz ist auch eine Hauptursache mit »weswegen der Landmann bey allen seinem Ueber»flusz arm ist, denn er kann das, was er übrig hat,

»nicht leicht zu Gelde machen, sondern musz es halb wegschenken. Was er aber von fremden Wahren gebraucht, musz er gedoppelt bezahlen[1]).

§ LIIXXXV .

Midler imod det store Tab, som Bondestanden ved denne Handel lider i sin Næring, og følgelig i sin Folkemængde, ere mange:

1) Det selvsamme Middel, som jeg haver angivet § 83, for at forskaffe Bondestanden Ligevægten i Handelen med Kiøbstedmanden, kan og tiene at forskaffe ham Ligevægten i Studehandelen; nemlig at give Landhandelen mere Liv, og at forskaffe Bonden bedre Leilighed at handle, end han haver, at forskaffe ham flere Handels-Pladser, at tillade ham, frit og ubehindret at selge og kiøbe, hvor og hvad han vil. Saa vilde Bonden blive klogere og snildere paa sin Fordeel, og bedre lære at beregne sin Handel.

2) Synes en Lov strax at kunne sette Bonden uden Fare. At nemlig enhver Proprietair eller Forpagter, om han vilde føre Studehandel, maatte føre den aleene, med hvad han selv havde opfødt.

3) Synes det fordelagtigere, om Stude-Handelen blev aldeles afskaffet, og i dets Sted brugt Hollænderier,[2]) som ere mere profitable og vissere.

4) Kunde Bonden underrettes om hvor langt fordelagtigere det er, at opføde Køer, end at opføde Stude, eller ogsaa forbydes, at opføde flere Studkalve, end behov giøres til at forsyne Landet med Tyre, i enhver By paa det høieste een eller to. Her er en liden Beregning, hvormed jeg haaber at recommendere mit uforgribelige Forslag, samme viser Forskielen imellem Fordelen ved at opføde Køer, og ved at opføde Stude. Jeg antager et Sted, hvor en Stud eller en Koe kan staae, og hvad de kan bringe i 50 Aar.

Anno 1 setter Bonden en Studkalv i Baasen, og selger den Anno 5 for Slettedaler 8

[1]) Dette er ogsaa en medvirkende Hovedgrund til, at Landmanden trods al sin Overflod er fattig. Han kan nemlig ikke let gøre det, som han har tilovers, i Penge, men maa halvvejs forære det bort. Hvad han derimod behøver af fremmede Varer, maa han betale med dobbelt Pris.

[2]) Mejerier.

Transport Slettedaler 8

Samme Aar setter han en anden Studkalv i Baasen, og selger
Anno 10 for selvsamme Priis 8
Ligeledes giør han Anno 15 8
— — — 20 8
— — — 25 8
— — — 30 8
— — — 35 8
— — — 40 8
— — — 45 8
— — — 50 8

Summa Slettedaler 80

Set, at Bonden vilde opføde lutter Køer, saa vilde Fordelen udaf en Koebaas i 50 Aar blive saaledes at beregne:

Anno 1 setter Bonden en Koekalv i Baasen, denne Kalv bliver til Koe Anno 3, den nyefødte Kalv bliver slagtet og Kiødet kastet hen, men Huden og Løbet solgt for 24 Skill. 1 Mark 8 Skill.

Dette Aars Melk af Koen regnes 2 Pott. dagl. a 1 Sk., bringer Aaret igiennem mere end Slettedaler 11

Anno 4 føder Koen atter en Kalv og giver 1 Mark 8 Skill. Melk for Slettedaler 11

Anno 5 selges Koen selv for 12

Saa haves i 5 Aar Slettedaler 34 3 Mark

NB. I det femte Aar kan ogsaa en Part af Melken regnes Bonden tilgode.

Dette samme femte Aar setter Bonden atter en Koekalv i Baasen og det gaaer dermed, som i de første 5 Aar, og det saaledes 10 gange i de antagne 50 Aar, saa haver Bonden ved Enden udaf Koebaasen løst meer end 350 Slettedaler, da han derimod udaf Studebaasen i samme Tid kun løste 80 Slettedaler.

Denne Forskiel paa Profiten kiender Marschbonden og Hollænderen saare vel, hvorfor de ingen Stud-Høveder opføde; og Hollænderen haver længe siden ikke mere med Studesern

Opfødning vildet have at bestille, men brugt Koemalkerier saa almindelig, at de endog hos os have faaet Navn af Hollænderier. Hvorfor kan vi gode Dannemænd da ikke lære af denne kloge og sparsommelige Nation?

5) Tager jeg mig den Frihed at bringe i Forslag, om ikke Vedkommende maatte consulere fornuftige Mænd, som ere vel forfarne i Anatomien: Om det kunde gaae an, at castrere en Koe, efter at hun haver faaet een eller flere Kalve, saaledes som en Soe kan castreres? Gik det an, saa kunde man langt hastigere komme til Slagthøveder, end med Stude, thi en Koe bliver før duelig, end en Stud. En Stud skal have 6 og 7 Aar, førend den duer at slagtes, men en Koe kan i 3 til 5 Aar allerede naae sin Fuldkommenhed. Tilligemed er en Stud til ingen Ting nyttig, og indbringer intet, førend den slagtes. Men en Koe, om hun efter anden eller tredie Kalv blev castrert, kunde have indbragt 16 eller 24 Rigsdaler, og dog ventelig blive federe, end en Stud af samme Alder. — Mine Omstændigheder tillade det ei, at giøre selv saadane Prøver, ei heller forstaaer jeg saa meget af Anatomien, at jeg kunde dømme derom, om det vilde være practicabel[1]) eller ei, dog troer jeg, den formodentlige Fordeel kunde være Prøven værd.

6) Jeg haver allerede § 26 anmerket, at Bonden ei paa alle Steder i Danmark vil spise Kalvekiød. Dette er Aarsagen, hvorfor jeg i min Beregning haver maattet anslaae Kalvekiødet for Hundemad. Det skeer ogsaa de fleste Tider hos Bonden i den Egn, hvor jeg boer. I den § 28 og flere Steder omtalte Bog skulde Bonden bedre undervises om alt, hvad hans Økonomie og Handel betreffer.

§ LXXXVIII.

Endelig kommer jeg til Danmarks Kornhandel, hvilken jeg ogsaa efter min ringe Indsigt anseer for een af de Handelsgrene, hvorved Bondestandens Næring formindskes, og dens Folkemængde svækkes. Man siger, at aarlig af Danmark skal udføres fem og et halv hundrede tusinde Tønder af alle slags Korn. Meste Parten af dette Korn er uden Tvivl voxet paa

[1]) Udførligt.

Herregaarde. Jeg haver ei saa megen Indsigt i Omstændighederne, at jeg kunde angive, hvor meget af det udførte Korn kommer fra Herregaarde, og hvor meget deraf kan være avlet i gode Aaringer paa Bonde- og Præstegaarde eller paa Kiøbstedernes Marker. Og jeg troer, at vel ingen af mine Lige skal letteligen kunde angive en Beregning derom; og derfor er det ei saa let at bestemme, hvor vidt Danmarks Kornhandel kunde være fordelagtig eller skadelig for Bondestanden. Efter Anseelse synes denne Handel at være til Bondestandens Fordeel, for saavidt dette Korn, som udskibes, er avlet af Bonden; det lidet hvad der avles paa Præstegaarde og hvad der kan falde paa Kiøbstedernes Jord, synes ikke at vedkomme Bondestanden. Men for saa vidt Danmarks Kornhandel føres udaf Herregaardenes Lader, er den til stor Skade for Bondestandens Næring og Folkemængde.

Overalt er det saare uvist, om en Nation giør vel deri, at den udfører Korn og andre Levnedsmidler til andre. Den synes at contribuere dermed til Folkemængdens Formerelse i andre Lande og til sin egens Formindskelse. Denne Setning kunde vel *a priori* og *posteriori*[1]) uomstødelig bevises. Liefland, Polen, Ungarn, ja selv Danmark kan, som det synes, stadfæste hvad jeg siger; Lande, som med hverandre kunde ernære mere Folk, end de have, og hvilke tildeels i ældre Tider have havt en større Folkemængde, men tabt den, siden de have begyndt at udføre Korn, og tabe meer og meer, da de blive ved at udføre Korn og andre Levnetsmidler.

Dog dette Spørsmaal haver jeg ei at undersøge i dette Skrift, mit Forehavende er at vise, hvilken Part af Danmarks Kornhandel er hinderlig for Folkemængden i Bondestanden i Særdeleshed; og da synes mig, at det er al Korn-Handel, som føres udaf Herregaardenes Lader.

§ LXXXIX.

I Historien kunde nok findes uomstødelige Beviser for denne Setning. Men da jeg ei har en tilbørlig Kundskab derom, og da mig fattes Bøger og specielle Efterretninger, saa grunder jeg mig aleene paa de nærværende Omstændigheder

[1]) Paa Forhaand eller efter gjort Erfaring.

i Danmark, saavidt de mig ere bekiendte. Og da synes mig at Herregaardenes Kornhandel svækker Bondestandens Næring og Folkemængde. Thi alt Korn, som paa Herregaarde avles, skal bearbeides af Bønder, som tiene til Hove. Disse skal pløie Marken, saae og bearbeide den i alle Maader, de skal høste og indage Kornet for Proprietairen, de skal tærske og rense Kornet og age det hen til Kiøbsteden, hvor det skal indskibes. Alt dette Arbeide, som varer hele Aaret igiennem, skal Bønderne giøre for Proprietairen med deres egne Redskaber og Beester, slide derved deres Klæder og Kræfter, holde dertil Karl, Dreng og Pige, lønne dem og underholde dem daglig til Hove med Mad og Drikke, alt uden at faae derfor den ringeste Giengieldelse. Hiemme maa de forsømme deres egne Marker, som blive maadelig og undertiden slet ikke bearbeidede, og miste altsaa Frugtbarheden. Ved saadan Leilighed blive paa mange Steder Bønderne saaledes udmattede, at de leve i den yderste Fattigdom og Elendighed, omendskiønt deres Gaarde efter Naturen aarlig kunde indbringe 3, 4 eller 500 Rigsdaler, som jeg § 36 i Anmerkningen haver givet Beregning om. Desuden haver Hoverie-Arbeide givet Anledning til mangfoldige andre slags Arbeider, Strip-Reiser[1]) og besværlige Byrde for Bonden, det haver ogsaa givet Anledning at underkaste Bonden Ladefogders, Fogders eller Favoriters Opsyn, hvilke undertiden misbruge deres Myndighed til at udpine og udsue Bonden. Ved disse og andre Omstændigheder er Næringen for en stor Part af de Danske Bønder saare formindsket, og følgelig deres Folkemængde, hvilket jeg ikke haver behov vidtløftig at udføre, saasom det er al Verden bekiendt.

§ XC.

Da Herregaardenes Kornhandel haver givet Anledning til dette Onde, hvoraf Bonden lider mere eller mindre, efter Proprietairens gode eller slette Tænkemaade, fornuftige eller ildebetænkte Husholding, saa haver samme Kornhandel ogsaa givet Anledning, at mangen Proprietair har søgt at udvide sine Marker, at nedbryde Bonde-Vaaninger, ja hele Byer, for at legge deres Jorder til Hovedgaarden, eller for at indrette en

[1]) Rejser, hvorved Bonden maa flakke vidt og bredt om (strippe) paa Landevejene.

besynderlig Avlingsgaard deraf, til Skade for Bondestandens Folkemængde. Havde Proprietairernes Kornhandel ei været, saa var alt dette ei skeet, og Danmark havde nu ligesaa mange Bønder, som i den folkerigeste Tid. Thi i ældere Tider var Danmarks Korn-Avling ei saa udbredet, som den er nu, og Landet ernærede dog flere Folk. Nu er Korn-Avlingen vidtløftigere, og Landet ernærer et mindre Tal Mennesker. Kort, det synes vi formindske vor Folkemængde, for at have Korn og Levnetsmidler tilovers, som vi selge udenlands.

§ XCI.

Midler imod denne Folkemængdens Hindring synes ei anderledes at kunne tilveiebringes, end om Proprietairerne vilde være saa patriotisk sindede og bruge deres Jordegods paa saadan en Maade, som de synes at kunne, om de vilde, uden deres Skade. Man haver allerede, som jeg hører, Udkaster, mere end eet, og paa mere end een Maade, hvorledes dette kunde settes i Verk, og altsaa opholder jeg mig ikke derved. Jeg lader mig nøie med at have forebragt lidet om det slags Handel og Kiøbmandskab, hvorved den Danske Bonde-Almue taber. Abbed Morellet[1]) haver i vore Tider anført endeel vigtige Grunde imod den Franske Indiske Companies Handel og dens Fordele. Men visselig har han hverken saa mange eller saa viglige Grunde imod Companiets Handel, som man kunde anføre imod Bondens Handel med Kiøbstedmanden, med Forpagtere og Proprietairer, og imod den Danske Stude- og Proprietairens Kornhandel. Danmarks og Norges økonomiske Fordele, begge Rigers Styrke, Billigheden, Folkemængden, Physiken, Landets Frugtbarhed, og andre Ting synes at give Grunde i Mangfoldighed og af største Vigtighed, imod den omtalte Handels Indretning og Fordele. Men jeg kan i dette Skrift ei indlade mig videre derom.

§ XCII.

Dog vil jeg endnu tillegge, at den alt for store Tilbøielighed til at udbrede sin Agerdyrkning, just formindsker Jordens

[1]) André Morellet, fransk Statsøkonom og Filosof, (1727—1819) Medarbejder paa den store Encyclopædi. — Det fransk-østindiske Kompagni kappedes med Englænderne om at bemægtige sig og udbytte Forindien; men i det 18de Aarhundredes Kolonialkrige vandt Englænderne Magten og trængte det nævnte Kompagni stærkt tilbage.

Frugtbarhed og følgelig tillige Folkemængden. Proprietairerne i Danmark have deres Agre saaledes, at de umuelig kan dyrkes af dem selv, men maa bearbeides af Fremmede. De ere for store til een Husholding, altsaa skal Hovtienere dertil, og det selvsamme formindsker Jordens Frugtbarhed, derfor raader Augusti treflige Statsminister, at Jorden aldrig skal bearbeides af Fremmede, men af dem aleene, som eie Jorden, og samme berømte Statsmand haver Ret. Her ere hans Ord: *Hac ratione & terra fertilior erit, dominorum opera propria quum colatur. Dio Cass. lib. LII.*[1]) Altsaa kan siges, Proprietairens Jorder blive ufrugtbarere end de vare, fordi Proprietairen haver saa stor Lyst til Agerdyrkning. Men det er ei den eneste Skade; Hovtienernes Agre tage med det samme ogsaa af i deres Frugtbarhed; thi imidlertid at de skal bearbeide Proprietairens Jorder, saa forsømme de deres egne, saasom det er umueligt, at en Bondemand retskaffen kan opvarte baade sit eget og andres. Han haver meer end nok at bestille med sit eget.

Dette er Aarsagen, hvorfor Bonden hos os ei kan studere paa at giøre Forbedringer, hvorfor han kuns saa oven hen er en Agermand, hvorfor han ei lærer eller prøver noget andet, end hvad han er vant til fra Barnsbeen, hvorfor han ei kan giøre Inddigninger, Indhegninger eller andre nyttige Indretninger.

Alt dette er endnu ei nok, men Proprietairens Smag udbreder sig ogsaa til Bonden, og som Proprietairen mere legger Vind paa at have vidtløftige end frugtbare Agre, saa giør Bonden ogsaa; han udbreder sine Marke, hvor han kan, og anseer hvert lidet eller stort Stykke Land, som han kan bringe under Ploven, for en Erobring. Bøndernes Marke ere tildeels blevne saa vidtløftige, at det er umueligt for dem at dyrke dem tilgavns. Saaledes udryddes i Danmark alt, hvad der staaer Ploven i Veien, alle Skove, Buske, Kratte, alle Bække, Søer og Moradser, alle Kiær og Eng, med eet Ord, alting maa under Ploven, ret ligesom ingen andre Jorder udkrævedes til det menneskelige Liv, end Ager-Jord. Dette skeer vel ei paa

[1]) Citat af Dio Cassius, græsk-latinsk Historieskriver (150—235). I sin »Romerske Historie« lader kan Kejser Augustus' Ven og Minister Mæcenas udtale: Paa denne Maade vil Jorden ogsaa give rigere Afgrøde, naar den nemlig dyrkes ved Ejernes egen Omhu.

eengang, men er skeet paa nogle hundrede Aar, lidet efter lidet, og skeer indtil denne Dag, til usigelig Skade for Nationen, thi

1) Bliver enhvers Marke dermed saa vidtløftige, at de ei tilstrekkelig kan bearbeides.

2) Formindskes Skovene.

3) Udelukkes andre at sette sig ned hos de gamle Beboere, og der bliver kuns Rum for faa Landets Beboere, naar enhver vil have vidtløftige Agre.

4) Formindskes Vandet og med det samme Grunden til al Frugtbarhed. Vi have siden nogle hundrede Aar erfaret en stor Formindskelse af Vandet. Een af Aarsagerne er, at ingen Morads, ingen Mose eller Vandsamling maa ligge i Fred for os. Vi ville bruge dem alle, og da giøre vi Graver, Render og Vandafledninger saa længe, indtil vi opnaae vort Maal og blive af med Vandet, og mene endda, at vi have giort meget vel, omendskiønt vi med det samme befordre Landets Ufrugtbarhed og vor store Skade. Denne Materie er for vidtløftig her at afhandle, men jeg vil udføre den mere i Anledning af det udsatte Spørsmaal om Vandledninger.[1])

Her giver jeg kuns mine Læsere at betænke, hvoraf det maa komme, at Danmark i gamle Tider da det havde mindre Jord under Ploven, ernærede flere Mennesker, end i vore Tider, da Avlingen er mere udbredet. Aarsagen dertil er vel, iblant andre, Jordens mindre Frugtbarhed, og Aarsagen til denne, iblant andre, de gode Dannemænds usigelige Jord-Gierighed, som aldrig kan faae Jord nok, førend Præsten giver dem noget lidet deraf paa deres Hoved, og et Sted, tre Alen lang og een bred, findes stor nok for dem.

Jeg synes, slig Jord-Gierighed er ei Veien til Nationens Velfærd. De Regler: *Ne quid nimis* og *Medium tenuere beati*,[2])

[1]) Westenholz' andet Skrift, hvorfor han ligeledes fik den udsatte Belønning, handlede om Vandledninger fra Agre, Enge og Moser. Se J. H. Schlegel: Økonomiske Priisskrifter. Kbh. 1774 S. 109—182.

[2]) »Ikke for meget«, ɔ: »Hold Maade med alt!« og »Lykkelige de, som følger Middelvejen!«

mener jeg, finde ogsaa sted i denne Sag, og jeg raader mine Medborgere at indskrænke ogsaa denne Begierlighed.

§ XCIII.

Tilsidst vil jeg sammenfatte de Hoved-Midler, ved hvilke jeg mener Danmarks Folkemængde, Frugtbarhed og Lyksalighed kunde befordres:

1) Eiendom, eller i det mindste Arvefæste, for enhver Agermand.

2) Frihed for Hoverie og Frihed at nære sig ærlig.

3) Fælleskabets Ophævelse.

4) En Lov, at ingen Landmands Gaard maatte være større, end at den kunde bearbeides af tre Mands- og tre Qvindes-Personer.

5) Endelig at enhver Agermands Gaard maatte blive saaledes indrettet, som Horatius ønsker sig:

Hoc erat in votis; modus agri non ita magnus,
Hortus ubi & tecto vicinus jugis aquæ fons,
Et paulum sylvæ super his foret. HORAT SERM. II. 6[1]).

Dette Ønske skal man ei ansee som blot poetisk, det er got økonomisk. Om hver Bondegaard kunde være indrettet saaledes, saa var det en Befordring til almindelig Velfærd, til Frugtbarhedens, Næringsmidlers og Folkemængdens Formerelse. Jeg legger endnu til dette Horaziske Ønske, at enhver Bondegaard maatte have en Fiskedam, og med levende Gierdsel indhegnede Marke.

§ XCIV.

Hidindtil haver jeg, efter beste Indsigt, angivet adskillige Hindringer for Folkemængden i Danmarks Bondestand, saa og nogle uforgribelige Raad og Forslag til at afhielpe dem. Jeg haver kundet tage feil i mine Meninger, saavel som andre

[1]) Citat af Horats: Alt hvad jeg ønskede var dette: en ganske lille Mark og en Have, hvor der tæt ved Huset, var en stedserindende Kilde, — og lidt Skov skulde der være desforuden.

Mennesker; dog haaber jeg, at der skal findes eet og andet got, nyttigt og giørligt i mit Skrift.

Men disse Regler ere kanskee lettere angivne, end udførte. Alle Theorier have denne Natur, at man i Anvendingen finder eet og andet, hvorpaa man hidindtil ei havde tænkt. Derfor ønsker jeg ei, at nogen Indretning maatte giøres derefter, førend man havde mere Vished om de af mig angivne Tings Vigtighed og tilforladelige Virkning. Derfor ønskede jeg, at efter de angivne Regler først maatte giøres en liden Prøve. Dette er en Forsigtighed, som iagttages i andre Ting, for Exempel, naar noget af Vigtighed skal bygges. Man er ei tilfreds med at have Regler, hvorledes man skal bygge; man giør efter disse Regler først en Tegning, siden en Model og endelig bygger man. Jeg haver angivet Regler; jeg ønsker derefter at giøre et Udkast eller en Aftegning til en Byes eller Districtes Forbedring; efter sligt Udkastes Approbation ønskede jeg, at med en By eller liden District maatte giøres en Prøve. Samme kunde tiene til Model, hvorefter man vilde dømme om de angivne Reglers Virkning. Fandtes da Indretningen giørlig eller fordelagtig, saa var det lettere og tilforladeligere at giøre større Indretninger.

§ XCV.

Hermed vil jeg for denne gang beslutte min liden Bog. Jeg veed vel, at der ere endnu flere Aarsager, som kan forhindre Folkemængden i Bondestanden end disse, som jeg haver anført; f. Ex. Krig, smitsom Syge, Pest og andre Tilfælde. Men da slige Ting ikke ere almindelige, da de ere at tilskrive en særdeles gudommelig Bestyrelse og kuns virke paa en kort Tid, saa at Skaden er i en Hast erstattet, saa mener jeg, her er intet videre at tale derom, end at jeg tillige med min venlige og fromme Læser beder Gud, han vilde efter sin faderlige Mildhed afvende dem fra os.

Men der kunde endnu findes andre Folkemængdens Hindringer, som virke bestandig og alligevel ei ere anførte af mig. Men mine Læsere maa troe, jeg haver forbigaaet dem, fordi jeg holder dem deels for uimodstaaelige, deels ikke for vigtige, deels ogsaa fordi jeg mener, de skal bortfalde af sig selv ved den rette Brug af de angivne Hielpemidler. Andre har jeg

kanskee ei indseet, andre glemt eller ogsaa ei kundet anføre. Jeg tilstaaer gierne ikke at have sagt alt, hvad om denne Sag kunde og burde siges. Jeg vil og gierne i Fald jeg bliver erindret derom, rette, hvad jeg har forseet, førend jeg lader denne Bog trykke. Den selvsamme Føielighed lover jeg ogsaa i Fald jeg skulde blive erindret om, at jeg paa eet eller andet Sted ikke skulde have talt tydelig nok, eller sagt noget overflødigt, eller skulde være i urigtig Mening, eller skulde have talt for frit, eller alt for nærgaaende, eller om jeg ei skulde have talt eftertrykkelig nok. Om nogen vil erindre mig om disse og flere Feil, den vil jeg ei aleene paa det høfligste og ærbødigste sige min Tak, men ogsaa tilstaae for Verden, hvad Hielp og Erindring jeg kan have faaet og af hvem; om han ellers giør mig sit Navn bekiendt, og tillader mig offentlig at takke.

M. P. MADSENS BOGHANDEL
(RECHTWIG & TRYDE)

EMIL AARESTRUP
2 BIND

DIGTE

Med Indledning og Oplysninger af *Oluf Friis.*

Pris: 6,75 indb., i 1 Bind 14,75,
i 2 Bind 50,00, i Pragtbind 85,00.

STEEN STEENSEN BLICHER

TRÆKFUGLENE

NATURKONCERT

Indledning og Oplysninger af *Carl Dumreicher.*

Med Tegninger af KNUD KYHN

Pris: 2,50, indb. i Shirt. 4,50, indb. i Læder 10,00.

FRITZ JÜRGENSENS
TEGNINGER

12 Postkort i 2 Serier à 12 Stkr. à 1 Kr.